د. ئاوڕەحمانی حاجی مارف

فەرهەنگی میدیا

کوردی-کوردی

- ئـ -

بەشی یەکەم

(ئـ ، ئا ، ئاب ، ئاپ ، ئات ، ئاج ،

ئاچ ، ئاخ ، ئاد ، ئار ، ئاز ، ئاژ)

هەولێر ٢٠١١

وتەیەکی پێویست

دوای ئەوەی کە لیژنەی چاپکردنی کتێب زانیاری پێگەیشت کە دکتۆر ئاورەحمان حاجی مارف بەر لە کۆچکردنی دوایی ماوەیەکی دوورودرێژە خەریکی دانانی فەهەنگێکی (کوردی کوردی)یە، بە پێویستی زانی کە دکتۆر ئازاد ئەحمەد رابسپێری کە سۆراغی ئەو فەرهەنگە بکات، ئەویش لەلای خۆیەوە دوای گەڕان و بە دواداچوون بۆی دەرکەوت کەلەلای (دکتۆر محەمەد زەهاوی)یە و پارێزراوە، لێی وەرگرت و بەدەستپاکییەوە، خستییە بەردەم لیژنەی فەرهەنگ لە ئەکادیمیای کوردی، دوای ئەوەی کە فەرهەنگەکەیان بینی و بە بابەتێکی زۆر پڕ بایەخ و زانستیان لە قەڵەمدا، بە تایبەتی پێشەکییەکەی کە لەزانستی دانانی فەرهەنگ دەدوێ، بۆیە لیژنەی چاپکردنی کتێب بە بێ دەستکاریکردنی پەسەندی کرد و بڕیاریدا کە چاپ بکرێ.

لیژنەی چاپکردنی کتێب لە ئەکادیمیای کوردی

* ناوی کتێب:فەرهەنگی میدیا
* نووسینی: د.ئاورەحمانی حاجی مارف
* سەرپەرشتی هونەری و بەرگ: عوسمان پیرداود
* لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی (١٠٦)
* تیراژ : ٧٥٠ دانە
* ژمارەی سپاردن: لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (٨٣) ساڵی (٢٠١١)ی پێی دراوە.
* چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر

ڕازێك

لە ناوەڕاستی ساڵەکانی شەستدا ، کە خوێندکاری پۆلی سێیەمی کۆلێژی ئادابی لێنینگراد بووم ، بیر و هزری دانان و نووسینی فەرهەنگێکی ڕووسی ـ کوردی دەیورووژاندم . لەو ساڵەی خوێندنەوە ، کە دەبوو هەر خوێندکارێك بابەتێك هەڵبژێریێ و بیکاتە بوار و مەیدانی پسپۆڕیی خۆی ، منیش کەڵکم لەو هەل و دەرفەتە وەرگرت و بڕیارمدا بچمە کۆڕی فەرهەنگنووسییەوە . بێ هیچ دوودڵییێك دەڵێم : ئەوی پتر پاڵیپێوەنام لەو هەنگاوەدا و یاریدەی دام ، ئەوە بوو ، کە ڤلادیمیر ڤیتڤیتسکیی سەرپەرشتی ئەم کۆڕە هێندەی ئەرك دەدا بە شانی خوێندکاردا ، بەجێهێنانی هەر وا ئاسان نەبێ و ، چاویشی لە هیچ نەدەپۆشی ... ئەگەرچی گەلێ لە خوێندکارانی ڕووس ئامۆژگارییان کردم ، خۆم نەخەمە داوی ڤ . ڤیتڤیتسکییەوە و ئەوەیان هێنایەوە یادم ، کە چۆن پار ـ واتە لە پۆلی دووەمدا ـ کە ئەو دەرزی (لێکسیکۆلۆژی)ی پێدەوتین . گەلێ جار لە تاقیکردنەوەیدا دەکەوتین و پاش ماوەیێك سەرلەنوێ تاقییدەکردینەوە و تا ئێستاش ژمارەیێکی زۆر لە بابەتەکەی ئەودا هەر ماونەتەوە ... هاوڕێکانم ڕاستیان دەکرد هەر لەبەر ئەو هۆیەش بوو ، هەر کۆڕەی چل پەنجا خوێندکاری تێدابوو ، بەڵام کۆڕی فەرهەنگنووسی ، بە

منەوە تەنها سێ کەس بووین ... ڕاستییەکەی من خۆم بۆ ماماموٚستاییێکی وا دەگەڕام ...

لە یەکەم دانیشتن و چاوپێکەوتندا کە باسی ئاوات و پرۆژەی خۆمم بۆ کرد ، بەدڵ گوێی بۆ شلکردم ، کە لێبوومەوە بە زەردەخەنەیەکەوە پێی وتم : ((زۆر چاکە هێندە پەرۆشی نووسینی فەرهەنگێکی ڕووسی – کوردییت . بەڵام با ڕاست و ڕەوان پێت بڵێم ... ئەمساڵ لەسەر ڕای خۆت دەمێنی . ساڵی ئاییندە دوودڵی ڕووت تێدەکا و لە پۆلی پێنجەمدا بەتەواوی وازی لێدێنی .... چونکە فەرهەنگدانان کارێکی ئاسان نییە ...)) ... ئەوجا ناوی هەندێ لێکۆڵینەوەی دامێ و وتی : ((ئەمڕۆ ئەو سەرچاوانە لە کتێبخانەی زانستگا وەربگرە ، بیانخوێنەوە و هەفتەکەی دی لێت دەپرسم ، بزانم چییان لێتێگەیشتووی)) ... سەرچاوەکانم وەرگرت . هێندە زۆر بوون بە نقەنق گەیاندمنە ماڵەوە . بێ وەستان کەوتمە خوێندنەوەی یەکەم وتار . بەڵام لەوە دەچوو بە ڕووسی نەبێ ، بە زمانێکی سلاڤیی دی بێ ... ئەو هەفتەیە بەردەوام دەمخوێندەوە ، بەڵام لەوەی پێی سپاردبووم ، تەنیا فریای چارەکێکی کەوتم و هەر لە چارەکێکی ئەو چارەکەش گەیشتبووم ... بەشەرمەوە چوومەوە کنی و ڕاستییەکەم پێوت . هەستم کرد ناڕازییە ... کەمێ بێدەنگ بوو ، ئەوجا وتی : ((با یەکەم جار وابێ ... جارێکی دی ئەمەم قوبووڵ نییە ... دەزانم تۆ هێشتا

ڕووسی باش نازانیت و زانستی فەرهەنگیش بۆ تۆ شتێکی نوێیە ، بەڵام دەبێ پتر خۆت ماندوو بکەی ... دوو هەفتە مۆڵەتت دەدەمێ . پێویستە ئەوەی ماوە بە باشی تەواوی بکەی ، دەنا دەبێ بگەڕێیت بۆ کۆرێکی ئاسانتر ...)) . سوپاسم کرد و چوومەوەماڵەوە . ئەو دوو هەفتەیە ، نەك هەر شەو تا درەنگانێ دەمخوێندنەوە ، بەڵکو بۆ دەرزی ئەدەب و پەروەرشتیش ... یان نەدەچوومە پۆل و لە کتێبخانەی کۆلێژ دەمامەوە ، یان کە دەچووم لە دوای دواوە دادەنیشتم و خەریکی بەجێهێنانی فەرمانی ڤلادیمیر ڤیتڤیتسکی دەبووم ... سێ ڕۆژی مابوو دوو هەفتەکە تەواو ببێ ، لە خوێندنەوەی سەرچاوەکان بوومەوە . ئەو سێ ڕۆژەی دوایی بە پەلە بەسەر بەشێکیاندا چوومەوە . بە دڵخۆشییەوە ڕۆیشتمەوە خزمەت مامۆستام و دەربارەی بەجێهێنانی ئەرکەکەم دوام ... هیچ ڕوویێکی خۆشم لێوە نەدی . وتی : ((با بزانم ...)) . بە پرسیار دایگرتمەوە ... ئەوی دەمزانی بۆم باس دەکرد ... ئەوەیش نەمدەزانی تێیدەگەیاندم ... من لە وەڵامدانەوە و گوێگرتندا تەواو ماندوو بوو بووم ، کەچی ئەو دەتووت تازە دەستی بە دەمەتەقێ کردووە ... کە لێبووینەوە ، پێی وتم : ((پێویستە لە خوێندنەوەدا خێراتر و وردتر بی)) . ئەوجا ناوی ژمارەیێك سەرچاوەی دی دامێ . بەم چەشنە چەند مانگێکم بەسەربرد . نزیك کۆتایی ساڵ داوای

لێکردم باسێك دەربارەی ((جیاکردنەوەی وشەی هاوبێژ و فرەواتا و هونەری ڕێکخستنیان لە فەرهەنگدا)) بنووسم . ئەمەم زۆر پێخۆش بوو ، چونکە لە پۆلی دووەمدا باسی وشەی هاوبێژ و فرەواتامان باش خوێندبوو . وێڕای ئەوە ، ئەو لێکۆڵینەوانەی لە ماوەی ئەو چەند مانگەی پێشوودا خوێندبوومنەوە ، زانیاریی نوێیان دەربارەی ئەو بابەتە زۆر تێدا بوو . کەوتمە خۆم و باسێکی سێ لاپەڕەییم نووسی و بۆم برد . دوای ئەوەی هەفتەیێك لای بوو ، بۆی هێنامەوە . بینیم هەر خەتە و پێیدا هێنراوە ... هەموو تێبینییەکانی بۆ ڕوونکردمەوە و وتی : ((چاکیان بکە و هەفتەی ئایندە بیهێنەوە بۆم)) . گشتیم چاك کرد و بۆم بردەوە ... کاتێ بۆی گەڕاندمەوە وتی : ((هەر ئەم لاپەڕەیەیان پێویستی بە نووسینەوە نییە . ئەوانی دی هەموو پڕن لە هەڵەی ڕێنووس و بۆم نیشانە کردوویت ... زوو چاکیان بکە ...)) . هەر ئەو شەوە چاکم کردن و پاکنووسم کردن . ئەمجارە نزیکەی پێنج لاپەڕەییێکی خستبووە لاوە و وتی : ((تەنیا ئەم چەند لاپەڕەیە پێویستیان بە نووسینەوە نییە ، دەنا ئەوەتا لە فلان لاپەڕەدا ، فلان پیت وا نییە و وایە ... فلانە وشەت پەڕاندووە ... ئەو لاپەڕانە بنووسەوە ...)) . وتم : ((مامۆستا ! جا هەر لێرە چاکیان دەکەم و ئەوەی بۆچییە ...)) .

- نەخێر بیان‌نووسەوە ، چونکە وا فێری هەڵە نەکردن نابی ...

هیچ زێدە ڕۆیی نییە ، ئەگەر بڵێم بۆ نووسین و نووسینەوەی ئەو سی لاپەڕەیە پتر لە دووسەد پەڕە کاغەزم بەکارهێنابێ ... ئەوجا پاش ئەو هەموو ماندوویی و هێنان و بردنە ، نمرەیێکی وای دامێ ، هەر بەشی ئەوە بکات پێی دەربچم .

داوام لێی‌کرد ، کە بۆ هاوین ئەرکم بداتێ ... پێی وتم : ((هاوین بۆ حەوانەوەیە ... بێتو هاوین پشووی باڵی خۆت نەدەی و ساڵی نوێی خوێندن بە ماندوویی دەست پێ‌بکەی ، ناگەیتە ناوەڕاستی ساڵ پەکت دەکەوێ ... بڕۆ بۆ گوێ دەریا ... مەلە بکە ... هەوای پاك هەڵمژە ... بگەڕێ ... کاتێ خوێندن دەست‌پێ‌دەکاتەوە ، ئەگەر بێیتەوە کۆڕی فەرهەنگ‌نووسی ، ئەوسا لە نۆژەنەوە تێ‌هەڵدەچینەوە ...)) .

یەکەم ڕۆژی ساڵی نوێی خوێندن چوومەوە کنی و ئامادەیی خۆمم نیشان‌دا . وتی : ((بەڵێ پێم خۆشە ، بەڵام هەفتەییێك ماوەت دەدەمێ تا باش بیری لێ‌بکەیتەوە ... بزانە ، نەك وات بۆ باشتر بێ لە مەیدانێکی دی‌دا شارەزایی پەیدا بکەی ...)) .

هەرچەندە دەمزانی یەکێك لە دوانەکەی دیی کۆڕەکەمان هەڵهاتووە و چووەتە کۆڕێکی دییەوە ، بەڵام من لەسەر بڕیاری خۆم مابووم ... بەهەمان شێواز کەوتینەوە کار ...

لە کۆتاییی ساڵدا سێ فەرهەنگی : (ڕووسی - ئینگلیزی ؛ ڕووسی - فەرەنسی ؛ ڕووسی - ئەڵەمانی)ی بۆ هێنام . تێی‌گەیاندم ، کە ئەو فەرهەنگانە وەك یەك ، ژمارەی وشە ڕووسییەکانیان چوار هەزارە . هەرسێکیشیان بۆ یەك مەبەست دانراون ، ئەویش یارمەتیی‌دانی گەڕیدە و گەشتەوانانە . گشتیان یەك لایەن چاپی کردوون ... تەنیا دانەرەکانیان جیاوازن ...

- بزانە :

١ - لە هەرسێکیاندا چەند وشە وەك یەکن و ... چەند وشە جیاوازن ...

٢ - دوو دوو بەراوردیان بکە و ژمارەی وشەی وێکچوو و جیاواز دیاری بکە .

٣ - ئەگەر دەرکەوت جیاوازی لە نێوانیاندا نییە ، لێکی‌بدەرەوە هۆی چییە و ئەگەر جیاوازییش زۆر بوو یان کەم ، ڕوونی بکەرەوە لەبەر چی‌یە ؟

لە ئەنجامی بەراورددا بۆم دەرکەوت لە نێوان هەر سێ فەرهەنگەکەدا تەنیا دوو هەزار وشەییێك هاوبەشن - واتە جیاوازی هێندەی یەکگرتنەوەیە . لە بەیەکگرتنی دوودوویاندا نزیکەی سێ هەزار وشەییێك وەك یەکن - واتە لەم بارەدا ڕادەی جیاوازییان (٢٥٪)ە .

کارەکەم تەواوکرد و بردمەوە خزمەت مامۆستام و هۆی ئەو جیاوازییە زۆرەشم وا بۆ باس‌کرد ، کە نووسەرانی ئەو فەرهەنگانە لەبەر ئەوەی وشەیان لەسەر بنەما و

بنچینەییێکی زانستی هەڵنەبژاردووە ، وشەکانیان وا لەیەك دوورن ... ئەگەرچی ڕا و بۆچوونەکەمی پێ باش بوو ، گەلێ زانیاریی دییشی دامێ ... ئەوجا پێی وتم : ((ئەمەش بکە وتارێك)) . ئەمیشم تەواوکرد و ئەمجارەش زۆری بۆ چاككردم و چەند جارێك پێی نووسیمەوە . لە کۆتاییدا نمرەییێکی مام ناوەندیی بۆ دانام و لێی پرسیم :

- هێشتا هەر لەسەر ئەو ڕایە ماوی ، کە فەرهەنگی ڕووسی - کوردی دابنێیت ؟

- دوودڵم ...

- جارێ لە کوێتە ...

لە پۆلی پێنجەمدا ، خۆم کەوتمە سەر بیری ئەوەی ، کێشەی (چۆنێتی هەڵبژاردنی وشە بۆ فەرهەنگ) بکەمە باسی نامەی ماجستێرەکەم . ئەمەم بە مامۆستام ڕاگەیاند و پەسەندی کرد ، کە (فەرهەنگی گیرفان) یەکجار زۆر چاپ کراوە . دەورووبەری بیست فەرهەنگێکم کۆکردەوە ، کە گشتیان بۆ یەك مەبەست دانرابوون و یەك دەزگا چاپی کردبوون . هەر لە سەرەتادا بۆمان دەرکەوت ، کە ڕێبازی زانستی بۆ هەڵبژاردنی وشە ڕەچاو نەکراوە . دە فەرهەنگێکیان هەشت هەزار وشەیان گرتبووە خۆ ، ئەوانی دیيان حەوت هەزار ، یان نۆ هەزار وشەییێك بوون . ناچار هەشت هەزارییەکانمان وەرگرت - واتە وشەکانی ئەو دە فەرهەنگە بوونە کەرەستەی خاوی نامەکەم ... جیاوازیی یەکجار زۆر و سەرسووڕهاوەرم تێدا

دۆزینەوە ... مامۆستام داوای لێکردم سەفەرێکی مۆسکۆ بکەم و بچمە لای دانەرەکانیان و لێیان بپرسم لەسەر چ بنەمایێك وشەیان بۆ فەرهەنگەکانیان هەڵبژاردووە ... سەفەرەکەم خستە پشووی نیوەی ساڵ ، بۆ ئەوەی بە بەردێك دوو نیشان بشکێنم ، ئەویش بەوەی هەموو ساڵێك لەو دەمەدا کۆنگرەی خوێندکارانی کورد دەگیرا ... لە مۆسکۆ چاوم بە زوربەیان کەوت . هیچیان وەڵامێکی ئەوتۆیان نەدامەوە و زانیارییێکی وایان نەدامێ ، کەڵکی لێببینم ... زۆر خەمبار و خەمگین بووم ... تاکە خۆشییێك ، کە کەمێ برینی سارێژکردم ، سەردانی ماڵی خاتوو (یو . ئا . دۆبرۆڤۆلسکایا)ی ناسك و نازداری دانەری فەرهەنگی ڕووسی ــ ئیتالیایی بوو ... لە کۆنگرەی خوێندکارانی کوردیشدا چاوم بە (ئیڤان فاریزۆڤ)ی[1] خۆمان کەوت و تێم گەیاند ، کە بۆ کارێکی لەو چەشنە ، حەزدەکەم ماوەیێك لەگەڵی دابنیشم ... لێی پرسیم :

- ئەمەت بۆچییە ؟

- بۆ ئەوەی بیکەمە ڕێخۆشکەری بنچینەی هەڵبژاردنی وشە بۆ فەرهەنگێکی ڕووسی - کوردی ...

- جا ئەو خۆ خەریك‌کردنەی بۆچییە ؟ ... وشەکانی فەرهەنگەکەی من وەربگرە ... ئەو فەرهەنگانەی تۆ

---

(١) (ئی . ئۆ . فاریزۆڤ)ی دانەری فەرهەنگی ڕووسی - کوردی ، مۆسکۆ ، ١٩٥٧ .

باسیان دەکەی هەشت هەزار وشەی ڕووسییان تێدایە ، ئەوی من سی هەزارە ... زۆر لەوان پترە ...

- ئاخر مامۆستا ئامانجی ئەو فەرهەنگەی من بە تەمایم ، لەگەڵ ئەوی تۆدا جیاوازە . ئەوی من فەرهەنگی گیرفانە ... ئەوی تۆ ...

- ئەو قسانە چییە ... من فەرهەنگێکی ڕووسیی – ئینگلیزیم هێنا ... ئەوی زانیم کردمە کوردی . ئەوی نەشمزانی وازم لێهێنا و بۆشیان چاپ کردم و ...

کە گەڕامەوە لێنینگراد ، تەنیا باسی خاتوو (یو . ئا . دۆبرۆڤۆلسکایا) نەبێ ، هەموو ئەوی دیم بە دوور و درێژی بۆ ڤ . ڤیتڤیتسکی گێڕایەوە . ئەویش سەری لەقاند و وتی : ((گومانم لە قسەکانت نییە . دەزانم لەم وڵاتە پێشکەوتووەی ئێمەشدا ، زۆر فەرهەنگ لە ڕێی چاولێکەرییەوە دانراوە ... زۆرتری فەرهەنگنووسەکان لە زانستی فەرهەنگنووسیدا زانیارییان نییە ...)) .

((بنچینەی هەڵبژاردنی وشە بۆ دانانی فەرهەنگێکی گیرفانی ((ڕووسی – کوردی))م کردە ناوی نامەی ماجستێرییەکەم و بە چەند مانگێك تەواوم کرد و دوای ڕەچاوکردنی تێبینییەکانی ڤ . ڤیتڤیتسکی و چەند جار نووسینەوە ، چاپم کرد و بردم بۆ مامۆستام . پاش سێ هەفتەییێك بۆی هێنامەوە و بۆ یەکەم جار لە ماوەی سێ ساڵدا ئافەرینێکی کردم و بە ڕوویێکی خۆشەوە وتی : ((هەر ئەمڕۆ نامەکەت دەخەمە بەر دەستی

بەرپرسـیاران ... دڵنیـام لـە لێدوانـدا سـەرکەوتوو دەبی ...)) .

ڕۆژی لێدوان ، هەردوو پسپۆڕی لێدوو ڕایان بەرانبەر نامەکـەم زۆر بـاش بـوو ، وێـڕای ئـەوەی نمـرەی هـەڵاوێردەیی‌یان بـۆ دانـام ، داواشـیان کـرد دەرفـەتی خوێندنی دوکتۆرام بدرێتێ .

مامەڵەکەم کەمێ درەنگ گەیشتە وەزارەت ، لەبەر ئەوە وەرگیرانم بۆ خوێندنی دوکتۆرا خرایە ساڵی دادێ .

ئەگەرچی چەند مانگێك دەبوو بیر و ئارەزووی دانـانی فەرهەنگێکی ڕووسی - کوردیم لە مێشکدا نەمابوو ، لەبەر ئـەوەی ئـەو سـاڵی بـێ خوێندنـە دەسـت بـەتاڵ بـووم ، بڕیارمدا خۆم لە دانانی ئەو فەرهەنگەدا تاقیبکەمەوە — وشـە ڕووسـییەکانم لەسـەر بنچینـەیێکی زانسـتی و ئەزموونگەری هەڵبژاردبوو و مانا لێکدانەوەیان مابوو ... هەشت مانگێك بێوچان پێوەی خەریك بووم . چەند هـەزار وشەییێکم لێ گەلاڵە کردن ... تەگەرەی گەورە گەورە دەهاتە ڕێـم ... کـە سـەیری فەرهەنگـەکانی بـەر دەسـتم دەکـرد ، دەمبینـی لـە لێکدانـەوەی مانـای وشەشـدا هـەمان پاشاگەردانی‌یە ، کە لە هەڵبژاردنی وشەشدا بەرپا بـووە ... هەرچەندە حـەیفم لێ دەهـات ، ئـەو هـەموو کارتـە وا بێناز بەجێبهێڵم و ئەو هەموو ڕەنجەم وا بە فیڕۆ بـڕوا ، هـەر بڕیارمدا دەست لەو کارە هەڵبگرم و تا لـە کێشـەی

لێكدانەوەی مانای وشە و كێشەكانی دیدا شارەزاییی باش پەیدا نەكەم ، نەچمە ئەو مەیدانەوە .

ڕاستە وازهێنان لەو كارە بووە مایەی ناڕەحەتی بۆم ، بەڵام كەڵكی ئەوەشم لێوەرگرت كە لە بواری پراكتیكی فەرهەنگنووسیدا ، كەمێ شارەزایی پەیدابكەم و بە هۆی ئەوەوە بتوانم بابەتی نامەی دوكتۆرییەكەم دیاری بكەم ، كە ئەویش چوونە ناو سەرجەمی كێشەكانی كاری فەرهەنگنووسی بوو .

لە هەمان كۆلیژی ئادابی زانستگای لێنینگراد بە خوێندكاری خوێندنی دوكتۆرا وەرگیرام ... زوو تێگەیشتم ، كە بەجێهێنانی ئەم كارەی ئێستام پێویستی بە سەرپەرشتێكی زمانەوانی كوردی ، ڕووسی زانە . لەبەر ئەوە داوام كرد بمگوێزنەوە بۆ ئامۆژگای ڕۆژهەڵاتناسیی ئەكادیمیای سۆڤیێتی لێنینگراد ... پاش مانگێك لەو ئامۆژگایە بوومە شاگردی پرۆفیسۆر قەناتی كوردۆ (كوردۆییێڤ) . هەتا دوو مانگێك نێوانمان باش نەبوو ، ئەو دەیویست من واز لە باسی فەرهەنگنووسی بهێنم و بابەتی نامەكەم بكەمە باسێكی ڕێزمانی . نە ئەو لەسەر ڕای خۆی لادەچوو و نە من لە پرۆژەی خۆم پەشیمان دەبوومەوە . لەو ماوەیەدا د . كەمال مەزهەر سەرێكی لە لێنینگراد دا و باسەكەم بۆ گێڕایەوە . سوپاس بۆ ئەو ، كە توانی كەمێ نەرمی بكاتەوە و ڕازیی بكات ... ئەگەرچی لە سەرەتادا هەر لە دڵی دەرنەدەچوو و

هەندێ وشك بوو لەگەڵم ، لە ماوەییێکی کەمدا توانیم تەواو کاری تێبکەم و وامان لێهات بووینە باوك و کوڕ ؛ بە هاوڕێی گیانی بەگیانی بووم ؛ بە جێی متمانەی تەواو و یەکەم کەسی نیزیکی . بەڵگەی ئەم قسەیەشم ، ئەو دۆستانەن ، کە لەو ماوەیەدا لە گەڵماندا بوون ، ئەو نامانەشن ، کە دوای گەڕانەوەم بۆ وڵات ، بۆی ناردووم ... تەنانەت ، کە هاوینانیش سەری لێنینگرادم دەدایەوە ، یەکەم ڕۆژ دەهاتە لام و تا شەو درەنگ لام دادەنیشت و بە زۆر بۆ چەند ڕۆژێك دەیبردینە ڤێلاَیەکەی قەراخ شاری لێنینگرادی و بەو پیرییەوە میدیای کچمی دەکردە کۆڵی ...

لە ماوەی دوو ساڵدا نامەکەم تەواوکرد ، بەڵام لەبەر ئەوەی لەو دەمەدا یاسایێکی عیراقیی سەیر و سەمەرە هەبوو ، کە ئەگەر خوێندکاری دوکتۆرا بە سێ ساڵ کەمتر بڕوانامەی دوکتۆرا وەربگرێ ، ددان بە بڕوانامەکەیدا نانرێ[(٢)] . بۆ ئەوەی خۆم تووشی بەڵای نەفامیی ئەو نەزانانە نەکەم ، نامەکەم لەسەر مێزەکەم دانا . ماوەی ئەو ساڵەی مابووم ، خۆم بە نووسینی چەند وتارێك و وەرگێڕانی کتێبی ((هەندێك بیر و باوەڕی هەڵە لە بارەی زمان و مێژووی کوردەوە))ی قەناتی کوردۆوە خەریك کرد ... ئەوجا لە کاتی قانوونیدا بەسەرکەوتوویی

---

(٢) بەپێچەوانەوە ، لە شوێنانی دی ، یەکێك پێشتر تەواوی بکا پاداشتی دەدەنێ و ڕێزی تایبەتی لێدەگرن .

وتوویـژی لـەبارەوە کـرا و نامەکـەم مایـەی ڕەزامـەندیی هەموان بوو .

کاتێ گەڕامەوە ولآت لە (کۆڕی زانیاری کورد) دامەزرام . ئەم دەزگایە نیازی دانانی فەرهـەنگێکی گەورەی کوردیـی هـەبوو و منیـان خسـتە سـەر ئـەم کـارە . داوام لـە بەرپرسـیاران کـرد مـانگێك مۆڵـەتم بـدەن ، بـۆ ئـەوەی نەخشـەی کارەکە بکێشم و بنچینـەی چۆنێتـی نووسـینی فەرهەنگەکە دابرێـژم . ڕێگـەم پـێ درا و منیـش ڕاپۆرتـی خۆمم نووسی . داوای کارتێکی زۆریشم کردبوو بۆ ئەوەی بکرێنە فیشە ، تا بە پێی سیستەمی کارت ـ نووسینی هەر وشەیێك لەسەر کارتێك ـ دەست بە کار بکەین . مامۆستا ئیحسـان شـێرزادی سـەرۆکی دڵسـۆزی کـۆڕ ، دەیویسـت دەفتـەرێکی گـەورە بـۆ ئـەو مەبەسـتە بـەکاربێنین . لـەم کێشەیەشـدا دیسـان د . کـەمال مەزهـەر قەناعـەتی بـە سـەرۆکی کـۆڕ کـرد و پێـی وت ، ئـەورەحمان خـۆی لـە کارەکەی باشتر دەزانێ ، با لێی بگەڕێین ، چۆنـی بـەلاوە باشە وا بکات ...

بە دڵ و بە گیان کەوتمە کـار ... لـەو کەرەسـتە زۆرەی فۆلکلۆری کوردی کە چەند لیژنـەیێك بە ڕاسـپێریی کـۆڕ چووبوون لە دێهاتەکان کۆیان کردبووەوە ، سـەدان وشـەی وام وەرگرتبوون ، لە هیچ فەرهـەنگێکی کوردیـدا نـەبوون . بەشی زۆری فەرهەنگە کوردییەکانیشـم دایـە خەتخۆشـان بیانخەنە سەر کارت ... هـەندێ فەرهـەنگیش ، وەك ئـەوی

لێرخ و یەگیزاروٚڤ و ... کە خستنە سەر کارتیان بە خەڵکی دی نەدەکرا ، خوٚم شەوانە خەریکیان دەبووم ... هێندە ئاسوٚی ئەو فەرهەنگەم ڕوون دەبینی و بڕوام بە خوٚم وا بەتین بوو ، تەنانەت لە پوختەی کارەکانی کوٚڕدا وام ڕاگەیاند ، کە ((فەرهەنگی کوٚڕ ـــ فەرهەنگی یەکگرتووی کوردی ـ ئیشی لەسەر دەکرێ و هەندێ کاری تەواو بووە . ئومێد دەکەین بەم زووانە چەند پیتێکی سەرەتای بخەینە پێش چاوی خوێنەرانی بەڕێز))(٣) .

بەهاری ساڵی ١٩٧٤ ، کە لە کوٚتایی قوٚناغی وشە کوٚکردنەوە نزیک بووینەوە ، کوٚڕ خاموٚشیی تێکەوت . منیش ئەگەرچی وردە وردە لە خڕکردنەوەی وشەدا بەردەوام بووم ، بەڵام ساردبووبوومەوە و بە ئارەزووەوە کارم پێنەدەکرا . خەریکبوونیشم بە کاروباری کارگێڕی و دەرکردنی گوٚڤاری کوٚڕەوە بوونە هوٚی ئەوە ، کەمتر بمپەرژێتە سەر ئیشی فەرهەنگەکە ... ساڵی ١٩٧٥یش ، دوای نوشوستهێنانی شوٚڕشەکەمان ؛ نەهاتنەوەی مام هەژار و لابردنی سەروٚکی کوٚڕ و ڕاگوێزانی د . کەمال مەزهەر و پاشان خانەنشین کردنی ماموٚستا مەسعوود محەمەد و فشار خستنە سەر کارمەندانی دەزگاکەمان و ویستی میری بوٚ هەڵوەشاندنەوەی (کوٚڕی زانیاری کورد) ،

---

(٣) د . ئەورەحمانی حاجی مارف ، پوختەی کارەکانی کوٚڕ ، ((گوٚڤاری کوٚڕی زانیاری کورد)) ، ب ٣ ، ژ ١ ، بەغدا ، ١٩٧٥ ، ل ٥٥٢ .

وایان لێکردم بەیەکجاری دەستبەرداری کاری فەرهەنگ بم ... چونکە دانانی فەرهەنگێکی وەها ، ئەگەر لە بارێکی هێوەردا ، بە ماوەی چەندین ساڵ و بە لیژنەییێکی کارامە بتوانرێ یگەیەنرێتە ئەنجام ، چۆن بە لیژنەییێکی هەر بەناو لیژنە و لە بارودۆخێکی یەکجار سەخت و ناخۆش و ئاسۆییێکی تاریکی بێ هیوای وەك ئەوەی ئەو ڕۆژەدا ، کاری مەیسەر دەبێ ؟ ...

پاش ماوەییێك کۆڕی زانیاری کورد هەڵوەشێنرایەوە و بە پێی یاسای ژمارە ١٦٣ی ڕۆژی ١٩٧٨/١٠/٤ کرایە دەستەییێك لە (کۆڕی زانیاری عیراق) . ئەگەرچی ، ئەم دەستە دەستکورتە لە سەرەتادا چەند لیژنەییێکی بۆ هەندێ بابەتی زانستی دامەزراند ، بەڵام هیچ بیری لە لیژنەی فەرهەنگ نەکردبووەوە ...

دوای چەند ساڵێك سەرۆکی کۆڕی زانیاری عیراق و چەند ئەندامێکی دەستەی کوردیی کۆڕ ، کەوتنە بیرکردنەوە لەوە هەندێ لە کارمەندانی کۆڕ ، بەتایبەتی من و مامۆستا شوکور مستەفا فەرهەنگێکی عەرەبی ـ کوردی دابنێین . من بەش بە حاڵی خۆم بە هیچ چەشنێك نەچوومە ژێر باری بەجێهێنانی ئەو نیازەیان . پاش ساڵێك فەرمانی کارگێڕییم بۆ ئەم کارە دەرکرا و من دیسان هەر گوێڕایەڵیم نەکرد ... بەڵێ من دەمزانی نەك فەرهەنگی عەرەبی ـ کوردی ، بەڵکو هەموو جۆرە فەرهەنگێك پێویستە و کەڵکی هەیە ... بەڵام ئەگەر

ئەندامانی دەستەی کۆڕی زانیاری عیراق بەڕاستی مەبەستیان بوایە فەرهەنگێ ئامادە بکرێ ، دەبوو بەر لە هەرچی ، هەوڵ بدەن کار لەو هەزاران کارتەدا بکرێ ، کاتی خۆی کۆمان کردبوونەوە و چەند ساڵ بوو لە یەکێك لە ژوورەکانی کتێبخانەی کۆڕدا بێ‌ناز و بێ‌خاوەن کەوتبوون و تۆز کەڵەکەی بەسەریانەوە کردبوو ... لە ئەنجامدا من لە کۆڕ نەمام و گوێزرامەوە بۆ بەشی کوردیی کۆلێژی پەروەردەی زانستگای بەغدا . لەم شوێنە نوێیەم کرامە مامۆستای ئەلفوبێ و ، وتووێژ و ڕێزمانم بە قوتابیانی عەرەبی هیچ لە کوردی نەزان دەڵێمەوە ... بەڵام من چ لە کۆڕی زانیاری کورد و چ لە کۆڕی زانیاری عیراق و چ لە کۆلێژی پەروەردە ، بارودۆخ هەرچۆنێکبووبێ ، نەمهێشووە کاتم زۆر بە فیڕۆ بچێ . لە مەیدانی پان و بەرینی زمانەوانیدا بێ‌وچان کارم کردووە و بەرهەمی خۆمم پێشکەش بە نەتەوە خۆشەویستەکەم کردووە .

سەرەتای ساڵی ١٩٩٢ لە نووسینی بەشی پێنجەمی بەرگی یەکەمی کتێبی ((ڕێزمانی کوردی - (کردار))) بوومەوە و بەم چەشنە چوار کتێبم بە پاك نووس کراوی لەسەر مێزەکەم بێ‌خەمخۆر هەڵچنرابوون[٤] و هیچ

---

(٤) ا) ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (وشەسازی) ، بەشی چوارەم (ژمارە و ئاوەڵکردار) .

ب) سەرەتایێکی زمانناسی ، بەرگی یەکەم . لە ڕووسییەوە وەرگێڕاوەتە سەر کوردی .

ئومێدێکی لە چاپدانی بەم نزیکانەیان دیار نەبوو ... لەو دەمەشەوە بڕیارم دابوو هیچ لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی میریدا بلاونەکەمەوە(٥) . ئەم وەزعە بیری ئەوەی خستە مێشکمەوە خۆم بە کارێکی گەورەی درێژخایەنەوە خەریك بکەم ، کاری گەورەی درێژخایەنیش ، بەش بە حاڵی کەسێکی وەك من ، ئەگەر فەرهەنگی کوردی ـ کوردی نەبێ ، دەبێ چی بێ ؟

بەم خەیاڵەی خۆم زۆر دڵخۆش بووم ... بەڵێنم دا ئەو خەون و ئاواتە کۆنەم بێنمە دی ... قۆڵم لێهەڵکرد و بۆی چوومە خەڵوەتەوە . یان بەیانیان مەلابانگدان لە خەو هەڵدەستام ، یان شەوانە تا درەنگانێ کارم تێدادەکرد ... لە ڕۆژێکدا هێندەی دوو ڕۆژی جاران ئیشم دەکرد . وام لێدەهات لە پەل‌وپۆ دەکەوتم . ورەی بەرز و هیوای بەتینم گشت ماندووبوونێکمیان دەڕەواندەوە و لەبیردەبردمەوە . ئەزموونی دەیان ساڵ و تەمەنیش فێریان کردبووم گیروگرفتەکان لە جاران چاکتر چارەسەربکەم . لە ماوەی چوار ساڵدا فەرهەنگەکەم تەواو کرد و وا دەستم کرد بە پاکژکردن و نووسینەوەی .

- ج) چیرۆکی هەڵبژاردە . بیست کورتە چیرۆکە لە ڕووسییەوە وەرگێڕراوەتە سەر کوردی .

د) ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (وشەسازی) ، بەشی پێنجەم (کردار) .

(٥) ئەو نووسینانەی دوای ئەو ماوەیە بلاوکراونەتەوە ، چەند ساڵێك پێش ئەو بڕیارەم بۆ چاپ وەرگیرابوون .

ئومێدەوارم بەری ئەم ڕەنجەی تروسکایی دیدەمی تەواو کزتر کرد و خۆیشمی شاد و کامەران ، بە دیاریی ئەمەك و وەفــا لێ قوبــوول بکــرێ و جێــی ڕەزامــەندیی هــەموو دڵسۆزانی زمانی کوردی بێ .

ئەوڕەحمانی حاجی مارف
١٩٩٦/٤/٣

نیگاییك

لەبەر ئەوەی هەڵەبژێریی چاپی هەندێ بەرهەمم ، تووشی ڕەشبینی کردبووم و لەو ساڵانەشدا نە کۆمپیوتەر هێشتا پەرەی سەندبوو و ، نە گیرفانم هێندە پڕ بوو پارەی ئەو کارە گەورەیەی پێ‌هەڵسووڕێ ، بڕیارم دابوو بە خەتێکی وردی جوان بینووسمەوە و بە فۆتۆکۆپی سەد دانەیەکی لێ ڕابکێشم و پێشکەش دەزگا زانستی و کتێبخانە گشتی‌یەکانی بکەم . لە ماوەی سێ مانگێکدا بە خەتێکی ورد و جوان بۆم کرا تەنیا (١٠٣) لاپەڕەی لێ‌تەواو بکەم و ، ئەوە وێنەی سێ لاپەڕەی (٢٤) و (٧٦) و (٩٦)ی :

ئ

دەنگێکی کۆنسۆنانتی تەوژمۆکی دواوەی زمانە. لەزمانی کوردیدا (ئـ) خۆنیم نییە ، بەڵکو دەنگێک یاریدەدەرە و لە سەرەتای ئەو وشانەوە ، یاخود لەو برگانەوە پەیدا دەبێ ، کە بە بزوێن دەست پێ دەکەن . سەرەرای ئەوەی ئاچوونی (ئـ) لە وشەی لێکدراوی کوردی ، وەک ، «گۆن» بە ئاو ، «کوڵدو ؛ ماست + ئاو = ماستاو ؛ زەرد + ئاو = زەرداو ؛ سەر + ئێش = «سەریەشە ... «او بوونی (ئـ) بە بزوێن لەو وشانەدا کە لە زمانی عەرەبییەوە وەرگیراون ، وەک : «دائم - دایم ؛ دائرة - دایەرە ؛ بئر - بیر ... » و بەکارنەهێنانی لە ناوەراست و کۆتایی (لە زمانی کوردیدا «ئـ» لە کۆتایی وشەدا نەبیا لە وشەی «نەء «دا دەبینرێت ، کە ئەویش بەزۆری دەگرێ بە «لا») وشەدا ، ئەوە دەسەلمێنێ ، لە زمانی کوردیدا (ئـ) خۆنیم نیێ و دەنگێکی یاریدەدەر بێ . بۆ ئاسانکردنی دەربرینە ... ئەمەش هیچ لەوە ناگۆرێ ، کە (ئـ) لە زمانی عەرەبیدا خۆنیمە.

وێنەی ئەم دەنگە هەمزەی پێ دەوترێ . لە نووسینی کوردیدا نیشانەی (ئـ) بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩١٩دا پەیدابووە . بەوێنە . لە ژمارە (١٨)ی گۆڤاری «ژین »ی ئەستەموولدا ، کە (٨)ی مایسە ١٢٢٥ » لەسەر نووسراوە و دەکاتە (٨)ی مایسی ١٩١٩ ، وتارێک داوەر ئەردەلانی بەناوی «چۆن بکۆشین؟ » ەوە هەیە (ل ١٦)و لە نووسینی هەندێ وشەدا نیشانەی (ئـ)ی بەکارهێناوە . بۆ نموونە : (ل ٨ - «ئەمرد ») ؛ (ل ١١ - «ئەم ») ؛ (ل ١٢ «ئەمانە ») ؛ (ل ١٤ - «ئەکۆشین »)...

لەم هەنگاوەی داوەر ئەردەلانی ئاگاداری کردە سەر هەندێ نووسەری گۆڤاری «ژین » . بۆ نموونە یەکێ لە ژمارەی داهاتوودا - واتە لە ژمارە (١٩)دا «٢٢ »ی مایسی ١٢٢٥ » ل٦ [١٩١٩ ز - ٤. پەرەگراف . کە نووسینێکی چالاکی ئەو گۆڤارە بووە و لە زۆربەی ژمارەکانیدا بەرهەمی بڵاوکراوەتەوە و لە هیچ یەکێکیا لە نووسینانی

بەر لە ژمارەی (١٩)دا پیتی (ئـ)ی بەکارنەهێناو، لەو شیعرەیدا کە بەناوی «لوما » ی بەیلی »ەوە لە لاپەرە (١٦)ی ژمارەی ناوبراودا چاپ کردووە ، بۆ نووسینی چەند وشەیێک پیتی (ئـ)ی بەکارهێناوە . هەروەها کەمێ دواتریش لە کتێبی «هێگر زیمانی کوردی »دا (١٩٢١)دا نیشانەی (ئـ) زۆر بەرچاو دەکەوێ ... لە کتێبی «کۆمەڵە شیعری حاجی قادری کۆیی »دا (١٩٢٥)، (ئـ) تا رادەیێک بەکارهاتووە ...

ئەو داوەر ئەردەلانییەی لە ژمارە (١٨)ی گۆڤاری «ژین »دا ، کە رێکەوتی (٨)ی مایسی ١٩٢٥ دەکات ، لە ژمارە (٧)ی گۆڤاری «کوردستان »یشدا ، کە هەر دیسانە لە (٨)ی مایسی ١٢٢٥دا دەرچووە ، وتارێکی بەناوی «هێشتا نوستووین »ەوە بڵاوکردووەتەوە و لێرەشدا ، هەمان چەشن پیتی (ئـ)ی بەکارهێناوە.

بەر لە پەیدابوونی وێنەی هەمزە ، وشەکانی وەک : (ئەشکێنێ ، هەڵئەکوتێتە ، ئەگا ... ئەهێنێ ، ئەیاندا...) ، (ئـە)یان تێدا بە (ا) دەنووسرا ، وەک ، (اشکێنێ ، هەڵاکوتێتە ، اگا ... اهێنێ ، ایاندا ...)... بەڵام سەرنج راکێشی ئەوەیە لە ژمارە (١٦)و (١٧)ی رۆژنامەی «تێگەیشتنی راستی »دا (٢٢)ی شوباتی ١٩١٨ ، ل ١-٢ و ٢٦ی شوباتی ١٩١٨ ، ل ١-٢) بەناوی «نطق عالمیکی اجتماعی کوردی کوردان بۆ رۆساء عالی قدر کوردان »ەوە هەیە ، کە ئەو وشانەی ناومان بردن بەو چەشنەی خوارەوە نووسراون تێیدا : «ئەشکێنی ، هەڵئەکوتێتە ، ئەگا ... ئەهێنێ ، ئەیاندا... » . ئەم جۆرە نووسینە بۆ یەکەم جار لە وتاری ناوبراودا دەبینرێ . هەرچەندە ئەمە زۆر بڵاو نەبووەوە و پەرەی نەسەند ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانرێت بە هەنگاوێک دابنرێت بەرەو پەیدابوونی (ئـە) ، بەتایبەتی چونکە بەر لەو وتارە لە هیچ چاپەمەنییێکی کوردیدا ئەوە نابینرێت ، کە بە دوا هەمزەدا کورتە بزوێنی «ە» ورابێ .

ئارایشگەری

(ئیم... نس... ئارایشی بەگەر+ی). ئارایشتگەری ... پیشە و کاری ئارایشگەر.

ئارایی

(بس: ئارا+ی... مەجلیس... «کوڕ پڕازاندنەوە بەنووری حوری صدرف ئەلا بۆ گەشتی تاریکی لە خەلقە وەک چرا صدر کۆس بە شۆقی مەجلیس ئارایە بیلا» (مەحوی، ل ١٦). مەعنا... لە مانا پڕازاندنەوە: «نەیکی خامەی من کە بێتە مەعنا ئارایی کەمالە خەت بە خەت ئیظهاری نەقشی صوورەتی (مالی) دەکا» (نالی، ل ١٠٢). پڕستە... پڕستە پڕازاندنەوە: «ئەم چاوبردنەکە نەختێکیشی لەژێر پڕستە ئارایی دابێ، دیارە ئەگە مەبوسی شەخسی (یەزدان شێر)ی بنەماڵەی بەدرخانییە» (مەسعوود، ل ٦٦٥).

ئارەئار

(کس...) زریکەزریکە، قیژەقیژ، زیپەزیپ، زیقەزیق، هاوارهاوار... (ب...: زریکەزریکە، هاوارهاوار).

ئارەچن

(ئەم... نس... ئارەخ | ئارەق + چن = چنین) ئارەچن، تەپلە، تەقیلە، کڵاو... کڵاوێکە لە پارچە قوماش دەیدروون یان لە پەڕ و دەنەو دەیچنن و دەیکەنە سەر، هەر ئەوەندە سەر دادەپۆشێ: «خاتوون گەستی قوقە، دەبێ سەکۆیەکێ لەسەر شتی جزیری بۆ دروست بکەم بنێرم دوو سەد تۆپ چاوت بۆ بکڕم، چل قەرەواشت هەیە، دەڵێن ئەو قەرەواشانە هێندێک گازی دەکەن، هێندێکیان ئارەچنان بدروون» (تحفە، ل ٢٤٨).

ئارەزۆ

(ب...: ئارەنەو). «ئارەزۆمە صبح نەبێ جارێکی ... زاری تۆ * ئارەزۆی من چەکە، ئەما تا لەعەسوودی شیرینە» (صێن، ل ٦٩).

ئارەزوو

(ئە...) (ئشت.: ئازی، پەه...: ئارزوک، ئارزووک، سس...: ئازەک، ف...: آرزو). ئارزۆ، ئارزوو، ئارزی... ١- ئیشتیا، حەز، مەیل، تاسە، عەزرەت... (بۆ خواردەمەنی). :: ئارەزووی ترێ دەکەم. ئارەزووم لە ساوەرە. ٢- حەز، مەیل، هەوەس، خواست، ویست، دڵخواز، وڵاز... بۆ بینینی دۆست و خزم و کەسوکار و نیشتمان و... چوونە سەیران و گەشت و گوزار و... خوێندن و زانست... (دڵ لە دووی شتێک یان کەسێک). «ئارەزووی بینینی تۆم کرد، دڵ لە بڕا کۆوتە حاڵ، هەستێکرد جوانی بەهەر و هاتە گوێم نەغمەی شەماڵ» (ئیمان، ل ٦٨). «چلە جار وەک پەری ئاو بۆ نەظەر تینوو و دێنیت و ناشکێنی تاسە و ئارەزووە» (کوران، ل ٩٤). «ئەمە ژی ژ خیالێ بووی دلدار * یانی کو ژ ئارەزوویێ دیدار» (خانی، ل ٢٤٨). «سەحرا ئەڵێی بەهەشتە * دڵ ئارەزووی لە دەشتە * حەزی لە سەیری گەلتە» (بێکەس، ل ١٤٨). ٣- ئاوات، هیوا، هیش، ئومێد، هومێد، لاو، نیاز... بەبەستی پڕ بەدڵ بۆ بەدیهێنانێ و بەدەست هێنانی شتێک، کارێک، ئامانجێک...: «ژیان و ئەوەی ناخۆشی بەپووتەی ئارەزووی کوشتم * شەرابی جامی دڵداری لە تانی لێوبیا ڕشتم» (هەردی، ل ٧٩). «هەر لە ماتیدا ژیام و ئاهونالەی پڕ لە جۆشی * ئارەزووی خۆشی ژیان و پێکەنینم بۆ ئەهاتن» (ئیساف، ل ٢١). ٤- دڵداری، خۆشەویستی، سەودا... ئەوەی دڵ دەیخوازێ: «منیش ئارەزووی ئەوسام نەماوە، عیشقم گوڕاوە * دڵم هەر وەکو گوڵی بێ بارانی سیس و ژاکاوە» (بێکەس، ل ١٢٨). ٥- کەیف، هەوەس، مەیلی کەسێک لەسەر بەجێهێنان یانە بەجێنەهێنانی کارێک: «سوارە، بۆ لێرە ئەیلەق بووین؟ * باچین بیبینین * باچین بزانین * کوێ: ئارەزووی خۆتانە» (ئاسک، ل ٥٢). ٦- خولیا، کەللەلەی، هەوا، هەوەس، واز... مرخ و خەیاڵی جووت بوونی نێر و مێ: «بەهار و لەبەر هات بەلاوەوە... لێ یەرۆ دانیشت بە ئارامەوە * وتی: ئارەزووی منت کردووە؟ * خەڵک ناوی منیان بە سووک بردووە» (پیرەمێرد، ل ٢٩). :: ئارەزووم لە کیژەیە بیخوازم.

پەژارە ، خەم ، خەفەت ، تالّاو ؛ دەردەسەری ، ناخۆشی لە ئێش و ئازی دەروونی ، ماکوشتەی نازی خۆت زۆر مەدە ئازار ✶ نولفت ئەبێتە پەرژینی ڕوخسار »(پیرەمێرد، ل ١٧٠). ✶ محنەت و جەورا حەبیبێ ✶ قەهر و ئازارا ڕەقیبێ »(جزیری ، ل ٢٤٧). تێب. : زۆر جار لەگەڵ وشەی (ئازار)دا ، وشەی (ئێش ، ژان ، خەم ، دەرد...) دێت و دەوترێت ، (ئێش و ئازار ، ژان و ئازار ، خەم و ئازار ، دەرد و ئازار ...) ، وەك : «ئازانم چۆنە لام دەتا ، لەم هەوار ✶ چۆن منی جێ هێشت بە ئێش و ئازار» (بەختیار ، ل ١٦٤). «ژان و ئازار پتر شلّاویان بۆ ژنە هێنا..»(ژانی گەل ، ل ١١). «لە دنیای بێ بنی غەمدام ؛ سەرم سوڕماوە لەم کارە ✶ کە دڵداری و شەرابی مەستی بۆ من دەرد و ئازارە »(ئیمان ، ل ١٤)... سەری دڵ ؛ سەری گیان ؛ سەری دنیا ... : «بپرسن لەو دڵەی نۆشی خەم و ئازاری دنیایە ✶ بپرسن لەو دڵەی پڕتی لە فرمێسك خوێنی دەریایە »(ئیمان ، ل ١٦)... بە سەر ، بەژان ؛ بەئێش ...

ئازار[2]

(ن.)- ١- ئاموز ، پەنا ، درم ... ناخۆشی گیڤە ؛ ناخۆشی ئادەمیزاد کە زوو تەشەنە دەکا ، خەڵك زۆر دەمرن ، وەك ، کۆلێرا ، تاعوون ... : ئازار لەوتووەتە وڵاتەوە . ٢- دەرد ، قڕ ... : مریشکەکان ئازاریان تێکەوتووە .

ئازار[3]

(ک.) (ن.) - ١- گریە ، کورك ، کورکە ...
٢- پرتەوبۆڵە ؛ هاوار ؛ قیژە ...

ئازار[4]

(ب. : ئادار).

ئازاراوی

(ئ. ، نس. ، ئازار + اوی). (ب. : ئێشاوی). «دوای حەوت ساڵی ئازاراوی سەر شوی مادەم و خەماوی» (کامەران ، ل ٤٧). «ڕووداوی ناخۆش و پڕ بیرەوەری ئازاروی ڕابوردوو لە سەریا وەك پەلەی هەنگە دروو ژابوونەوە» (ژانی گەل ، ل ٧).

ئازاری لە یاندن

(چ. ، ت. ، نس. ، ئازار + پێ + گەیاندن).
(ب. : ئازاردان).

ئازاری گەیشتن

(چ. ، تێن. ، نس. ، ئازار + پێ + گەیشتن).
(ب. : ئازارگەیشتن).

ئازارچێژان

(چ. ، تێن. ، نس. ، ئازار + چێژان). (ب. : ئازارخواردن). «ئێستا فرمێسکی خوێنین لەبێژم ✶ ئازاری زای دەروون لە چێژم »(ژیر ، ل ٩٢).

ئازارخواردن

(چ. ، تێن. ، نس. ، ئازار + خواردن). هەست بە ئازارکردن ؛ هەست بە ئێش کردن ؛ هەست بە ژان کردن ؛ لەزیەت خواردن ؛ عەزیەت خواردن ؛ عەزێت خواردن ؛ سزاخواردن ؛ خەفەت خواردن ؛ ئازارچێژان ... هەست بە ئازار و ئێش کردن بە لە ڕێی لەشکەنجە و لێدان و یا بە تەنگ پێ هەڵچنین و یا بە قسە و یا بە هەر شتێکی دی .

ئازاردار

(ئ. ، نس. ، ئازار + دار). ١- ئێشدار ، ژاندار ؛ خەفەتدار ؛ خەمدار ... کەسێك ئێش و ژان یاخود خەم و خەفەتی هەبێ و هاوەی مێخەکیەن ، شەو بە خاوم کرد ✶ من چۆن ئازاردار ، لەنێوی ئاوم کرد» (زلسار ، ل ٥٩). ٢- بەئازار ؛ بەئێش ، بەژان ... هەر شتێك بەئێش و ئازار بێت .

ئازاردان

(چ. ، ت. ، نس. : ئازار + دان). ئازاردان ؛ ئازاری گەیاندن ؛ ئێش پێ گەیاندن ؛ لەزیەتدان ؛ ئەزێتدان ؛ عەزیەتدان ؛ عەزێتدان ؛ سزادان ... خەفەت کردنە دڵ ... ئێش گەیاندن بە کەسێك یا بە لەشکەنجە و لێدان ، یا بە تەنگ پێ هەڵچنین و یا بە قسە و یا بە هەر شتێکی دی . «ئەوی سەرتەشی لێوە بێ ، بڵێ : هەژارم ، چم نیە ، کە سەربازان وای وەبەر کوتەك و قامچیان دەدەن ئیدی جارێکی دی

لەپڕ نەرمە شەپلەیەك (شلل) لێیدام ... ناچار کەوتمە بیرکردنەوەی چوونە هەندەران . بۆ ئەو مەبەستە سەرێکی سلێمانیم دا ، تا لەوێوە ڕێگای ئەورووپا بگرمە بەر ... بەو نەخۆشییەوە ، پەرۆش و ئەمەك و وەفا گەیاندمیانە لای ئازیزان و خۆشەویستانی بەشی کوردیی کۆلێژی زمان ، کە زۆرینە و زۆراتییان چ لە خوێندنی بەکالۆریۆسدا ، یان لە خوێندنی ماجستێردا دەرزم پێ‌وتوون ... دەوریان دام و هانایان بۆ هێنام ، خوێندنی دوکتۆرا بکەینەوە ... بەندەش خۆی و نەخۆشییەکەی و ئەورووپا ...ی بیرچووەوە . ئەو دەمە ، کە دوکتۆر زاهیر لەتیف ڕاگری کۆلێژ و د . جەلال شەفیق سەرۆکی زانستگا و کاك کۆسرەت ڕەسووڵ عەلی سەرەك وەزیران بوون ... کوردانە و گوردانە لە ماوەی دوو هەفتەیەکدا هەموو کارێکیان مەیسەر کرد ... ئیتر ئێمەش : د . عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ و د . زاهیر لەتیف و بەندە و ، دواتریش د . محەمەد مەعرووف فەتاح کەوتینە گەر ...

کاری زۆر و گرانی خوێندنی بالاّ و سەرپەرشتیکردنی نامەی خوێندکاران و بلاّوکردنەوەی ئەو چوار کتێبەی هەر لە زووەوە بۆ چاپ ئامادەبوون و پێشتر ناوم بردن و نووسینی هەندێ کتێبی دی و پەخش کردنی چەندین وتار بە نازناوی جۆراوجۆرەوە ... لە کاری فەرهەنگەکەیان دابڕیم .

ئێستا چەند کارێکی تەواونەکراوم لەبەر دەستدان ، بە هیوا و هومێدم لە ماوەی ساڵێکدا بیانگەیەنمە ئەنجام و ، شاد و بەختەوەر دەبم ، گەر بیر و هزری هیچ بابەتێکی دی نەمبزوێنێ و هەموو کاتم بۆ کارە سەرەکییە پیرۆزەکەم ـ کە فەرهەنگەکەیە ـ تەرخان بکەم ... بەڵام ئەورۆ (٢٠٠٦/٩/١١) فایلی پاکنووسی ئەو فەرهەنگە نازدارەمم کەوتە بەر دەست ... کە ڕوانیم سەرجەمی لاپەڕەکانی زەرد هەڵگەڕاون ، خەم و پەژارەیەکی زۆر دایگرتم ... پاش هاتنەخواریی چەند تنۆکێك فرمێسك بە چاوەکانمدا و ڕامان و بیرکردنەوەیەکی قووڵی پڕ کەسەر ، بڕیارم دا بەشێك لە نووسینەکانی بەر دەستم ڕابگرم و هەفتەی دوو ڕۆژێك بۆ بەجێهێنانی ئەرکی فەرهەنگەکەم دابنێم ...

ئەوەتە ، دوای ئەم چەند دێڕە ، لە وشەی ((ئاس))ەوە دەست پی دەکەم ، کە (١٠) دە ساڵێك لەمەوبەر بێ ئەوەی لێکیبدەمەوە وەك دوا وشە تۆمارم کردبوو و ئەو ماوە دوور و درێژە ، ئەو و سەرجەمی وشەکانی دی چاوەچاوی نووکی قەڵەمی بەندەیان دەکرد ...

لێتان ناشارمەوە و نایکەمە نهێنی و پەنامەکی ... ئەوە پتر لە مانگێك تێپەڕیوە و هێشتا تاکە وشەیەك چییە نەمخستووەتە سەر ئەم خەرمانە ... جا بۆ ئەوەی ئاوەز و نارەزووم وام بهەژێنن ، کە هەموو سەنگ و قورساییەکم بخەمە سەر ئەم بەرهەمە گەورە پشتگوێخراوەم و

دەستبەرداری گشت کارەکانی دیم ببم ، بڕیارم دا ، ئەوەی (١٠) ساڵێك لەمەوبەر پاکنووسم کردبوو ، با کەمیش و سەدی پێنجی فەرهەنگەکە بێ ، کۆمپیوتەر بکەم و بیخەمە بەر دیدەی خوێنەری کوردی هێژا ...

ئەوڕەحمان
٢٠٠٦/١١/٣

چۆنێتی بەکارهێنانی ئەم فەرهەنگە و مەبەست و بارست و پێکهاتن و ڕێکخستنی

هەر لە سەرەتاوە ئەوەم لەبەرچاو گرتبوو وشەی گشت شێوەییێکی کوردی و هەموو ناوچەییێکی کوردەواری کۆبکەمەوە و لە نێو ئەم فەرهەنگەدا تۆماریان بکەم ، بەلاّم چاك دەزانم ، هەزاران وشە هەن دەستم نەیانگەیشتووەتێ ... لەگەڵ ئەوەشدا ژمارەی وشەکانی ئەم فەرهەنگە خۆی لە سەد هەزارێك دەدا ، بۆیە بە ڕاشکاوی دەڵێم لە ڕووی چەندێتی‌یەوە لە سەرجەمی ئەو فەرهەنگە کوردییانەی بە چاپ گەیاندراون زیاترە .

بەپێی مەبەستی ئەم کارە و یاسا و دەستووری فەرهەنگ‌نووسی ، گەلێ وشەم هەڵبواردووە ، وەك : ناوی تایبەتیی کوڕان و کچان (ئازاد ، شیروان ، لاوك ... شنە ، نازەنین ، هاژە ...) . ناو و نازناوی شاعیر و نووسەر و هونەرمەند و ناوداران : (خانی ، گۆران ، مەم ... سێوە ... نۆدێیی ...) . ناوی جوگرافیایی : ناوی چیا (پیرەمەگروون ، هەڵگورد ...) ؛ ناوی ڕووبار (تانجەرۆ ، سیروان ...) ؛ ناوی گوند و شار و ولاّتان (بیارە ، ماردین ، تاران ، ئەمەریکا ...) ؛ ناوی تیرە و خێڵ و هۆز و میللەتان (جاف ، سوورچی ، هەرکی ، فارس ، تورك ...) ... چونکە ئەم فەرهەنگە فەرهەنگی وشە لێکدانەوەیە و فەرهەنگی ئینسکلۆپیدیایی نییە .

هەروەها ئەو وشە و زاراوانەی لەم ساڵانەی دواییدا دانراون و داڕێژراون و وەرگیراون و هێشتا لە زمانی کوردیدا نەچەسپاون ، لەم فەرهەنگەدا تۆمارم نەکردوون .
کاتێ دەشێ ئەو جۆرە وشە و زاراوانە بخرێنە نێو فەرهەنگی زمانی کوردییەوە ، کە گومان لە بنج و ڕیشە داکوترانیان نەمابێ و بەتەواوی جێی خۆیان کردبێتەوە و چووبنە ڕیزی وشەکانی دیی زمانەوە .
بەپێچەوانەوە ، سەدان وشەی ئەسڵ عەرەبی و تورکی و فارسی و فەڕەنگی ، وەك : (ئاتاج ، ئاخر ، ئاخرخێر ، بەتاڵ ، بەقاڵ ، خەڵك ، شێخ ... ئاچغ ، باجی ، بڕنووتی ، یاپراخ ... ئاجیل ، ئەختەر ... ئاجودان ، ئادرێس ، بلوور ، بلیت ...) ... کەوتوونەتە ئەم فەرهەنگەوە ، چونکە تێکەڵ بە زمانەکەمان بوون ، هەمیشە لەسەر زار و زمانی بەشێ لە کوردانن و بوونەتە ماڵ و موڵکی خۆمان .
گەلێ وشەی تر هەن لە فەرهەنگە کوردییەکانی دی دا بەرچاودەکەون و لەم فەرهەنگەدا بەدی ناکرێن . ئەمەش لەبەر ئەوە نییە ، کە لەو بڕوایەدابم ، ئەو وشانە لە زمانی کوردیدا نەبن ، بەڵکو هۆی ئەوەیە ، نازانم هەن یان نا ... سەرپاکی ئەو وشانەی کەوتوونەتە ئەم فەرهەنگەوە جەختی تەواو لەسەر بوونیان کراوە ، ئەوجا تۆمارکراون .
زوربەی فەرهەنگە کوردییەکان نیشانە و پاشگر و پاشبەندی وەك (ـ ان ، ـ ەکە ، ـ ێك ... اندن ، ـ ایەتی ، ـ ێنی ... ـ ەوە ، ـ ڕا ، ـ دا ...)یان وەك وشەی فەرهەنگی

تۆماركردووه و مانايانيان لێكداوەتەوه . وێڕای ئەوەش پيتی هەمزەيان لە پێشيانەوه داناوه و لە شێوەی (ئان ، ئەكە ، ئێك ... ئاندن ، ئايەتی ، ئێنی ... ئەوه ...)دا نووسيويانن . لەبەر ئەوەی ئەو جۆره ئامرازانە بەتەنيا بەكارناهێنرێن و لە سەرەتای وشەوه نايەن و كاتێ لە كۆتايی وشەدا بەكاردەهێنرێن ، دەنگی (ئ) وەرناگرن ... بۆيە ((فەرهەنگی ميديا)) نەيگرتوونەتە خۆ . ڕاستييەكەی ئەوانە دەبێ بكەونە باسی ڕێزمانەوه .

ئەگەرچی ئەم فەرهەنگە ناتوانێ وەك كتێبێكی ڕێزمان هەموو بار و دۆخێكی ڕێزمانی ساغبكاتەوه ، بەلاّم هەندێ لايەنی گرنگی ئەو مەبەستەی دياری كردووه ، وەك : ١) نيشانی داوه هەر وشەيێك سەر بە چ بەشە ئاخاوتنێكە . بەوێنە : ئا ـ ئامرازە ؛ بەرد ـ ناوه ؛ تۆ ـ جێناوه ؛ جوان ـ ئاوەڵناوه ؛ ئابڕووبردن ـ چاوگی تێپەڕه ؛ ئابڕووچوون ـ چاگی تێنەپەڕه ؛ ئابڕووبەر ـ ناوی كارايە ؛ ئابڕووتكاو ـ ئاوەڵناوی بەركاره ... ٢) جۆری ڕۆنانی وشە ناسادەكانی يەكالاّكردووەتەوه . بۆ نموونە : ئابڕووبەره - ئابڕوو + بـ (بردن) + ەر + ه ؛ ئاودەستخانە + ئاو + دەست + خانە ؛ بەرچنە - بەر + چن (چنين) + ه ؛ پشتاوپشت - پشت + او + پشت ؛ ڕەشەبا - ڕەش + ه + با ...

ڕاستە ئەم بەرهەمە لێكۆڵينەوەيێكی ئێتيمۆلۆژی نييە ، بەلاّم توانيويێتی هەندێ ڕووی ئەسڵ و سەرچاوەی

بەشێکی وشەکان نیشان بدا . وەك : (ئازاد) وشەیێکی کوردییە و لە ئاوێستادا ــ (ئازاتە) و لە پەهلەویدا (ئازات)ەیە . (ئاسمان) : ئاوێستا (ئەسمەن) و پەهلەوی (ئاسمان) ؛ (ئاشتی) : ئاوێستا (ئافشتی) و پەهلەوی (ئاشتیە) ؛ (ئاشنا) : ئاوێستا (ئافشتا) و پەهلەوی (ئاشناك) ... (بووم) بە واتای (ئەرز ، خاك ، زەوی و ولآت) : ئاوێستا (بوومی) ؛ پەهلەوی (بووم) ؛ سانسکریتی (بهوومی) ... (ئاتاج) لە (ئیحتیاج)ی عەرەبییەوە ؛ (بوختان) لە (بهتان)ی عەرەبییەوە ... (بۆیاغ) لە تورکییەوە ؛ (ئابوونە) لە فەرەنسییەوە ؛ (بوتڵ) لە ئینگلیزییەوە ؛ (سەماوەر) لە ڕووسییەوە ...

لە بارەی شێوەناسی و شێوازناسییشەوە تەنیا هێندەمان پێکراوە ، چ بە دانانی نیشانە بە دوا وشەدا ، یان بە هێنانەوەی نموونە لە سەرچاوەی جۆربەجۆرەوە ڕاییبگەیەنین و ڕوونی بکەینەوە ، کە فلآنە وشە لە کام شێوە و ناوچەدا دەوترێ و لە چ بوار و مەیدانێکدا بەکاردەهێنرێ .

بەوێنە ، کە بە دوا وشەی (ئاخمە)دا نیشانەی (د)مان داناوە ، ئەوەمان بەوە ڕاگەیاندووە ، کە ئەو وشەیە لە شێوەی (دملکی)دا بەکاردەهێنرێ . یاخود ، کە بۆ وشەی (ئابڕوو) نموونەمان لە پیرەمێرد و تحفەء مظفریە و بەیتی دمدمی ـ عەبدولحەمیدی حوسەینی و لەیلێ و مەجنوونی هەورامانی ...یەوە هێناوەتەوە ، ئەوە دیارە مەبەستمان

ئەوەیە ، لە هەموو ئەو شێوانەدا و لە زمانی ئاخاوتنیش و ئەدەبیشدا لە کاردایە ...

وشە فەرهەنگییەکان بە خەتی ڕەش چاپکراون و بە پێی چاولێکەریی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی (بە کەمێ دەستکارییەوە) ڕیزکراون . یەکەم - ڕوونکردنەوەی وشە (ئەوی پێویستی بە ڕوونکردنەوە بێت) ، دیاریکردنی باری ڕێزمانییەتی - واتە سەر بە کام بەشە ئاخاوتنە و چۆن ڕۆنراوە . دووەم - نیشاندانی باری ئێتیمۆلۆژی . سێیەم - لە کام دیالێکت یان بەشە دیالێکتدا بەکاردێنرێ . چوارەم - لێکدانەوەی مانای : ١- وشە هاوواتاکانی ؛ ٢- شەرح و لێکدانەوەی مانای ؛ ٣- نموونە هێنانەوە لە ئەدەب و فۆلکلۆر و نووسەری فەرهەنگەکەوە بۆ : ا) ئاسانکردنی تێگەیشتن لە مانای ؛ ب) شارەزابوون لە چۆنێتیی بەکارهێنانی ؛ جـ) بەڵگەی بوونی لە زمانی کوردیدا ... ناوەناوەش بۆ پتر ڕوونکردنەوەی مانای وشەیێك ، کەڵك لە وشەی دژواتا وەرگیراوە ... لە کۆتاییشدا پەندی پێشینان و قسەی نەستەق و ئیدیۆم - ئەمانیش بۆ مەبەستی : ١- ڕوونکردنەوەی پتری مانای وشەکە ؛ ٢- بەیانی مەودای بەکارهێنانی وشەکە ؛ ٣- نیشاندانی مانای جۆربەجۆری ؛ ٤- خستنە ڕووی زێدە زانیاری لەبارەیەوە .

وشە هاوبێژ (Homonym)ەکان - واتە ئەوانەی بە خوێندنەوە و نووسین وەك یەکن ، بەڵام مانایان جیاوازە -

به یەك وشە دانەنراون و جیاکراونەتەوە و سەرلەنویٚ وەك وشەی سەربەخۆ بە خەتی ڕەش نووسراونەتەوە و ژمارەیان بۆ دانراوە ، بەو شێوەیەی لە خوارەوە دەیبینین :

ئاز[1] - سەخت ، تووش ...

ئاز[2] - ساخ ، ساغ ...

ئاز[3] - ئازا ...

ئاز[4] - ئەو ...

ئاز[5] تەماعکار ، چاوبرسی ...

ئاز[6] - زیپکەی شیری ...

ئاز[7] - هێز ...

ئاز[8] - نەوە ، وەچە ...

وشە فرەواتا (Polysemantic)کان - واتە ئەو وشانەی مانایان زۆرە و ئەو مانایانەش لە یەکەوە نیزیکن — واتاکانیان بە ژمارە جیاکراونەتەوە . بەمەش سنوور لە نێوان ماناکانی یەك وشەدا دانراوە و بەکارهێنانی فەرهەنگەکە ئاسانکراوە . بەوێنە :

ئاران[1]

١ ـ زستانەوار ، گەرمەسیر ، قشلاخ . جیٚ ژیانی کۆچەر لە زستاندا ؛ بنکەی ژیانی زستانەی کۆچەران

٢ ـ لەوەڕگا ، لەوەڕگە ، بژوێن ، زەمەند ، چیمەن ، مێرگ ، گیاجاڕ ، پاوان . زەویی پڕ گیا و لەوەڕ

٣ـ دەشت ، تەختان ، تەختانی ، تەختایی . زەویی

بیٚگرد و تەپۆڵکە ٤ ـ گۆشتەزەوی ، نەرمان . زەویی بیٚبەرد و نەرمەنیشك و ساز و لەبار ، کە بۆ کشتوکاڵ دەستبدات ٥ ـ چۆڵ ، بیابان ، دەشتودەر ، سارا ، هەردە .

ئەگەر وشە فرەواتاکە ، ویٚڕای مانای ڕاستەوخۆ واتای ناڕاستەوخۆ (تیان)یشی هەبیٚ ، ئەوە مانا ناڕاستەوخۆکە بەدوا ڕاستەوخۆکاندا دانراوە .

ئارداویژ

١ـ ئەو شویٚنەی بەرداش ئاردی لیٚوە دەخاتە قوڵگە ئاشەوە ... ٢ـ ئەو شویٚنەی ئاردی لە لیٚواری بەرداشەوە تیٚدەڕژیٚ ٣ـ مت : أ) دەموگفت ، دەمودوو ، دەموپل ، دەموکاویٚژ . بریتی‌یە لە دەواری (بواری) دەمی قسەکەر ـ واتە شیٚوە و تەرزی قسەکردن و ئاخاوتنی ب) قسەی پڕوپووچ ، وتەی بیٚسەروبەر .

وشە هاوواتا (Synonym)ەکان ـ واتە ئەو وشانەی یەك مانا دەبەخشن ، یاخود مانایان لیٚکەوە نزیکە ـ مانای وشەی یەکەمیان (بەگویٚرەی زنجیرەی ئەلفوبیٚی کوردی) ، یان هەرە باو و ناسراویان لیٚکدراوەتەوە و لە بەردەم ئەوانی دیدا نووسراوە (بڕوانە : فلاٚنە وشە) . ئەگەر جیاوازییەکیش لە نیٚوان واتایاندا هەبیٚت ، پەنجەی بۆ ڕاکیٚشراوە ، وەك :

ئاژاڵدار

(ئن . نس . : ئاژاڵ + دار)

ئاژەڵدار

خاوەنی ئاژەڵ ، خاوەنی پاتاڵ ، خاوەنی وڵسات ... بە کەسێك یان لایەنییێك دەوترێ خاوەنی مەڕ و ماڵات بێ .

ئاژەڵدار

(بـ : ئاژاڵدار)

ئاردماڵ

(بـ : ئاردماڵك)

ئاردماڵك

(ن . نس . : ئارد + ماڵ ((ماڵین)) + ك)

ئاردماڵ

تۆپەڵە پەڕۆییێکە ئاشەوان جێ ئاردی پێ دەماڵێ و خاوێن دەکاتەوە .

نیشانەی مەبەستە زمانەوانییەکان

(ئ .) - ئامراز

(ئب .) - ئامرازی بانگهێشتن

(ئپ .) - ئامرازی پێوەندی

(ئپر .) - ئامرازی پرسیار

(ئس .) - ئامرازی سەرسوڕمان

(ئسب .) - ئامرازی سەرسووڕمان و بانگهێشتن

(ئست .) - ئاوێستایی

(ئف .) - ئیزافە

(ئك .) - ئاوەڵکردار

(ئکت .) - ئاوەڵکرداری تەئکیدی

(ئکچ .) - ئاوەڵکرداری چۆنێتی

(ئکچد .) - ئاوەڵکرداری چەندێتی

(ئکش .) - ئاوەڵکرداری شوێن

(ئکشج .) - ئاوەڵکرداری شێوە یان جۆری جێبەجێبوون .

(ئکف .) - ئاوەڵکرداری نەفی

(ئکك .) - ئاوەڵکرداری کات

(ئکهم .) - ئاوەڵکرداری هۆ و مەبەست

(ئن .) - ئاوەڵناو

(ئنب .) - ئاوەڵناوی بەرکار

(ئنچ .) ـ ئاوەڵناوی چۆنێتی

(ئنک .) ـ ئاوەڵناوی کارا

(ئنن .) ـ ئاوەڵناوی نیسبی

(ئنند .) ـ ئاوەڵناوی نادیار

(ئی .) ـ ئینگلیزی

(بڕ .) ـ بڕوانە

(بن .) ـ بۆ نموونە

(پ .) ـ پەند

(پا .) ـ پاشگر

(پب .) ـ پاشبەند

(پن .) ـ پێشبەند

(پە .) ـ پەهلەوی

(پێ .) ـ پێشگر

(ت .) ـ تورکی

(تا .) ـ تاک

(تب .) ـ تێبینی

(تک .) ـ تورکی ـ کوردی

(تێ .) ـ تێپەڕ

(تێن .) ـ تێنەپەڕ

(ج .) ـ جێناو

(جا .) ـ جافی

(جپ .) ـ جێناوی پرسیار

(جچ .) ـ جێناوی چەندێتی

(جخ .) - جێناوی خۆیی

(جش .) - جێناوی نیشانە

(جف .) - جێناوی نەفی

(جکج .) - جێناوی کەسیی جودا

(جکل .) - جێناوی کەسیی لکاو

(جھ .) - جێناوی هەیی

(چ .) - چاوگ

(د .) - دملکی

(دو .) - دەستەواژە

(ڕ .) - ڕەنگ

(ڕس .) - ڕووسی

(ڕك .) - ڕەگی کردار

(ز .) - زازایی

(ژ .) - ژمارە

(ژب .) - ژمارەی بنجی

(ژد .) - ژمارەی دابەش

(ژك .) - ژمارەی کەرتی

(س .) - سادە

(سس .) - سانسکریتی

(سل .) - سلێمانی

(سن .) - سنەیی

(شن .) - شنۆیی

(ع .) - عەرەبی

(عك .) ـ عەرەبی ـ کوردی

(ف .) ـ فارسی

(فر .) ـ فەرەنسی

(فك .) ـ فارسی ـ کوردی

(فل .) ـ فەیلی

(فن .) ـ فارسی کۆن

(ق .) ـ قەد

(قك .) ـ قەدی کردار

(ك .) ـ کوردی

(کئ .) ـ کوردستانی ئێران

(کب .) ـ کارا بزر

(کت .) ـ کوردی ـ تورکی

(کخ .) ـ کرمانجیی خواروو

(کر .) ـ کردار

(کژ .) ـ کرمانجیی ژووروو

(کع .) ـ کوردی ـ عەرەبی

(کف .) ـ کوردی ـ فارسی

(کك .) ـ کەرکووکی

(کۆ .) ـ کۆ

(کی .) ـ کۆیی

(کید .) ـ کرداری یاریدەدەر

(ل .) ـ لەك و لوڕ

(لن .) ـ لاتینی

(م .) ـ موکریانی

(مت .) ـ مانای تیان (مجاز)

(مڕ .) ـ مانای ڕاستەوخۆ

(ن .) ـ ناو

(نب .) ـ ناوی بەرکار

(نت .) ـ ناوی تایبەتی

(نچ .) ـ ناوی چاوگ

(ند .) ـ ناوی دەنگ

(نر .) ناوی نێر

(نس .) ـ ناسادە

(نش .) ـ نیشانە

(نك .) ـ ناوی کارا

(نگ .) ـ ناوی گشتی

(نڵ .) ـ ناوی کۆمەڵ

(نم .) ـ ناوی مادی

(نو .) ـ ناوی واتا

(نێ .) ـ ناوی مێ

(و .) ـ وشە

(ونب .) ـ وشەی نوێباو

(وز .) ـ وشەی زڕەێژ

(وم .) ـ وشەی مردە

(ھ .) ـ ھەورامی

(ھر .) ـ ھەولێری

(ین .) - یۆنانی

◇ ئیدیۆم

((   )) دەقی وەرگیراو

×   دژواتا

//   هاوبێژ

-    هاوواتا

*   بۆ لێك جوداكردنەوەی دوو نیوەی بەیتێك

نیشانەی نموونە ئەدەبییەکان

١- (ئاسك)

شێرکۆ بێکەس ، ئاسك (شانۆگەرییەکی شیعرییە لە پێنج تابلۆدا) ، بەغدا ، ١٩٧٨ .

٢- (ئاگرین)

عەبدوڵڵا عەزیز خالد ، شوان (چیرۆك) ، هەولێر ، ١٩٨٤ .

٣- (ئەحمەد موختار)

دیوانی ئەحمەد موختار جاف (بە کۆششی ئەفراسیاب ئەحمەد موختار جاف لە چاپدراوە ، ئامادەکردن و لێکدانەوە و پێشەکی بۆ نووسینی پرۆفیسۆر دوکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ) ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

٤- (ئەخۆڵ)

ئەخۆڵ ، پەیمان و شیوەن ، سلێمانی ، ١٩٧٠ .

٥- (ئەدەب)

دیوانی ئەدەب ، چاپی سێیەم چاپخانەی هەولێر ، هەولێر ، ١٩٦٦ .

٦- (ئەسیری)

دیوانی ئەسیری (مستەفا عەسکەری کۆیکردۆتەوە و لە سەری نووسیوە) ، بەغدا ، ١٩٨٧ .

٧- (ئەفسانە)

یەشار کەماڵ ، ئەفسانەی چیای ئاگری (شوکور مستەفا کردوویە بە کوردی) ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

٨- (ئەنوەر)

ئەنوەر قادر محەمەد ، زریان (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٧٨ .

٩- (ئیحسان)

د . ئیحسان فوئاد ، گوڵی کێوی (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٧٣ .

١٠- (بابان)

جەمال بابان ، سەید کەڵەك و هەشت چیرۆکی کۆمەڵایەتیی کوردی و تابلۆییێك (چیرۆك) ، بەغدا ، ١٩٦٩.

١١- (باپیر)

عەلی کەمال باپیر ، دیاریی شارەزوور (شیعر) ، سلێمانی ، ١٩٦٦ .

١٢- (باڵندەکان)

یەشار کەمال ، باڵندەکانیش کۆچیان کرد (ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل لە تورکی‌یەوە کردوویەتی بە کوردی) ، بەغدا ، ١٩٨٨ .

١٣- (بەختیار)

دیوانی بەختیار زێوەر ، کۆکردنەوەی : مەحموود زێوەر ، بەغدا ، ١٩٨٩ .

١٤- (بەرەو لوتکە)

عەبدوڵڵا سەراج ، هەڵکشان بەرەو لوتکە (ڕۆمان) ، بەغدا ، ١٩٨٩ .

١٥- (بەیتی دمدم)

بەیتی دمدم ، ئامادەکردنی عەبدولحەمیدی حوسەینی ، ١٩٨١ .

١٦- (بۆتانی)

کاکە مەمی بۆتانی ، بازنە (چیرۆك) ، بەغدا ، ١٩٧٩ .

١٧- (بیمار)

عەبدولڕەزاق بیمار ، کانیلە و خۆشەویستی (هەڵبەست) ، بەغدا ، ١٩٨٤ .

١٨- (بێخود)

دیوانی بێخود ، (کۆکردنەوە و ڕێکخستن و لەسەر نووسینی : محەمەدی مەلا کەریم) ، بەغدا ، ١٩٧٠ .

١٩- (بێسارانی)

دیوانی بێسارانی ، (کۆکردنەوە و لێکدانەوە : کیومرث نیك‌رفتار) ، بەرگی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ .

٢٠- (بێکەس)

دیوانی بێکەس ، محەمەدی مەلا کەریم ڕێکی‌خستووە و سەرەتای بۆ نووسیوە و سەرپەرشتیی لەچاپدانی کردووە . چاپی دووەم ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٢١- (بێ‌گەرد)

ڕەئووف بێ‌گەرد ، بوار (کورتە چیرۆك) ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

٢٢- (پاشا)

خوسرەو جاف ، پاشایان کوشت (ڕۆمان) ، بەغدا ، ١٩٩٣ .

٢٣- (پاڵەوان)

فس‌فس پاڵەوان ، وەرگێڕانی : سەعید یەحیا ، بەغدا ، ١٩٨٧ .

٢٤- (پەشێو)

عەبدوڵڵا پەشێو ، شەو نی‌یە خەونتان پێوە نەبینم ، (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٢٥- (پیرەمێرد)

محەمەد ڕەسووڵ هاوار ، پیرەمێردی نەمر ، بەغدا ، ١٩٧٠ .

٢٦- (پێنجوینی)

محەمەد ئەمین پێنجوینی ، گرێژەنە (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٩٠ .

٢٧- تایەر بەگ)

دیوانی طاهیر بەگ ، بەغدا ،

٢٨- (تەنەکە)

یەشار کەمال ، تەنەکە (شوکور مستەفا لە تورکییەوە وەریگێڕاوە ، بەغدا ، ١٩٨١ .

٢٩- (تحفە)

ئۆسکارمان ، تحفەء مظفریە ، ب ١ و ٢ ، بەرلین ، ١٩٠٥ ، پێشەکی و ساخکردنەوە و هێنانە سەر ڕێنووسی کوردی : هێمن موکریانی ، بەشی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٧٥ ؛ بەشی دووەم ، بەغدا ، ١٩٧٥ .

٣٠- (جەفایی)

دیوانی جەفایی ، کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی محەمەد عەلی قەرەداغی ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٣١- (جەلالی)

عەمەری جەلالی (داستان) ، ئامادەکردنی جاسمێ جەلیل ؛ د. عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ خستوویێتە سەر کوردی نووسینی تیپی عەرەبی و فەرهەنگی بۆ کردووە و پێشەکی بۆ نووسیوە ، بەغدا ، ١٩٨٢ .

٣٢- (جزیری)

دیوانا مەلایێ جزیری ، تویژاندنا صادق بەهائەدین ئامێدی ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

٣٣- (چاچانی)

کارلینێ چاچانی ، شێر و کەو (شیعر) ، پەریڤان ، ١٩٦١ .

٣٤- (چریکە)

چریکەی خەج و سیامەند ، عوبەیدوڵڵا ئەیوبیان کۆیکردووەتەوە ، سەروەت محەمەد ئەمین لە ڕێنووسی لاتینییەوە هێناویەتیە سەر ڕێنووسی ئێستای کوردی ، سلێمانی ، ١٩٧٨ .

٣٥- (خانای قوبادی)

خانای قوبادی ، شیرین و خوسرەو (محەمەدی مەلا کەریم ساغیکردووەتەوە و فەرهەنگی بۆ ڕێك خستووە و پێشەکی بۆ نووسیوە) ، بەغدا ، ١٩٧٥ .

٣٦- (خانی)

ئەحمەدی خانی ، مەم و زین ، ئەستەموولْ ، م . بۆزئەرسەلان لە چاپی‌داوە .

۳۷- (خەندەلێو)

ڤیکتۆر هیگۆ ، خەندەلێو (ڕۆمان) ، ڕەئووفی ئەحمەد ئالانی لە عەرەبییەوە کردوویە بە کوردی ، بەغدا ، ۱۹۸۰ .

۳۸- (خدر)

خدر سلێمان ، گوندیاتی ، بەغدا ، ۱۹۸۵ .

۳۹- (خدر و خەلیل)

خدری سلێمان و خەلیلی جندی ، ئێزدیاتی ، بەغدا ، ۱۹۷۹ .

٤۰- (خواجە)

ئەحمەد خواجە ، چیم دی ، بەرگی یەکەم ، بەشی یەکەم ، بەغدا ، ۱۹٦۸ .

٤۱- (دایك)

مەکسیم گۆرکی ، دایك (ڕۆمان) ، کەریمی حیسامی لە فارسییەوە کردوویە بە کوردی ، بەغدا ، ۱۹۷۸ .

٤۲- (دمدم)

عەرەب شەمۆ ، قەڵای دمدم (داستان) ، شوکور مستەفا کردوویە بە کرمانجیی خواروو ، بەغدا ، ۱۹۷٥ .

٤۳- (دیلان)

دیلان (شیعر ، بەغدا ، ۱۹٦۹ .

٤٤- (ڕەئووف)

ڕەئووف حەسەن ، سبەینێ باوکت دێتەوە (کورتە چیرۆک) ، بەغدا ، ١٩٧٩ .

٤٥- (ڕووبار)

شێرکۆ بێکەس ، ڕووبار (چیرۆکە شیعر) ، بەغدا ، ١٩٨٤ .

٤٦- (زارگۆتن)

ئۆردیخانی جەلیل و جەلیلی جەلیل ، زارگۆتنا کوردا ، لە پیتی لاتینییەوە وەسەر کوردی ـ عەرەبی خستن و فەرهەنگۆك بۆ ڕێکخستنی : شوکور مستەفا و عەبدولەتیف گلی ، بەغدا ، ١٩٩١ .

٤٧- (زامدار)

مەحموود زامدار ، بۆنی هەڵاڵان دێ (گۆرانیی فۆلکلۆری کوردی) ، بەغدا ، ١٩٧٥ .

٤٨- (ژانی گەل)

ئیبراهیم ئەحمەد ، ژانی گەل (ڕۆمان) ، سلێمانی ، ١٩٧٢ .

٤٩- (ژوان)

محەمەد حەمە باقی ، ژوان (شیعر) ، سلێمانی ، ١٩٨٠ .

٥٠- (ژیر)

کامیل ژیر ، جوانی (شیعر) ، سلێمانی ، ١٩٨٣ .

٥١- (سالم)

دیوانی سالم ، چاپی دووەم ، چاپخانەی کوردستان ، هەولێر ، ١٩٧٢ .

٥٢- (سەججادی)

عەلائەدین سەججادی ، کوردەواری ، بەغدا ، ١٩٧٤ .

٥٣- (سەلام)

دیوانی سەلام ، بەغدا ، ١٩٥٨ .

٥٤- (سەی وەهاب)

چەپکێ لە هۆنراوەکانی سەی وەهاب کاکەیی (هەردەوێڵ کاکەیی ئامادەی کردووە و پێشەکی بۆ نووسیوە) ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

٥٥- (ستران)

ئۆردیخانێ جەلیل ، سترانێ زارگۆتنا کوردایە تاریقیێ (شوکور مستەفا و ئەنوەر قادر محەمەد هێناویانەتە سەر رێنووسی کوردیی ئەمڕۆ و فەرهەنگیان بۆ کردووە) ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

٥٦- (سیابەند)

سیابەندۆڤ سەمەند ، سیابەند و خەجێ (شوکور مستەفا لە رێنووسی سلاڤیەوە خستوویەتیە سەر رێنووسی کوردی و فەرهەنگۆکی بۆ کردووە) ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٥٧- (شار)

حسێن عارف ، شار (رۆمان) ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

٥٨- (شاکیر) شاکیر فەتتاح ، ئافرەتی کورد ، بەغدا ، ١٩٥٨ .

٥٩- (شەرفنامە)

شەرەفنامەی شەرفخانی بدلیسی (هەژار کردوویە بە کوردی) ، بەغدا ، ١٩٧٢ .

٦٠- (شکۆ)

شکۆیی حەسەن ، قالچیچەك (شیعر) ، یەریڤان ، ١٩٦١ .

٦١- (شێخانی)

سەعدوڵلا ئیسماعیل شێخانی ، فۆلکلۆری کوردی ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

٦٢- (شێخ ڕەزا)

شێخ ڕەزای تاڵەبانی ، دیوانی شێخ ڕەزای تاڵەبانی ، کۆکەرەوە و چاپکەری : عەلی تاڵەبانی ، بەغدا ، ١٩٤٦ .

٦٣- (شێخ نووری)

دیوانی شێخ نووریی شێخ ساڵح ، ئازاد عەبدولواحید کۆی کردووەتەوە و ساغیکردووەتەوە و لەسەری نووسیوە ، بەرگی یەکەم ، بەشی دووەم ، بەغدا ، ١٩٨٢ .

٦٤- (صەیدی)

دیوانی صەیدی ، کۆکردنەوە و شیکردنەوەی : محەمەد ئەمین کاردۆخی ، سلێمانی ، ١٩٧١ .

٦٥- (عێل بەگی)

پێشبینییەکانی عێل بەگی جاف (کۆکردنەوە و شیکردنەوەی : صدیق بۆرەکەیی ((صفی زادە))) ، ١٣٦٠ .

٦٦- (فەللاح)

کاکەی فەللاح ، (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

٦٧- (فۆلکلۆر)

فۆلکلۆری هۆنراوەکانی کوردەواری ، کۆکردنەوەی محەمەد کەریم شەریف ، کەرکووک ، ١٩٧٤ .

٦٨- (قانع)

دیوانی قانع ، بورهان قانع کۆیکردۆتەوە و چاپی کردووە ، سلێمانی ، ١٩٧٩ .

٦٩- (قەرەداغی)

حەسیب قەرەداغی ، فەرهەنگی خەم ((٣)) ، بەغدا ، ١٩٨٩ .

٧٠- (قەفتان)

د. کاوس قەفتان ، پێنج تابلۆی شێواو و چەند چیرۆکێکی تر (چیرۆک) ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

٧١- (قزلجی)

حەسەنی قزلجی ، پێکەنینی گەدا ، بەغدا ، ١٩٧٢ .

٧٢- (قوباد)

قوبادی جەلی زادە ، تەمتومان (شیعر) ، بەغدا ، ١٩٩٠ .

٧٣- (کامەران)

دیاری (شیعر) ، سلێمانی .

٧٤- (کوردۆ)

کۆمەڵە تێکستی فۆلکلۆری کوردی ، پرۆفیسۆر قەناتی کوردۆ لە زاری کوردەکانی سۆڤێتەوە تۆماری کردووە .

شوكور مستەفا و ئەنوەر قادر هێناویانەتە سەر ڕێنووسی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

٧٥- (کەشکۆڵ)

کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی (کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی محەمەد عەلی قەرەداغی) ، بەرگی چوارەم ، بەغدا ، ١٩٩٣ .

٧٦- (کوردی)

دیوانی کوردی ، چاپی سێیەم ، چاپخانەی کوردستان ، هەولێر ، ١٩٧٣ .

٧٧- (کوێخا سێوێ)

عەزیزی مەلای ڕەش ، کوێخا سێوێ (ڕۆمان) ، هەولێر ، ١٩٨٦ .

٧٨- (کۆردەرە)

خوسرەو جاف ، کۆردەرە (ڕۆمان) ، بەغدا ، ١٩٨٩ .

٧٩- (کۆیی)

دیوانی حاجی قادری کۆیی ، لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی سەردار حەمید میران و کەریم مستەفا شارەزا ، پێداچوونەوەی مەسعوود محەمەد ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

٨٠- (گەرمیان)

هەڵبژاردەیەك لە هۆنراوەی فۆلکلۆری کوردی ناوچەی گەرمیان ، هەردەوێڵ کاکەیی کۆیکردووەتەوە و پێشەکی بۆ نووسیوە ، بەرگی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٨٥ .

٨١- (گۆران)

سەرجەمی بەرهەمی گۆران ، بەرگی یەکەم ، دیوانی گۆران ، محەمەدی مەلا کەریم کۆیکردووەتەوە و ئامادەی کردووە و پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە ، بەغدا ، ۱۹۸۰ .

٨٢- (گێلەپیاو)

عەزیز نەسین ، گێلەپیاو ، وەرگێڕ : عەبدوڵڵا حەسەن زادە ، بەغدا ، ۱۹۷۸ .

٨٣- (لە خەوما)

جەمیل صائب ، لە خەوما ، پێشکەش کرد ن و لێکۆڵینەوەی جەمال بابان ، بەغدا ، ۱۹۷٥ .

٨٤- (لەیلیٚ و مەجنوون)

لەیلیٚ و مەجنوون ، دەباغیان ساڵی ۱۳٥٩ی کۆچی لە نووسینەوەی بووەتەوە . کاردۆخی خستوویەتیە سەر ڕێنووسی نوێی کوردی . لێکۆڵینەوە و پشکنینی محەمەد ئەمین هەورامانی ، بەغدا ، ۱۹۸٥ .

٨٥- (مەحوی)

دیوانی مەحوی ، لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی : مەلا عبدالکریمی مدرس و محمدی مەلا کەریم ، بەغدا ، ۱۹۷۷ .

٨٦- (مەدهۆش)

حەمە عەلی مەدهۆش ، یانەی دڵان ، ۱۹۸۲ .

٨٧- (مەسعوود)

مەسعوود محەمەد ، حاجی قادری کۆیی ، بەشی یەکەم ، بەغدا ، ۱۹۷۳ .

٨٨- ((مەلا وەسمان)

مەلا وەسمان ، دیوانی مەلا وەسمان ، لێکدانەوە و لێکۆڵینەوە و لەسەر نووسینی : د . ئەمین موتاپچی ، بەغدا ، ١٩٧٣ .

٨٩- (مەلای گەورە)

مومتاز حەیدەری ، مەلای گەورە ، مەلا محەمەدی کۆیی ، هەولێر ، ١٩٧٥ .

٩٠- (مەم[١])

محەمەد مەولوود (مەم) ، چیرۆکەکانی مەم ، بەغدا ، ١٩٨٤ .

٩١- (مەم[٢])

محەمەد مەولوود (مەم) ، پایزە خەون ، بەغدا ، ١٩٨٧ .

٩٢- (مەمێ ئالان)

مەمێ ئالان ، چیرۆکنڤیس کۆیکردووەتەوە و پێشەکی بۆ نووسیوە ، صالح عەلی گوللی و ئەنوەر قادر محەمەد لە رێنووسی لاتینییەوە هێناویانەتە سەر رێنووسی کوردی ، بەغدا ، ١٩٧٧ .

٩٣- (مەولەوی)

دیوانی مەولەوی (کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوە و لێکدانەوە و لەسەر نووسینی : مەلا عەبدولکەریم مودەڕڕس) ، بەغدا ، ١٩٦١ .

٩٤- (محەمەد)

محەمەد نووری تۆفیق ، ناڵەی درەخت ، (کورتە چیرۆک) ، بەغدا ، ١٩٨٦ .

٩٥- (مستەفا)

ڕەشپۆشێکی جیهانی چوارەم (کورتە چیرۆک) ، بەغدا ، ١٩٨٤ .

٩٦- (موحەڕەم)

موحەڕەم محەمەد ئەمین ، مام هۆمەر (چیرۆک) ، هەولێر ، ١٩٥٤ .

٩٧- (مینە جاف)

دیوانی مینە جاف ، کۆکردنەوە و ڕێکخستنی ، مستەفا نەریمان ؛ پێشەکی د. حەسەن جاف ، بەغدا ، ١٩٩٠ .

٩٨- (میهری)

دیوانی میهری ، بژاردن و ئامادەکردنی : عەزیز گەردی ، سلێمانی ، ١٩٧٧ .

٩٩- (نالی)

دیوانی نالی ، لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی : مەلا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

١٠٠- (وەفایی)

دیوانی وەفایی ، لێکۆڵینەوەی : محەمەد عەلی قەرەداغی ، بەغدا ، ١٩٧٨ .

١٠١- (وەلیی دێوانە)

ژیان و بەسەرهات و هۆنراوەی وەلیی دێوانە ، عوسمان هەورامی ، بەغدا ، ١٩٧٦ .

١٠٢- (ویژدان)

ئەحمەد موختـار جاف ، مەسـەلەی ویـژدان (چیرۆکی کوردییە) ، بەغدا ، ١٩٧٠ ، پێشـەکی و لێکۆڵینـەوەی : د. ئیحسان فوئاد .

١٠٣- (هەتاو)

عەلی ئەشرەف دەروێشیان ، هەتاو (وەرگێڕانی عەبدوڵڵا حەسەن زادە ، ١٩٩٠ .

١٠٤- (هەردی)

ئەحمەد هەردی ، ڕازی تەنیایی (شیعر) ، چاپی دووەم ، سلێمانی ١٩٨٤ .

١٠٥- (هەڵمەت)

لەتیف هەڵمەت ، پرچی ئەو کچە ڕەشماڵی گەرمیان و کوێستانمە ، سلێمانی ، ١٩٧٧ .

١٠٦- (هەمەوەند)

کۆمەڵـە شـیعری فـەقێ قـادری هەمـەوەند (مـەلا عەبدولکـەریمی مودەڕڕیـس و فـاتیح عەبدولکـەریم کۆیـان کردووەتـەوە و ڕاسـتیان کردووەتـەوە و فەرهەنگۆکیان بۆ ئامادەکردووە ، بەغدا ، ١٩٨٠ .

١٠٧- (هێمن)

تـاریك و ڕوون ، گوڵبژێرێـك لـە شـیعرەکانی هێمـن ، بەغدا ، ١٩٧٤ .

١٠٨- (هیچ)

خوسرەو جاف ، هیچ (ڕۆمان) ، بەغدا ، ١٩٩١ .

ئـ

ا ە

ب پ ت

ج چ ح خ

د ر ڕ ز ژ

س ش ع غ ف ڤ

ق ك گ ل ڵ

م ن و (W) و (بۆر)

ۆ وو ﻫ

ی (y) ێ

ى

ئـ

دەنگێکی کۆنسۆنانتی تەوژمۆکی دواوەی زمانە . لە زمانی کوردیدا (ئـ) فۆنێم نییە ، بەڵکو دەنگێکی یاریدەدەرە و لە سەرەتای ئەو وشانەوە ، یاخود ئەو بڕگانەوە پەیدا دەبێ ، کە بە بزوێن دەست پێ دەکەن . سەرەڕای ئەوەی تێچوونی (ئـ) لە وشەی لێکدراوی کوردی ، وەك : ((گوڵ + ئاو - گوڵاو ؛ ماست + ئاو - ماستاو ؛ زەرد + ئاو - زەرداو ؛ سەر + ئێش + ە - سەریەشە ...)) و بوونی (ئـ) بە بزوێن لەو وشانەدا کە لە زمانی عەرەبییەوە وەرگیراون ، وەك : ((دائم ــ دایم ؛ دائرة ــ دایەرە ؛ بئر ــ بیر ...)) و بەکارنەهێنانی لە ناوەڕاست و کۆتایی (لە زمانی کوردیدا ((ئـ)) لە کۆتایی وشەدا تەنیا لە وشەی ((نەء))دا دەبینرێت ، کە ئەویش بە زۆری دەکرێ بە ((نا))) وشەدا ، ئەوە دەسەلمێنن ، لە زمانی کوردیدا (ئـ) فۆنێم نەبێ و دەنگێکی یاریدەدەر بێ ، بۆ ئاسانکردنی دەربڕین ... ئەمەش هیچ لەوە ناگۆڕێ ، کە (ئـ) لە زمانی عەرەبیدا فۆنێمە .

وێنەی ئەم دەنگە هەمزەی پێدەوترێ . لەنووسینی کوردیدا نیگاری (ئـ) بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩١٩دا پەیدابووە . بەوێنە ، لە ژمارە (١٨)ی گۆڤاری ((ژین))ی ئەستەمووڵدا ، کە (٨)ی مایسی ١٣٣٥ی لەسەر نووسراوە و دەکاتە (٨)ی مایسی ١٩١٩ ، وتارێکی داوەر ئەردەلانی بە ناوی ((چۆن بکۆشین ؟))ەوە هەیە (ل ١٦) و

لە نووسینی هەندێ وشەدا نیگاری (ئـ)ی بەکارهێناوە . بۆ نموونە : (د ٨ ـ ((ئەمرد))) ؛ (د ١١ ـ ((ئەم))) ؛ (د ١٣ ـ ((ئەمانە))) ؛ (د ١٤ ـ ((ئەکۆشین))) ...

ئەم هەنگاوەی داوەر ئەردەڵانی کاری کردە سەر هەندێ نووسەری گۆڤاری ((ژین)) . بۆ نموونە یەکسەر لە ژمارەی داهاتوودا ـ واتە لە ژمارە (١٩)دا ، ٢٢ی مایسی ١٣٣٥ك / ١٩١٩ز ـ ع . ڕەحمی ، کە نووسەرێکی چالاکی ئەو گۆڤارە بووە و لە زوربەی ژمارەکانیدا بەرهەمی بلاوکراوەتەوە و لە هیچ یەکێك لە نووسینەکانی بەر لە ژمارەی (١٩)دا پیتی (ئـ)ی بەکارنەهێناوە ، لەو شیعرەیدا کە بە ناوی ((لوما ژ بلبل))ەوە لە لاپەڕە (١٦)ی ژمارەی ناوبراودا چاپی کردووە ، بۆ نووسینی چەند وشەیێك پیتی (ئـ)ی بەکارهێناوە . هەروەها کەمێ دواتریش لە کتێبی ((هینگر زیمان کوردی)) (١٩٢١)دا نیگاری (ئـ) زۆر بەرچاودەکەوێ ... لە کتێبی ((کۆمەڵە شیعری حاجی قادری کۆیی))دا (١٩٢٥) ، (ئـ) تا ڕادەیێك بەکارهاتووە ...

ئەو داوەر ئەردەڵانی یەی لە ژمارە (١٨)ی گۆڤاری ((ژین))دا ، کە ڕێکەوتی (٨)ی مایسی ١٣٣٥ دەکات ، لە ژمارە (٧)ی گۆڤاری ((کوردستان))یشدا ، کە هەر دیسان لە (٨)ی مایسی ١٣٣٥دا دەرچووە ، وتارێکی بەناوی ((هێشتا نوستووین))ەوە بلاوکردووەتەوە و لێرەشدا بەهەمان چەشن پیتی (ئـ)ی بەکارهێناوە .

بـــەر لـــە پـــەیدابوونی وێنـــەی هـــەمزە ، وشـــەکانی وەك : (ئەشـــکێنیٚ ، هـــەڵئەکوتێتـــە ، ئـــەکا ... ئـــەهێنن ، ئـــەیاندا ...) ، (ئـــ)یـــان تێـــدا بـــە (ا) دەنووســـرا ، وەك : (اشـــکێنیٚ ، هـەڵاکوتێته ، اکـا ... اهێـنـن ، ایـاندا ...) ... بـەڵام سـەرنج ڕاکێـش ئەوەیـە ، لـە ژمارە (١٦) و (١٧)ی ڕۆژنامـەی ((تێگەیشـتنی ڕاسـتی))دا (٢٣ی شـوباتی ١٩١٨ ، ل ١ ــ ٢ و ٢٦ی شـوباتی ١٩١٨ ، ل ١ ــ ٢) بـە نـاوی ((نطـق عـالمیکی اجتمـاعی کـورەی کـوردان بـو رۆسای عالی قدر کوردان))ەوە هەیـە ، کـە ئـەو وشـانەی ناومان بردن بەو چەشـنەی خـوارەوە نووسـراون تێیـدا : ((اەشکێن ، هل اەکوتیته ، اەکا ... اەهینن ، اەیاندا ...)) . ئەم جۆرە نووسینە بـۆ یەکـەم جار لـە وتـاری نـاوبراودا دەبیـنریٚ . هەرچـەندە ئەمـە زۆر بڵاونـەبووەوە و پـەرەی نەسـەند ، بەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا دەتوانـریٚ بـە هـەنگاوێك دابنریٚ بەرەو پەیدابوونی (ئە) ، بەتایبەتی چونکە بەر لەو وتارە لە هیچ چاپەمەنییێکی کوردیدا ئەوە نابینریٚ ، کە بە دوا هەمزەدا کورتە بزوێنی (ە) نووسرابیٚ .

ئا[١]

بە پێی ڕێبازی نووسینی کوردی بە ئەلفوبێی عەرەبی ، بریتییە لە دوو پیتی (ئ) و (ا) ، بەڵام بە ئەلفوبێی لاتینی بە یەك پیت دەنووسریٚ و (A , a)ی بۆ کراوەتە نیگار . نووسینی لاتینی ، کە بایـەخی بـە دەنگـی (ئـ) نـەداوە و

تەنیا (ا)ی کردووەتە وێنەی ، لەبەر ئەوەیە ، کە فۆنێمەکە (ا)یە و هەرچی (ئـ)ە فۆنێم نییە و دەنگێکە ئەرکی یاریدەدان و ئاسانکردنی دەربڕینی بزوێن دەبینێ ... (بـ . : ئـ) . (ا) بزوێنی ڕیزی پێشەوە و بەشی سەرووە - واتە لە کاتی وتنی ئەم فۆنێمەدا ، زمان کە بە شێوەی ئاسۆیی هاتوچۆ دەکات ــ بەرەو پێشەوە دەچێت و لە باری ئەستوونیی جوولانەوەیدا بەرەو سەروو هەڵدەکشێ .

ئا[٢]

(ئـ .) . بەڵێ ، ئەرێ ، ئارێ ، ئەری ، ئادی ، با ، هەرێ (لە زمانی ئاخاوتندا) لە وەڵامی پرسیارێکدا بە ئەرێتی و پەسەندکردن : ئازاد زوو گەڕایەوە ؟ ئا ... ؛ ئەم کراسەت پێ جوانە ؟ ئا ... ((خۆیشم نازانم چۆن چۆنی هاتە دڵمەوە ؟ ... ئا ... وەك بێتەوە یادم سەرەتامان بە هۆی نووسینەوە ڕێچکەی بەست ...)) (مستەفا ، ل ١١٧). ((دیارە باسی خۆتت زۆر بیستۆتەوە ؟ ... ئا ، بیستوومەتەوە ...)) (هیچ ، ل ١٠) . ((ــ دایەگیان ئەوە لای باوکمەوە نانت بۆ هێناوین ؟ دایەگیان وتی : ئا بەساقەتان بم ...)) (موحەڕەم ، ل ١٥) . ((ئا باڤێ خوە دکن)) (زارگۆتن ، ل ٢٠٦) - واتە - بە ئای باوکی خۆتان دەکەن ؛ بە گوێی باوکی خۆ دەکەن ، بە بابی خۆ دەڵێن (ئا - بەڵێ) .

(ئـا) دەشـێ دووپـات بكرێتــەوە و بوتــرێ (ئائـا) ، كـە ئەمەش دەبێتە هۆی پتر تـەئكيدكردن : ((... ئا ... ئا ... زانيــم ... زانيــم)) (ئاســك ، ل ٢٦) . ((بــاوكم بــە دارجگەرەكە چەناگەی ئەخوراند و وەڵامـی دايـەوە : ـ ئـا ... ئا ... هەناسەی داوە ...)) (كۆردەرە ، ل ٤٠) . ((ئا ، ئا ، دەبارێت ، شـەو خـەوم ديـوە خـەو)) (هيـچ ، ل ٧) . ((ـ ئائا ... خۆ تۆ ئێمەت دروست نـەكردووە ؛)) (بـەرەو لوتكە ، ل ٥١) . ((ئا ، ئا هەر وەها بكە ...)) (خەندەلێو ، ل ١١٧) ...

ئا[٣]

(ئـ .) بۆ پتـەوكردنی نيشـاندان و ئامـاژەكردن : ئا لـەم (لەو) شوێنەدا . ئا ئەم (ئەو) پياوە . ئـا لـەوێ . ئا بـەم (بەو) جۆرە . ئا ئەوەتـە . ئا ئێستا (نها ، فێگا) ... ((ئا لەم ژوورە گەزۆی ئاسمان ئەبارێ * ئا لـەم خـوارە بـە شـەو قـەتران دەبـارێ)) (ئەسـيری ، ل ٦٠)) . ((ئـا لــەو خاكـە پرشنگ ڕێژيی پرچی زێڕينت * ئەی مانگی جوان سەنگين ئەكا نرخی بينينت)) (گۆران ، ل ٢١٨) . ((لە دوای ئا ئەم خۆشەويستييە كوتوپـڕ * كـە هـەڵيان پچڕكـان و كەوتـە سەر ئاگر)) (پيرەمێرد ، ل ٢٣٩) . ((چيـای ئـاگری هـەڵيان دەلووشـێ ... جـا توورەيیيەكـەی ئـاگری ئـا ئەمەيـە)) (ئەفسـانە ، ل ١٤١) . ((پەنجـە بچكۆلـەكان بـۆ خـانووە بڵاوبووەكـانی نـاو دارخورماكـان ڕاكێشـا و وتــی : ــ ئـا

لـــەويدابن)) (مســـتەفا ، ل ١٩) . ((ئـــا بـــەم جـــۆرە ... شـانۆگەريى (ئاسـك)تـان دى و ئـا بـەو جـۆرەش كۆتـايى هـات)) (ئاسك ، ل ٨٩) . ((ئا بەم ڕەنگـە دەبـىَ لـەو چيـا هەڵديّرانە تاكيان نەهيّڵين و ئاسەواريان كويّربكەينەوە)) (دمدم ، ل ٣٠٧) . ((ئا ب ڤى جۆرەيى وانا وەختىَ خوە دبـــهراند)) (كـــوردۆ ، ل ١٣١) . ((... ئـــا ئيّســـتا كـــە دانيشتووين ژەندرمە كردى بە ژوورا و هەموومانى ڕاپيّچ كرد ...)) (ژانى گەل ، ل ١١٧) . ((ئا نها ، مەسەرىَ خوە دايە بەر هەڤ ، وەك بزانە)) (مەمىَ ئالان ، ل ٨٧) . ((بەكۆ دبىَ : تـو سـەر سـەرىَ من و چەعڤىَ من هـاتى ، ئـا ڤيّگـا نيشانا وىَ داينە)) (زارگۆتن ، ل ٧٤) ...

ئا[٤]

(ئـــ .) بـۆ داخـوازى و ورياكردنـەوە و بانگهيّشـتن و هاندان و پرسيار : ئا چۆڕىَ ئاوم بۆ بيّنە . ئا وەرە ئيّرە بزانم چيتە . ئا بزانم چۆن شل‌كوتى مەرگى دەكەى ... و ((ئايشىَ بە قەرەواشى گـوت : ئـا كچـىَ هـەڕۆ ئـەو دوو مافوورەى كە پار دلبەر دروستى كـردن لەسـەر ستيّرىَ مافووران دانراون بيانهيّنە ...)) (دمدم ، ل ٢٠٤) . (محە خوڕىيە يەكيّك لە شوانەكانى ، وتى : ئا بڕۆ گوريسيّكم بۆ بهيّنە !)) (هيچ ، ل ٣٠) . ((... ڕووى كردە خيّزانى : ئا خيّراكــە چايــەكم بــۆ تيّكــە ، بــا فريــاى جەماعــەت و تەراويحەكەم بكەوم)) (قزلجى ، ل ٧٠) . ((ئا فلاّنە كەس

بانگکەن)) (لە خەوما ، ل ٤٢) . ((...ئا لاچن بیکەم بە قوربانی گوڵلەییێك)) (ژانی گەل ، ل ٢٠٢) . ((دلبەر بانگی کرد گوتی : ((ئا ڕاوەستە ، لەبیرم چوو ...)) (دمدم ، ل ٢٨٧) . ((... ئا بزانم ئەمانە بە دوای چیدا دەگەڕێن ؟)) (کۆردەرە ، ل ١١٥) . ((ئا کابرا ! ئەمەمان بۆ ڕوون بکەرەوە)) (خەندەلێو ، ل ١٦) . ((... ئا کوڕە کێ لەوێیە ؟)) (ویژدان ، ل ٢٩) .

ئا[٥]

(ئـ .) لە باری سەرسوڕمان و گوماندا : ـ ئا ! خۆ کەوتە خوارێ . ـ ئازاد خنکا ! ـ ئا ... ((ـ هەی ... دەستت بشکێ ... هەی : ـ ئەوە چۆن لێت بەربوو ! ...ئا...)) (مەم[٢] ، ل ٣٥) . ((من بەش بە حاڵی خۆم دەڵێم ژن مردەیە و شەیتان سواری کۆڵی بووە و ئا...)) (بەرەو لوتکە ، ل١٣) .

بۆ نیشاندانی سەرسوڕمان و گومانی تەواو دەکرێ دووپات بکرێتەوە و بوترێ (ئا ئا) : ئا ... ئا ... خۆ کەوتە خوارێ .

ئا[٦]

(ئـ .) - ئاخ ، ئاه . نکەنکی نەخۆش بۆ دەربڕینی ئێش و ئازار . هانابردنە بەر خەڵك لە کاتی لێقەومان و تەنگ و چەڵەمەدا . دەنگی هەناسەبڕکێ ... : ئا... مردم .

ئا... فریام کەون... ماڵم سووتا . ((ئایەکی خنکاوی کرد و جامی دا بە دەستمەوە ...)) (کۆردەرە ، ل٥٢) .

لە تاووتینی پێکانی مەبەستدا دووبارە دەکرێتەوە : ... ئا ... ئا ... مردم ... فریامکەون ... ماڵم سووتا .

ئا[٧]

(ئـ .) . لە پێکهێنانی ئامراز و وشەی وەك (ئادەی ، ئاخۆ ، ئاوا ، ئاوەها ...)دا هاریکاری دەکا : ((ئادەی کچم ... چایەکمان بۆ لێبنێ)) (شار ، ل٥٩) . ((ئادەی بیخەنە ئەو ژوورەوە ، زۆر چاك ئاگاتان لێ بێ هەتا بانگی ئەکەم لێی ئەپرسمەوە)) (لە خەوما ، ل ٤٣)... (بـ : ئادەی) . ((لاکین ئاخۆ چ شاعیرێکی تر * شیعرە پیشەی بە دائیمی ، سەرومڕ)) (گۆران ، ل ١٢٢) ... (بـ . : ئاخۆ) . دڵدارەکەی تۆ * ئاوا پەڕپووتە)) (هەڵمەت ، ل ٤٤) ... (بـ : ئاوا) ... (بـ : ئاوەها بوو) ((... کارەساتی ئەم هەواڵە ...)) (ئاسك ، ل ٥٣)... (بـ . : ئاوەها) .

ئا[٨]

(جش) . (ئست) . : هاو ؛ پە . : ئان ؛ سس . : ئینا) . (بـ . : ئەو) .

لە ناوچەی هەورامان و گەرمیان و موکریان ... بە واتای (ئەو) دێت : ((وەختیێ ، ئا ، یارە نزیکم مەبۆ * لاوە سەریمەنە ، تێر سەیرم کەرۆ)) (صەیدی ، ل ١٣٠) . ((ئا ڕووە کە دادێ لەیلێ بەردەوە * مەجنوون مەن بە داخ

دووری و دەردەوە)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٤٢) . ((هەر کەس ئا ئیمۆ بنۆ وە بۆوە * مەردەی سەد ساڵ بۆ زەندە مەبۆوە)) (گەرمیان ، ل ٧٠) ... (بـ . : ئادتێ ، ئادی). ◊ئا خورماوێ تۆ واردێنە پێشکەش ئینا کیسە و منەتە - ئەو خورمایەی تۆ خواردووتە دەنکەکەی وا لە گیرفانی مندا . واتە : ئەو فڕوفێڵەی دەیکەیت من لەوسەری دێمەوە .

ئا[٩]

لە دیالێکتی ژووررووی کوردیدا وەك جێناوی هەیی بۆ مێ بەکاردێ و شێوەییێکی جێناوی (یا)یە : ((تو پوڕ ئحسان و خوی ڕەحمی * ل دەرویشان ئابی خەشمی)) (جزیری ، ل ٤٣٤) ... (بـ . : یا) .

ئا[١٠]

کورت کراوەی وشەی (ئاغا)یە : ئا خدر ؛ ئا حەسەن ...

ئاب[١]

(ف .) ؛ (ن .)

١ـ ئاو ، ئاڤ (ئست . : ئاپ ؛ فن . : ئاپی ؛ سس . : ئاپە ؛ ف . : آب) . لە ئەدەبی کوردیی زوودا ، زۆر دەبینرێ : ((سروشکم ئاب و دانەی نارە ، کێ دی * بە گەرمی داوەرێ بەم طەرزە ئەرزە ؟!)) (نالی ، ل ٤٤٨) . ((ئاگر و ئاب و گل دکت * قەلبان ژ قەلبان هل دکت)) (جزیری ، ل ١٨٧) . ~ ئەسرین ((ئاوی ئەسرین و ئاوی

فرمێسک : ((بە ئاب ئەسرین ئەو زیندەواران * بە دوعای خوفیەی طاعەت گوزاران)) (هەمەوەند ، ل ٦١) . ~ تەلآ - ئاوی زێڕ : ((ئۆسای هونەروەر تەختەی سیم و ساف * مەنەققەش بە ئاب تەلآ بێ خیلاف)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٣١) . ~ حەیات - ئاوی ژیان (((نالی) ئوستادەکی گەلێ چا بوو * خضری ئابی حەیاتی مەعنا بوو)) (کۆیی ، ل ٢١٩) . ((ژ عنایەت نەظهرێ (خاصە) کو هەر مەصرەع و بەیتەك * قەدەحێن ئابی‌حەیاتینە د شعرا مە لە بالەب)) (جزیری ، ل ١١٨)... حەیوان - ((ئابی حەیات ، ئاوی ژیان : ((هیجری ئەمڕۆ شەوقی دیداری بەسەردا کەوتووە * تەشنەیی دیداری تۆیە ئابی حەیوانی دەوێ)) (کوردی ، ل ٩٢) . ((زاری تۆ گوڵزارە خۆ ، بۆچ ئابی حەیوانی هەیە؟ * سەروی تۆ ئازادە ، نارنج و ڕوممانی بەردەدا ؟)) (وەفایی ، ل ١٢) . ~ زەلاڵ - ئاوی پاك : ((ئافتابە و لەگەن چە تەلآی بێ غەش * پڕ ئابی زەلاڵ چون شپری بۆنخۆش)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ٩٨) . ~ زەندەگان : ((ناگەهـ ب ڕژت ژ ئاسیمانی * سەرچەشمەیێ ئابێ زەندەگانی)) (خانی ، ل ٢٤٨) . ~ ساف : ((پڕ جە ئابی ساف زەلاڵ چەن زەمزەم * ئابش چ ئابێ چون چەشمەی زەمزەم)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٧١) . ~ گەرم - ئاوی گەرم : ((وەر نە تا مەحشەر من وەی دەردەوە * هام وەی ئاب گەرم و ئاه و سەردەوە)) (هەمەوەند ، ل ٦٩) .

(ئاب) ئێستا نە لە زمانی ئاخاوتن و نە لە زمانی نووسیندا بەتەنیا بەکارناهێنرێ ، بەڵام لە ڕۆنانی وشەی ناسادەدا بەشداری دەکات : ئابخانە ، ئابڕوو ، تێزاب .

٢ـ مت : أ) کاتێ پاشگری (ـ دار)ی دەخرێتە سەر واتای (بریسکە ، بریقە ، ورشە ، ڕەونەق) دەگەیەنێ (بـ . : ئابدار١) ؛ ب) دەمێ وشەی وەك (تاب ، ڕەنگ ...)ی بە دوادا دێ واتای (ڕازاوە ، ڕەونەق ...) ڕادەگەیەنێ :

~وتاب (بـ . : ئابوتاب٢) . ~و ڕەنگ : ((بە ئاب و ڕەنگ و ڕوو حۆری ، بە زولف و گاکۆڵی غیلمان * گوڵاویان دا لە مەیخانە ، غوباریان عەنبەر ئاسا کرد)) (وەفایی ، ل ٣٤) .

ئاب٢

هەشتەم مانگی ساڵی ڕۆمی‌یە (٣١ ڕۆژە) بە لاتینی (Augustus)ی پێ‌دەوترێ و بە ناوی (ئاوگوست)ی ئیمپراتۆری ڕۆمەوە ناونراوە ... ئەو لە مانگی ئابدا لە دایك بووە . لە سەرەتای ئابدا دەچنە هاوینەهەوار .

ئابا

(ع : آباء) ، (ن . ، کۆ)

باوکان

((نەصیحەت بێ برا ، گەر ڕۆڵە بوو مەڕوانە بۆ ئابا * گەواهی عەدلی ئەم دەعوایە پووری مەڕوانە))

(مـەحوی ، ل ٢٧٨) . ((ئابـاییٚ ئـزام و جـەدد و والـد * مەنسووب و مسەلسەلێد خالد)) (خانی ، ل ٨٠) .

ئابات

(م .) ، (بـ . : ئاباد[1]) .

ئاباد[1]

(ئـ .) ، (ئـن) . لـە موکریـانیدا دەنگـی (د)ی کۆتـایی دەبێتە (ت) و دەوتریٚ (ئابات) . - ئاوا ، ئاوەدان .

١ـ لـە زمانـە ئێرانییـەکاندا وەك مۆرفێمێکی بـەند بـە دوا نـاوێکدا دیٚ و یـاریدەی ڕۆنـانی نـاوێکی نـویٚ دەدا بـۆ ناونانی شار و دیٚ : ئیسلام ئاباد ؛ جەلال ئاباد .

٢ـ لـە زمانی کوردیدا : أ) بە زۆری بـە هـەمان چەشـنی زمانـانی خزمـی ، خـۆی دەنوێنـیٚ (مـەهاباد ...) . ((ڕا جەعفـەرئاباد سـارای گـەرم مـەیل * مـەنزلٚ شـیراز شـار سـەودای عەشق لـەیل)) (مەولـەوی ، ل ٢٦٠) . ((تا ڕێـك نەکـەون قـەبیلی ئـەکراد * هـەروا دەبنـە خەرابـەئاباد)) (کۆیـی ، ل ١٩٩) . ((بـۆ کیمیـایی وەسـڵت ، لـە کونجـی میحنەت ئاباد * سەد وەك ئەسیر و لوقمان بیٚ نەشئە بوون لە سیماب)) (قـانع ، ل ٥٦)... ب) بەتـەنیاش لـە شێوەی ئاوەڵناوی سادەدا بە کاردەبریٚ : ((وەك بەهەشت خەملٚیوە خاکی کوردستانی ئازاد * موڵکی ئازەربایجانیش بۆ ئەوە مەعموور و ئاباد)) (هێمن ، ل ٩٤)... (بـ . : ئاوا[1])

ئاباد[2]

(ع . : أبد) . (كس ، ل .) . (ن . ، ئن .) . (بـ : ئەبەد)

ئابادانی

(ف . : آبادانی) . (كس . ، ل .) . (ن . ، نس) .

ئابادی[1]

(ف . آبادی) . (ن . ، نس) - ئاوایی ، ئاوەدانی ، چادرنشین . (بـ . : ئاوەدانی) . ((ئەی عەجەب (سالم) لە صەحرا ڕوو لە ئابادی دەکا * یاری شاری موژدەبێ چۆڵکەری هامون هاتەوە)) (سالم ، ل ١٣٣) . ((یا ڕەب بە میقدار ئابادیی تەنیا * بە جەمع ژی ڕۆح ئەموات و ئەحیا)) (هەمەوەندی ، ل ٢٣) .

ئابادی[2]

(ع . : أبدی) . (كس . ، ل .) . (ئن . ، نس .)
(بـ . : ئەبەدی)

ئابان

(ف . : آبان) . (کذ .) . (ن . ، نس) . هەشتەم مانگی ساڵی هەتاوی (ئێرانە) . بەرانبەر مانگی (خەزەڵوەر)ی کوردی دەوەستێ - واتە دووەم مانگی پایز ، کە لە ٢١ی تشرینی یەکەم تا ٢٠ی تشرینی دووەم دەگرێتەوە .

ئابجۆ

(ف . : آبجو) . (م .) . (ن . ، نس . : ئاب[1] + جۆ) . (بـ . : ئاوجۆ)

ئابخانه

(فـك .) . (ن . ، نـس . : ئـاب + خانـه) . ئاودەسـت ، ئاودەسـتخانه ، ئابدەسـت ، ئابدەسـتخانه ، ئەدەبخانـه ، دەستاو ، دەستاڤ ، پێشاو ، سەراو ، کەناراو ، ئاڤڕێژ ، چێشمه ... شوێنی دەست به ئاو گەیاندن .

ئابدار[1]

(فك .) . (ئن . ، نس . : ئاب + دار) ١ـ شوێنێك یان شتێك ، كه ئاوی زۆربێ . ((یەك سەد هەزار مەن ئەناری ئـابدار * سـێ سـەد هـەزار مـەن جـه سـێبی خونسـار)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ٩٨) . (بـ . : ئاودار ، ئابدار) . ٢ـ مت . : بریسكەدار ، بریقەدار ، به ڕەونـەق ، بـه جەوهـەر . ((یـەمی دیـده پـڕ لـه مـەرجان ، وەك یـەشمی ئـابداره * شـەبەیه شـەبیهی زوڵفـی سـیاهی وەك زوخـاڵی)) (نـالی ، ل٦٥٩) . ((دا نه كەمەر گاش شەمشیر ئابدار * دوو نیم بی خەطەر به وێنەی خەیار)) (هەمەوەندی ، ل ٣٥٥) .

ئابدار[2]

(فـك .) . (ن . ، نـس . : ئـاب[1] + دار) . قـاوەچی و چایچیی گەوره ماڵان . ((دەهاته كن ئەولادی شا ڕۆسـتەم بەگان ، سـێ سـاڵان دەبـووه سـەققا و سـێیان دەبـوو بـه ئابداره)) (تحفه ، ب ٢ ، ل ١٩٤) .

ئابدارباشی

(کت .) . (ن . ، نس . : ئاب + دار + باشی ((ت . : سەرەك ، سەرۆك))) . سەرۆکی چاپەز و قاوەچیی دیوەخان .

ئابدارخانە

(فك .) . (كئـ .) . (ن . ، نس . : ئاب + دار + خانە) . ١ـ ژووری چالێنان و قاوەسازکردن بۆ دیوەخان . ٢ـ بار و بنەی تایبەتیی پیاوی گەورە لە سەفەردا ((بار و بنەی شایان هانی و لە گۆڕاییی دەوری کانی خێوەت و خەرگا هەڵدرا و بار و ئابدارخانە خرا و بارەگای کۆڕی خۆنکاری لە لای سەرووی سەرچاوەوە بەرپاکرا و دەس کرا بە بەزم و ئاهەنگ ...)) (شەرەفنامە ، ل ٦٣٨) .

ئابدۆزەك

(كئـ .) . (ن . ، نس . : ئاب[١] + دۆز - دز + ەك) . ١ـ شرینقە ، فیچقە . دەرزی کە دەرمان و تراوی پێ لە لەش دەکەن . ٢ـ لوولە شووشەی دەم تەنگ ، کە دەرمانی پێ لە چاو و لووت و گوێ دەکرێ .

ئابدەست

(فك .) . (ن . ، نس . : ئاب[١] + دەست) . (بـ . : ئابخانە) .

ئابدەستخانە

(فك .) . (ن . ، نس . : ئاب[١] + دەست + خانە) . (بـ . : ئابخانە) .

ئابراغ

- ئاپراخ ، ئاپرەخ ، ئەپرەخ ، یاپراخ ، یاپراغ . (بـ . : یاپراخ) . ((هەر مالەك دێ تەبلیەکە گراریێ یان ئابراغا و سەربڕیێ لسەر دانێت و ئێنتە بەر قولێ)) (خدر ، ل ١٩) .

ئابڕوو

(فك .) . (ن . ، نس . : ئاب[١] + ڕوو) . ١ـ ئاڤڕوو ؛ ئاوڕوو ؛ ئاوی ڕوو ؛ سووری و جوانیی ڕوو ؛ گەشە و ورشە و ڕەونەقی دەموچاو ... ئەم وشەیە لە کوردیدا بەم مانا ڕاستەوخۆیەی بەکارناهێنرێ و تەنیا بە واتا ناڕاستەوخۆکەی لە کاردایە : ٢ـ مت . : شەرم ؛ شوورەیی ؛ ناموس ؛ حەیا ؛ حورمەت ؛ شەرەف ؛ ڕووسپێتی ؛ ڕووسووری ؛ سەربڵندی ... ((ڕۆژی (رومیل)یش بەو شەڕە شکا * ئابڕووی فاشستی ئێجگاری تکا)) (پیرەمێرد ، ل ٣٣١) . ((بەکر شەیتانە ، ئابڕووی خوشکی من دەبا)) (تحفە ، ل ٣١٨) . ((ئەوەی ڕووکاندبوویەوە ، ئەوەی بەو دەردەی بردبوو ، شتهایەك هەبوون لەو کارەدا کە پەلەی ئاوێتبا سەر شەرەف و ئابڕووی ، بەلام چی بوو ؟ بۆ خۆشی نەیدەزانی)) (ئەفسانە ، ل ٨١) . ((واتش خاس ئابڕووم پەڕێم ئاوەردی * حەیا و ناموسم جە عالەم بەردی)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٤٠) ... ? بە ~ : بەشەرم ؛ بەناموس ؛ بەحەیا ؛ بەحورمەت ؛ ئابڕوودار ... ((کوا

بەخشـــندەی وەك حەتــە ؟ كوانـــێ جوانـــی بـــەئابڕوو))
(بەیتی دمدم ، ل ١١)) . بێ ~: بێشەرم ؛ بێناموس ؛
بێحەیا ؛ بێحورمەت ؛ بێچاوڕوو ؛ چەرداوە ڕوو ...

ئابڕووبران

(چ .، ئین . (كـب . ، نـس . : ئـابڕوو + بــ ((ڕەگــی ڕانەبوردووی (بردن))) + ر ((پاشگر)) + ان ((كۆتایی))) .
حەیابران ؛ ناوزڕان ؛ ڕووڕەش بوون ؛ بێڕێزبوون ؛ سووك بوونی كەسێك بێ ئەوەی بكەری كارەكە دیار بێ .

ئابڕووبراو

(نـب . ؛ ئنـب . ؛ نـس . : ئـابڕوو + بــ ((بـردن)) + ر ((پاشگری كارا بزری)) + ا ((نیشانەی كاتی ڕابوردوو)) + و (پاشـگر) . حـەیابراو ؛ نـاموس بـراو ؛ ڕیســواكراو ؛ سووك كراو ... كەسێك سووك و ڕیسوا و سەرشۆڕی ناو كۆمەڵ كرابێ .

ئابڕووبردن

(چ. ، تێ . ، نس . : ئابڕوو + بردن) . ناموس بردن ؛ نـاموس شـــكاندن ؛ حـــەیابردن ؛ شـــەرەف بـــردن ؛ شـــەرەف شـــكاندن ؛ بێشـــەرەف كـــردن ؛ نـــاوزڕاندن ؛ ڕووڕەش كردن ؛ ڕیسواكردن ؛ سووك كردن ؛ ئـەتك كـردن ؛ بەدناوكردن ... سووك و چرووك كردن و بێحورمەت كردنی كەسـێك ((قیبلەكـەم بـەو زاری هــەر وەك غونچــە بۆیــە

پێکەنی * دا بڵێن خەندەی لە گوڵ دێ ئابڕووی پەروین دەبا)) (وەفایی ، ل ٣) . ((تۆ نەمردووی ئاخ دڵت مرد * زێڕ ئابڕووی دڵداریی برد)) (کامەران ، ل ٥١) . ((نامووس و حەیا و ئابڕووم بەردی * پەی چێش پی کارە نمە بی ڕازی)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٩٣) .

ئابڕووبەر

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئابڕوو + بـ ((بردن)) + ەر) . حەیابەر ؛ نامووس بەر ؛ مایەی ڕیسوابوون ... ١ـ یەکێك ببێتە هۆی حەیابردن و شەرەف شکاندنی کەسێك ((... شێرکۆ بە بێ ڕامان و سێودوو لێکردن ڕای‌کردە کابرای بێ ئابڕووی ئابڕووبەر و ئەو نێزەی لە دەست دەرێنا کە گەفی لە ژنەکە دەکرد ...)) (شەرەفنامە ، ل ١٢٧) . ٢ـ کار و کردەوەییێك ، کە ببێتە مایەی سووك بوون و عەیبە هێنانە سەر : (ڕۆڵە ! تەمەڵی کارێکی ئابڕووبەر)ە .

ئابڕووبەرە

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئابڕوو + بـ ((بردن)) + ەر + ە) . ئابڕووڕێژ ؛ حەیابەرە ، نامووس بەرە ... (بـ . : ئابڕووبەر) .

ئابڕووتکان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئابڕوو + تکان)

(بـ . : ئابڕووچوون) . ((فەن و فێڵت کەوتە ڕوو ئەی چەرخ لە لام ئابڕووت تکا * بۆیە بەرزت کردمەوە

بم خــەيت و ئــازارم بگــا)) (پــيرەمێرد ، ل ٢٩٠) . ((لاوێكی نامەردم تووش هات لە ڕێما بە سوێن و پەيمان * وەك ڕەشمــار پەيكــەری خــوارد ، نوســت لــەناو جێمــا ؛ ئــابڕوومی تكــان)) (گــۆران ، ل ٢١٠) . ((لــە جامبــازيدا بووەتە شای وەستايان و ئابڕووی تكاوە)) (قـەفتان ، ل ١٢٣) . ((ئای كە نەنگە ئای كە ئابڕووتكانە * كە گەورەيە ئەنجام ئەم تاوانە)) (ديلان ، ل ١٤٧) .

ئابڕووتكاندن

(چ . ، تیّ . ، نس . : ئابڕوو + تكان + انـدن) (بـ . : ئــابڕووبردن) . ((بــە ئاشــكرا دەســتی لەگــەڵ دەســتی حوسەی خـدر گــاوانی جيرانمــان تێكـەڵ كـرد . ئــابڕووی تكاندين . لە لای عارەب و عەجەم بە سـۆدرەی بردیـن)) (كوێخا سێویّ ، ل ١٧٢) .

ئابڕووتكاو

(ئنب . ، نب ، نس . : ئابڕوو + تك ((تكان)) + ا + و) . ئــابڕووچوو ؛ حــەياچوو ؛ نــاوزڕاو ؛ پايــەنزم ... كەســێك حەيا و ناموسی چووبیّ و تووشی سووكی و سەرشۆڕی بووبیّ .

((لەگەڵ ئەوەش دەستی چەپەڵ ،
ئابڕووتكاو ،
هەر خەريكە ، تەكەڵ تەكەڵ

بۆ ئاسمانی پڕ لە هەتاو
تەپە دووکەڵ هەڵئەسێنیْ ،
گڕی سپی ئەخنکێنیْ ! ...)) (گۆران ، ل ٣٢٨) .

ئابڕووچوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئابڕوو + چوون) . ئابڕووتکان ؛ ئابڕووڕژان ؛ حەیاچوون ؛ ناموس‌چوون ؛ ڕیسوابوون ؛ سووک‌بوون ؛ بەدناوبوون ؛ ناوزڕان ؛ حورمەت و حەیا نەمان ... سووک‌بوون و نەمانی ڕێز و حورمەت لە نێو خەڵك و کۆمەڵدا . ((... منیش چارەم نەبوو ، دەمەویست سەرپۆشێك بۆ ئابڕووچوونەکەم پەیدا بکەم)) (گێلەپیاو ، ل ١٠٩) . ((... ئەوانە لە شەڕدا ئابڕوویان دەچیْ و دوژمن زوو زەفەریان پیْ دەبا)) (دمدم ، ل ٧٢) . ((ـ کوڕە قسەی چا بکە ئابڕوومان دەچیْ)) (قزلجی ، ل٣٦) . ((کچەکان هەرسێك ڕووت بوون . پاڵیان وێك‌دا ، ڕۆیشتن ، گوتیان : ئۆوەی ئابڕوومان چوو ، هیچمان بە خۆماندا نەداوە)) (تحفە ، ب ٢ ، ل ٩٣) . ... ◊ ئابڕووی چوو ـ ڕیسوا بوو ؛ ڕیسوا و سەرشۆڕی ناو کۆمەڵ بوو .

ئابڕوودار

(ئن . ، نس . : ئابڕوو + دار) . ئابڕوومەند ؛ بەئابڕوو ؛ بەشەرم ؛ بەناموس ؛ بەحەیا ، بەحورمەت ؛ بەڕێز ... بە یەکێك دەوتریْ حەیا و حورمەتی هەبیْ ، واتە ـ کەسی خاوەن شەرەف و ناموس .

ئابڕوودارانە

(بـ . : ئابڕوومەندانە)

ئابڕووداری

(بـ . : ئابڕوومەندی)

ئابڕووڕژان

(بـ . : ئابڕووچوون)

ئابڕووڕێژ

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئابڕوو + ڕێژ ((ڕێژان))) . (بـ . : ئابرووبـەر ؛ ئابڕووبـەرە) . ((ئـابڕووڕێژە ویصـالی یـار و خوێنڕێژە فیراق * عالەمی عیشق و مەحەببەت هەر بڕێژە ، هەربڕێژ)) (مەحوی ، ل ١٤٣) .

ئابڕووفرۆش

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئابڕوو + فرۆش ((فرۆشتن))) . حـەیافرۆش ؛ نـامووس فـرۆش ... بـە کەسـێك دەوتـرێ حەیا و نامووسی خۆی بفرۆشێ . × ئابڕووکڕ .

ئابڕووکڕ

(نـك . ، ئنـك . ، نـس . : ئـابڕوو + کـڕ ((کڕیـن))) . حەیاکڕ ؛ نامووس کڕ ... یەکێك حەیا و نامووسی خەڵکی بکڕێ . (((پـیرۆز) ... بیریکەوتـەوە کـە چۆن لـە پێنـاو ژیـانێکی سـەربەرزانە و بەڕێزانـەدا ، ڕەنـج ئـەدا و پـەل

ئەکوتێ تا نانێکی مەمرە و مەژی دەست ئەکەوێ . کە چۆن خۆی نافرۆشێ بە ئابڕووکران و چۆن ناوچەوان بڵندیی خۆی ناگۆڕێتەوە بە سایە و مایە و پایەی دەوڵەمەندان)) (شاکیر ، ل ٣٠) . × ئابڕووفرۆش .

ئابڕووڵێهەڵگیران

(چ . ، تێن . ، نس . : ئابڕوو + لێ + هەڵ + گیران) . ئابڕوونەمان ؛ حەیاڵێهەڵگیران ... ((دەڵێ : مەتڵەبت چیە ؟ دەڵێ : قوربان ، ئابڕووم لێهەڵگیراوە)) (تحفە ، ب ٢ ، ل ٨٣) .

ئابڕوومەند

(ن . ، ئن . ، نس . : ئابڕوو + مەند) . (ب . : ئابڕوودار) . ((لە ئەو سەردەمانەشدا چەندان ئابڕوومەند ڕاخزیون)) (خەندەلێو ، ل ٥٢) . ((ئەستەموول گەورەیە ، پان و بەرینە ... شوێنی خواناسانە ... مەڵبەندی ئابڕوومەندانە)) (باڵندەکان ، ل ٧٥) .

ئابڕوومەندانە

(ئن . ، نس . : ئابڕوو + مەند + انە) . ئابڕوودارانە ؛ شەرەفمەندانە ... ((هەرچی دەبێ بلا ببێ . لەگەڵ ئاسیە زەماوەند دەکەم . پێنج شەش منداڵمان دەبێ . ژیانێکی ئابڕوومەندانە پێکدێنین)) (گێلەپیاو ، ل ١٤١) .

ئابڕوومەندی

(نچ . ، نس . : ئابڕوو + مەند + ی) . ئابڕووداری ؛ بە حورمەتی ؛ بەڕێزی ... کەسێ خاوەنی ناموس و شەرەفمەندی بێ .

ئابشار

(ف . : آبشار) . (ن . ، نس . : ئاب[1] + شار) . (بـ . : ئاوشار) .

((ڕاییلێ و تار و پۆپی کولووی بەفرە ، ئابشار * با بای دەدات و ماسیی دێ وەکوو مەکووک)) (نالی ، ل ٢٥٩) .

((گریە بە خوڕ دێتە خوار ، هەروەکو عەینی بەهار * خۆش بووەتە ئابشار مەدمەعی سەرشانی من)) (نالی ، ل ٣٣٤) .

((بێ مەحەبا ئاو دەڕێژێ گەه بە فەوز و گەه بە دەور * چاوی من موددێکە شێوەی ئابشاری گرتووە)) (نالی ، ل ٥٤٢) .

ئابڵۆقە

(ت . : abluka) . (ن) . گەمارۆ ؛ چواردەورە . (بـ . : ئابڵۆقەدان) . ~ ئابووری ؛ ~ ڕامیاری ...

ئابڵۆقەدان

(چ . ، تێ ، نس . : ئابڵۆقە + دان) . ١ـ گەمارۆدان ؛ چواردەورگرتن ؛ چواردەورلێگرتن ؛ دەوردان ؛ دەورگرتن ،

بەگیرهێنان ... ٢ـ گەلەکۆمەکیٚ لیٚکردن ؛ هێرش بردنە سەر ناحەز و دوژمن ... ((لە ژوورەکەی سەرۆکی شارەوانی دەچوونە پێش ! باڵیان دەکرد بە باڵی یەکتردا ، تاوەکو ژوورەکەیان ئابلۆقەدا)) (مەم[١] ، ل ٩٢) . ((... هێرشێکی گەورەی کردە سەر قەڵای (کوسجەد) ، حوسێنی کوڕی مەنصوری لە قەڵاکەدا ئابلۆقەدا ، لەو ئابلۆقەدانەدا زستانێکی زۆر تووش و سەخت بەسەردا هات و کەس لەبەر بەند و بەستەڵەك لە دەرەوە خۆی نەگرت)) (شەرەفنامە ، ل ٥١) .

ئابلۆقەدەر

(نك . ، نس . : ئابلۆقە + د ((دان)) + ەر) . گەمارۆدەر ؛ چواردەورگر ؛ دەورەدەر ؛ دەوردەر ؛ دەورگر ؛ بەگیرهێن ... بە کەسانێك دەوتریٚ چواردەوری شوێنێکیان گرتبیٚ و خەڵکیان بەگیرهێنابیٚ : ((لەپڕ و نەکاو لەشکرێك لە کوردەکانی (جوزقان) بەسەر ئابلۆقەدەرانیاندا دا و دەرەتانیان بۆ نەهێشتن)) (شەرەفنامە ، ل ٥١ ـ ٥٢) .

ئابلۆقەدران

(چ . ، تێن . / کب . ؛ نس . : ئابلۆقە + بـ ((دان)) + ر + ان) . گەمارۆدران ؛ چواردەورگیران ؛ چواردەوەرلیٚگیران ؛ دەوردران ؛ دەورەدران ؛ دەورگیران ؛ بەگیرهێنران ... (بـ . : ئابلووقەدان) . ((چەند مانگێك بوو ئەو خەڵکە

زۆر و زەوەنـد بـە ژن و منـداڵ و پـیر و جوانـەوە حەسـار و ئابڵۆقەدرابوون)) (دمدم ، ل ٣٤١) .

ئابڵۆقەدراو

(نك . ، ئنب . ، نس . : ئابڵۆقە + د ((دان)) + ر + ا + و) . گـەمارۆدراو ؛ چواردەورگـیراو ؛ چواردەورلێگـیراو ؛ دەوردراو ؛ دەورەدراو ؛ دەورگـیراو ؛ بـەگیرهێنراو ... شوێنێك یاخود كەسێك چواردەوری گیرابێ .

ئابڵووقە

(بـ . : ئابڵۆقە)

ئابڵووقەدان

(بـ . : ئابڵۆقەدان)

((... ئابڵووقەی شارەكە دەدا)) (مەسعوود ، ل ٣٧٠) .

ئابڵووقەدران

(بـ . : ئابڵۆقەدران)

ئابڵووقەدراو

(بـ . : ئابڵۆقەدراو)

ئابڵووقەدەر

(بـ . : ئابڵۆقەدەر)

((زیرەكیی مـەلا كـارێكی وای كـرد ئابڵووقـەدەران دوور كەوتنەوە ...)) (هیچ ، ل ٦٢) .

ئابنووس

(ین . ؛ ن .) . لە وشەی (ebenos)ی گریکییەوە وەرگیراوە ، کە واتای (داری ڕەش) دەگەیەنێ .

// ئابەنووس ؛ ئاوەنووس ؛ ئەبەنووس ؛ عەبەنووس ... ١- درەختێکە دارەکەی زۆر قورس و ڕەقە و تەختەکەی ڕەش و بریقەدارە : ((ئەمجا ئەی یار ، ئەی خوا ؟- ژنی عەشقم ، ئەی ڤینووس * ئەی هەیکەلی بەدەن لە عاج ، توالێت ئابنووس)) (گۆران) . ((بونیانی کیبر و سەرکەشیشە طاقی کیسرەوی * دانانی ظولم و ڕووڕەشییە تەختی ئابنووس)) (نالی ، ل ٢٣٨) ... ٢- مت . : بە واتای (ڕەشی) بەکاردەبرێ : ((عاجز مەبە هەرگیز لە چەپی چەرخی ئابنووس * گشتی بە دەستی فەردە مقامات و چارەنووس)) (قانع ، ل ١٠١) .

ئابوتاب

(نك .) . (ن . ، نس . : ئاب[١] ((ئاو ؛ تەڕایی ؛ فێنکی)) + و + تاب ((تاو ، گەرمی))) . ١- ئاووتاو : ((گەر ئابوتابی جەنەتی یو دۆزەخیت دەوێ * بنوارە نێو چەوانی بەشووش و برۆی عەبووس)) (نالی ، ل ٢٤٠) . ((دیدە عەینی جارییە ، دڵ پڕ لە ناری مووقەدە * ئابوتابی حوسن ئەدەم بەو گوڵ عوذاری موو قەدە)) (مەحوی ، ل ٢٧٢) ... ٢- مت . : ڕازاوە ، ڕەونەق : ((دلبەر ... بۆ

جوانی پەردەی گوڵداری بە ئابوتابیشی بە نێو ڕەشماڵدا گێڕابوو)) (دمدم ، ل ١١٨) . (بـ . : ئاب[١] ؛ ئاووتاو) .

ئابوهەوا

(ن . ، نس . : ئـاب[١] (ف .) ((ئـاو)) + و + هـەوا ((ع . : هواء))) . (بـ . : ئاووهەوا) . ((کام ئابوهەوا ؟ موعتەدیلی نەشئو نومابێ * یەعنی لە وەسەط کانییە گەرمێکی تێ زابێ)) (نالی ، ل ٦١١) .

ئابۆری

(کژ .) ؛ (ن) .

(بـ . : ئابووری[١])

ئابۆنە

کەتە ؛ تەژە ؛ زەبەلاح ؛ زلحۆ ؛ زلحۆرت ؛ لەندەهۆر ... زەلامی کەتە و زەبەلاح . مرۆی تەژی ناقۆلا . (بـ . : زلحۆرت) .

ئابوور[١]

(کژ .) . (ن .) . ١ـ کەرەستە و پێویستیی ژیان ؛ مایەی گوزەران و بژێو ؛ وەسیلەی هەبوون ... ~ دەست خستن : پەیداکردنی پێویستیی ژیان . ◊ بە ~ : أ) کارامە ؛ ب) دەست پێوەگر (بۆ ماڵ و سامان) . بێ ~ : بێدەرامەت .
٢ـ ڕێگای ژیان .

ئابوور [2]

(کــژ .) . (ن .) . ڕێكوپێــك ؛ ســاز ؛ تەکــووز ؛ ئامادە ... ~ کرن : ڕێكخستن ؛ پێکهێنان ؛ سازدان ؛ تەکووزکردن ؛ ئامادەکردن : مە کارا خۆ ئابوورکر : ئێمە کاری خۆمان سازکرد .

ئابوور [3]

(کژ .) . (ن .) . ١ـ ڕێز ؛ حەیا ؛ حورمەت ؛ نامووس ؛ شەرم ؛ ئابڕوو ... ~ کرن : شەرم کـردن . ◊ بـێ ~ : بێشەرم ؛ بێحەیا ... ٢ـ پاکی ؛ داوێن پاکی .

ئابووری [1]

(کژ . ، کنح) . (ونب .) (ن . ، نس . : ئابوور + ی) . ١ــ ژیـان ؛ هــەبوون ؛ ژیـن و ژیـان ؛ حـاڵ و مـاڵ . ٢ــ پاشــەکەوتی مــاڵداری ؛ پێکــهاتنی مــاڵداری ؛ ژیــانی مــاڵداریی کۆمــەڵ و بەرهــەمی و دابــەش بوونــی ... بــەم مانایــەی دووەمـــی لـــە کرمـــانجیی خـــواروودا زۆر بڵاوبووەتەوە و ڕەگی داکوتاوە : ((ئەو ڕووداوە ناخۆشە زۆر کاری کردە سەر هەستی ناسك و شاعیرانەی مـن و هـەروەها زۆریشـی تەئسیر کردە سـەر وەزعـی ئـابووری و کۆمەڵایـەتی و تەنانـەت سیاسـی کوردەواری)) (هێمـن ، ل ٣٦) . ((ئـــەگینا ... لێشــاوی ســـواڵکەر ... ڕوو لـــە وڵاتەکەمان دەکا و گیروگرفتێکی تازەش دەبێتە سەرباری

ئابووری و بازرگانی شەق و شڕی ئێمە)) (گێلەپیاو ، ل ١٣٩) .

ئابووری[٢]

(کژ .) . (ن) . ڕێکوپێکی ؛ ئامادەیی (ب . : ئامادەیی) .

ئابووری[٣]

(کژ .) (ن) . ١- شەرمنی ؛ بەڕێزی ؛ بەحورمەتی ...

٢- پاکێتی ؛ داوێن‌پاکێتی .

ئابووری‌زان

(نک . ، ئنک . ، نس . : ئابووری + زان ((زانین))) .

کەسێ لە ئابووری بزانێ ـ واتە لە ژیانی ماڵداریی کۆمەڵ و بەرهەمی و دابەش‌بوونیدا شارەزابێت .

ئابووری‌زانی

(نچ . ، نس . : ئابووری + زان ((زانین)) + ی) .

شارەزایی لە ئابووریدا ـ واتە شارەزایی لە ژیانی ماڵداریی کۆمەڵ و بەرهەمی و دابەش‌بوونیدا .

ئابووری‌ناس

(نک . ، نس . : ئابووری + ناس ((ناسین) . زانای ئابووری ـ واتە کەسێ لە ژیانی ماڵداریی کۆمەڵ و بەرهەمی و دابەش‌بوونیدا پسپۆڕ بێ .

ئابووری ناسی

(نچ . ، نس . : ئابووری + ناس ((ناسین))) + ی) . زانستی ئابووری - واتە ئەو زانستەی لە ژیانی ماڵداریی کۆمەڵ و بەرهەمی و دابەش‌بوونی دەدوێ .

ئابوونە

(فر . : abonne) . (ف . : آبونمان ؛ ابونە .. ت . : abona ؛ abonman) . (ن) . ئەو پارەیەی بۆ مافی بەشداری‌کردن دەدرێ . جا بۆ بەردەوامیی وەرگرتنی ڕۆژنامە و گۆڤار ... بی ، یان مانگانە و ساڵانەی ئەندامێتیی کۆمەڵە و یانە و ڕێکخراو و پارت ... بێ .

ئابەنووس

(بـ . : ئابنووس)

((بوستانی دولبەرم بە نەزاکەت لە چینی زولف * وەك گوێی عاجە بۆ خەمی چاوگانی ئابەنووس)) (سالم ، ل ٧٣) . ((کە هاتە چەرخە و بازی تەشی بە ڕانی نووسی * دەکەوتە پیابووسی دوو زولفی ئابەنووسی)) (وەفایی ، ل ١٩٤) .

ئابی

(ف . : آبی) . نس . : ئاب + ی) . واتای (ئاوی ؛ شینی کاڵ ؛ تەڕ)ی کوردی دەگەیەنێ ... وێڕای ئەو مانایانە ، لە ئەدەبی کوردیدا بەو دوو مانایەی خوارەوەش دەبینرێ :

١. وەك بەی (بەهیٚ) :

((مەشرەبی (نالی) گەڵێ ئابیٚ[1]یو ترشە بەڵێ * موعتەریفە خۆی دەڵێ : چا نییە ئەطواری من)) (نالی ، ل ٣٩٠) .

٢. ناوی گوڵە

(((ئابی) و (ئاوداری) و (نیلوفەر)ی زەرد * حاشیەی دەوری وەك خاڵی بێگەرد)) (پیرەمێرد ، ل ١٤٣) .

ئاپ

(کژ.) . (ن) . مام ؛ هاپ ؛ برای باوك ؛ برا باڤە . ((ژ ویٚ ڕۆژا ئەبو زێد چوو مالا ئاپیٚ خوە ...)) (کوردۆ ، ل ٧١) . ((ئیرۆ ڕۆژا مێرایە ، ئەزیٚ تەعمینەکیٚ ل وە بکم ، تەعمینا ئاپیٚ خوە مەشکێنن)) (ستران ، ل ٦٣) . ((مەمیٚ گازیٚ ئاپ کری‌یە * ل بەر ئاپ سەکنی‌یە)) (زارگۆتن ، ل ٦٨) . پـ . : خال خازرا ڕاکر ، برازا ئاپ وندا کر (کوردۆ ، ل ٢٣١) .

ئاپارتی

(ف . : آپاردی) . (ل .) . (ئن) .

(ب . : فێڵباز) .

ئاپەشکەرا

---

(١) لەم شیعرەی (نالی)دا ، (ئابی) مانای (نەسەلمێن ؛ ڕەفن)یش دەدات . بەپێی ئەم لێکدانەوەیە (ئابی) ناوی کارایە و لە (اباء)ی عەرەبییەوە وەرگیراوە .

(کس .) . (ئن .) . (بـ . : ئاشکرا)

ئاپەشکەرایی

(کس .) . (ن .) . (بـ . : ئاشکرایی) .

ئاپراخ

(کـژ .) . (ن .) . ئـابراغ ؛ ئـاپرەخ ؛ ئـەپرەخ ؛ یـاپراخ ؛ یاپراغ (بـ . : یاپراخ)

ئاپرەخ

(کـژ .) . (ن .) . ئـابراغ ؛ ئـاپرەخ ؛ ئـەپرەخ ؛ یـاپراخ ؛ یاپراغ (بـ . : یاپراخ) .

ئاپرێل

(کس .) . (ن .) . (بـ . : نیسان)

ئاپك

(ز .) . (ن . ، نـس . : ئـاپ + ك) . مامۆکـه . بچـووك کراوەی ناوی مامە (بـ . : ئاپ) .

ئاپنجی

(ت . : yapanca) . (کس .) . (ن .) پاڵتۆی درێژی فش و فۆڵـی زووی تورکـەکان ؛ یـاخود مشـەمای درێـژی فـش و فۆڵ .

ئاپۆ

(کژ .) . (ن .) - هاپۆ

١- (ب . : ئاپ) . ٢- بۆ بانگکردنی مام ، واته (ئاپ) له دۆخی بانگهێشتندا : مەمێ گۆت : ((ئاپۆ مەلا ڤابە ل سەرێ خوەدیان و کوڕانە * کەرەما تە ل سەر سەرێ من و هەر دوو چاڤانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٧٠) . ئەحمەد گۆت : ((ئاپۆ ، کا قیزا تە ؟ ئەو ل ڤرا نینە ؟)) (کوردۆ ، ل ١٧٠) .

((... گۆ : ئاپۆ ، تو ئەختیاری ، تو وەرە سواریێ ، ئە تو بڤینە هەڤال ب ڕێوینگی‌یە)) (زارگۆتن ، ل ٦٨) .

ئاپۆر [١]

(ب . : ئاپۆره[١])

ئاپۆر [٢]

(ب . : ئاپۆره[٢])

ئاپۆر [٣]

بیانی ؛ بێگانه ؛ غەوارە ؛ غەریب ؛ نەناس ... (ب . : بیانی) .

ئاپۆرا [١]

(ب . : ئاپۆره[١]) .

((ئاپۆرای خەڵکی دەقیقە بە دەقیقە زیاتر دەبوو ...)) (گێلەپیاو ، ل ١١٦) . ((خانجان ... لە نێو ئاپۆراکەدا وێستا بوو ...)) (هەتاو ، ل ٧٩) .

ئاپۆرا[2]

(بـ . : ئاپۆرە[2])

ئاپۆرە[1]

(م .) . (ن . ، نس . : ئا + پۆر + ە) . ئاپۆر[1] ؛ ئاپۆرا[1] ؛ ئاپوورا[1] ؛ قەرەباڵغی ؛ کۆمەڵە خەڵك ؛ کۆبوونەوەی خەڵك پێکەوە ؛ کۆمەڵ و جەماوەری خەڵك کە دەوریان لە شتێك دابێ ... ((حەشامات و ئاپۆرەی زۆر لە بۆرە پیاگ بەربوونە خاپوورکردنی شار)) (شەرەفنامە ، ل ١٥٩) . ((ماڵی شا ئەوێ ڕۆژیش لە ڕۆژانی پێشوو گەلێ ئاپۆرەتر بوو...)) (دمدم ، ل ٢٣٨) . ((پاشا ئەوێ ڕۆژێ زیافەت و میواندارییێکی زۆر گەورە و گرانی بۆ بەگەکان سازدا . دیوەخان زۆر ئاپۆرە و قەڵەباڵغ بوو...)) (ئەفسانە ، ل ١٣٤) .

ئاپۆرە[2]

(م .) . (ن ، نس . : ئا + پۆر + ە) . ئاپۆر[2] ؛ ئاپۆرا[2] ؛ ئاپوورا[2] ؛ بەڵا ؛ نەگبەتی ؛ مەینەتی ؛ سەخڵەتی ؛ تەنگانە ؛ نەهامەتی ؛ تەنگ و چەڵەمە ؛ تەگەرە و تووشی ؛ کۆسپ و تەگەرە ؛ بەسەرهاتی ناخۆش و خراپ ...

ئاپۆرەدان

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاپۆرە + دان) . دەورەدان ؛ دەوردان ؛ کۆبوونەوە لە دەوری شتێك : ((دووسەد

سیٚسەد کریٚکار و وەستا دەستیان لە کار هەڵگرتبوو ، وەك میٚشەنگوین لە دەوری حیسابدارەکە ئاپۆرەیان دابوو)) (گیٚلەپیاو ، ل ٤١) . ((لەو کەین و بەینەدا ژن و منداڵی ئاوەدانی ئاپۆرەیان لە دەوری من دابوو)) (هیٚمن ، ل ٣٥) .

ئاپووره [١]

(بـ . : ئاپۆره [١])

ئاپووره [٢]

(بـ : ئاپۆره [٢])

ئاتاج

(ع . : احتیاج) . (ن . ، ئـن .) . هەژار ؛ ژار ؛ بیٚچارە ؛ داماو ؛ نەدار ، بەلەنگاز ؛ فەقیر ؛ کلۆڵ ؛ خاکسار ؛ خاکەسەر ؛ موحتاج ... کەسی دەستکورت و بیٚدەرامەت و بیٚچارە ، کە پیٚویستی بە کۆمەك بیٚ . (بـ . موحتاج) . ~ی نانیٚکە - موحتاجی نانیٚکە ... ◊ خوا ئاتاج و موحتاجی دەرکی نامەردت نەکا .

ئاتاجی

(عك .) . (ن . ، نس . : ئاتاج + ی) . ١ـ هەژاری ؛ ژاری ؛ داماوی ؛ نەداری ؛ بەلەنگازی ؛ فەقیری ؛ دەستکورتی ؛ ئیحتیاج ؛ ئیحتیاجی ؛ موحتاجی ؛ ئەوجیٚ ...
٢ـ پیٚویستی ؛ پیٚداویستی ..

ئاتار

جڕوجام ؛ شڕوشیتاڵ ؛ خرتوپرت ... ((بەم قسە بەنرخانەی تۆ ، ئەوانە هەموو لە بن و بۆتکەی هەڵتەکان و ئاتاریان لە سەر پاتاریان نەما)) (کوێخا سێوێ ، ل ١٢٢) .

ئاتاژ

(بـ . : ئاتاج) . ((داپیرە زەینۆ کورد بوایە ، تورک بوایە ، هەر کەسێ بوایە ، ئاتاژی یاری و کۆمەگ بوایە یاری دەدان و کۆمەگی دەکردن)) (تەنەکە ، ل ١٠٩) .

ئاتاش

(ت .) ، (کس .) . یەکناو ؛ هەناو ؛ دوو کەس کە خاوەنی یەک ناو بن ... ((عەمرێ ئاتاشا دانە قوماندارا * بۆ گوڕینا تۆپا و شەڕانارا)) (زارگۆتن ، ل٧٦) .

ئاتە[١]

ئا ئەوەتە (بـ . : ئا[٣]) .((ژ سێ ڕۆژان ب شووندا ، میڤان ژی دبە خوەدیێ مالا نە * ئاتە سێ ڕۆژ تمام بوونە چارانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٨٧) .

ئاتە[٢]

کورتکراوەی ناوی (ئافتاو)ە . ئاتە خان .

ئاتەر

(ئست . : ئاتەر ؛ پە . : ئاتەرش) . (بـ . : ئاگر)

ئاتەران

هاتـەران ؛ وڕێنـە ؛ ڕاوە ؛ ڕاوان ؛ قسـەپەڕاندن ... (بـ . : وڕێنە) .

ئاتەش

(کف .) . (ن .) . (ئست . : ئاتەر ؛ پە . : ئاتەرش) . (بـ . : ئـاگر) . ((گوڵـزاری دەر و دەشـتن و غیلمـان بەهەشـتن * ئاهوو صەف و ، ئاتەش بە کەف و ، تیز نیگاهن)) (نـالی ، ل ٣٤٢) . ((شـەمعا وصاڵی هـەر گەشـە * شـەوقا شـەماڵێ ئاتەشـە)) (جزیـری ، ل ٦٣) . ((هـەر چوار عـەناصیر بـاوەر بە حیسـاب * جە خـاك و جە بـاد ، جـە ئاتـەش و ئـاب)) (هەمەوەند ، ل ١٦٧) .

ئاتەشئەفشان

(بـ . : ئاگرپرژێن) .

((عـەصای مووسـایە سـەر نـێزەی لـە ڕەغمـی مشـتی فیرعـەونی * بـە بـەرقی ئاتەشئەفشـان و شـکڵی ئـەژدەها پەیدا)) (سالم ، ل ١٩) .

ئاتەشەك

(ن . ، نـس . : ئاتـەش + ەك) . ئاتشـەك ؛ فـەڕەنگی ؛ سـووزەنەك ؛ سـفلس ... نەخۆشـی‌یێکی گرانـە ، بریـنی

پیس و بەئازار لە ئەندامی زاووزێی نێر و مێ پەیدا دەکا ... ئەم نەخۆشییە کە لە زۆر زماندا بە (سفلس) ناسراوە ، دەگەڕێتەوە بۆ وشەی (Siphilus)ی گریکی ، کە واتای (بەراز ــ sys و هاوڕێ ــ phiolos) - (هاوڕێی بەراز) دەدات . ئەم ناوەش نیشانەی چەپەڵی و چڵکنی نەخۆشییەکە دەگەیەنێ .

ئاتەشباز

(فك .) . (ن . ، نس . : ئاتەش + باز + ی) . (بـ . : ئاگرباز) .

ئاتەشبازی

(فك .) . (ن . ، نس : ئاتەش + باز + ی) . (بـ . : ئاگربازی) . ◊ ئاتەشبازی بە گونگی خاڵی ناکرێ .

ئاتەشپارە

(فك .) . (م .) . (ن . ، ئن . ، نس . : ئاتەش + پار ((پارچە ، بەش ، کەرت ، کەت)) + ە) . ١ـ پارچەی ئاگر ... ئەسکڵ ؛ پۆڵوو ؛ پەرەنگ ؛ پشکۆ ؛ پەنگر ؛ سکڵ ؛ پەل ... مت . : ١ـ بزۆز ؛ بزێو ؛ بێ ئارام ؛ نارەحەت ؛ هاروهاج ؛ دانەسەکناو ؛ بێئۆقرە ؛ ئۆقرەنەگر ... (بۆ منداڵ) ؛ منداڵەکەیان چ ئاتەشپارەیێکە ٢ـ دڕ ؛ شەڕانی ؛ شەڕاشو ؛ جینگن ... مرۆی شەڕخواز ٣ـ زرنگ ؛ زیرەك ؛ وریا ؛ بەکار ؛ لێهاتوو ؛ چاپووك ؛ پەیت ، ئازا ... (بـ . ئاگرپارە) .

ئاتەشپەرەس

(كژ .) . (نك . ، نس . : ئاتەش + پەرەس) . (بـ . : ئاتەشپەرست) . ((طۆرم ب دل و پەیرەوی موسایم ئەز * ئاتەشپەرەس و نوریٚ تەجەللایم ئەز)) (جزیری ، ل ٢١٦) .

ئاتەشپەرست

(نك . ، نس . : ئاتەش + پەرست ((پەرستن))) . (بـ . : ئاگرپەرست) . ((سەكینەی مەرتەبەی سووتانیە ئاتەشپەرستی عیشق * ئەگەر صاحیٚب ئیرادەت بیٚ عەجەب پیریٚكە پەروانە)) (مەحوی ، ل ٢٧٨) .

ئاتەشپەرستی

(نچ . ، نس . : ئاتەش + پەرست ((پەرستن)) + ی) . (بـ . : ئاگرپەرستی) .

ئاتەشچەرخان

(بـ . : ئاتەشگەردان) .

ئاتەشخان

(سن . ، هـ .) . (ن . ، نس . : ئاتەش + خان) . ١ـ (بـ . : مانای یەكەمی ((ئاتوون[١]))) . ٢ـ چاڵی ژێر مەنجەڵی گەورە ، كە ئاگری تێدا دەكەنەوە . ٣ـ ئاگردان : ((گۆشەی ئاتەشخان دڵەی پڕ جە ئێش * پزیسكەی داخان ئایر وەردا تێش)) (مەولەوی ، ل ٣٦٥) .

ئاتەشخانە

(ن . ، نس . : ئاتەش + خانە) ١ــ (بـ . : ئاتەشگا) : ((دڵ لە سینەم هیجرەتی کرد و وتی * بوونە ، عومرێ ، فەرشی ئاتەشخانە بۆچ)) (مەحوی ، ل ٩٥) . ((جە یاقووت و لاڵ ، جە گەوهەر دانە * کەردن گەنج وەقف پەی ئاتەشخانە)) (خانای قوبادی ، ل ١٥٧) . ٢ــ ئاگرخانەی سەماوەر . لوولەی ناوەڕاستی سەماوەر ، کە جێگەی ئاگرە و سەماوەری پێ دەهێنرێتە کوڵ .

ئاتەشخوو

(ئن . ، نس . : ئاتەش + خوو) . خووئاگرین ؛ توند و تووڕە ... ((دیارە خۆ پەروانە هەر سووتانە ئەصڵی موددەعای * بۆیە ئێمەش عاشقین ، ئەی شەخصی ئاتەشخوو ، بە خووت)) (مەحوی ، ل ٧٨) .

ئاتەشزەردە

(بـ . : ئاگرتێبەربوو ؛ سووتاو) .

((فیرقەتی ڕۆژە دەروونی کردە داغێکی سیا * وەك منی سەودا زەردە ئاتەشزەردەی هیجرانە شەو)) (مەحوی ، ل ٢٥٨) .

ئاتەشكەدە

(بـ . : ئاتەشگا) .

((حەیرانی برۆ و خاڵی لە ڕووی تۆیە (وەفایی) * بۆچی حەرەم ئاتەشکەدەیی پیری موغانە ؟)) (وەفایی ، ل ١٤١) .

ئاتەشکێش

(ن . ، نس . : ئاتەش + کێش ((کێشان))) . (بـ . : ئارکۆلك[١]) . ئامێرێکە لە شێوەی بێلۆکە ، یان خاکەندازێکی بچووکدایە و دەمەکەی کەمێ بە دیوێکدا نوشتاوەتەوە ، پشکۆی ئاگری لە زۆپای داردا پێ دەکێشنە پێشەوە یان پێی دەردەدەن .

ئاتەشگا

(ن . ، نس . : ئاتەش + گا ((شوێن ؛ جێگە))) . ئاتەشکەدە ؛ ئاتەشگەدە ؛ ئاتەشخانە[١] ...

١ـ ئاگردانی پیرۆزی ئاگرپەرستان . ٢ـ ئەو جێگەیەی پەیڕەوانی ئاینی زەردەشت ئاگریان تێدا ڕادەگرت و ڕێ و شوێنی ئاینی خۆیان تێدا بەجێ دەگەیاند و ئێستا ناوی شاخێکە لە نزیکی پاوەوە : ((چون دووە هەناسەم شەوان تا بە ڕۆ * سەر بەر کەر لە سەر کۆی ئاتەشگاوە)) (مەولەوی ، ل ٣٠٤) .

ئاتەشگەدە

(ن . ، نس . : ئاتەش + گەدە) . (بـ . : ئاتەشگا) . ((ئاب و تەبی ئاتەشگەدەی هیجری وەکوو شەمع * نزدیکە منیش واریدی صەحرائی فەناکا)) (شێخ ڕەزا ، ل

٥) . ((پوتخانــــه ب ئــــاگریٚ د شوشـــــتن * ئاتەشـــــگەدە جملەکی ڤەکوشتن)) (خانی ، ل ٣٨) .

ئاتەشگەردان

(فـــك .) . (ن . ، نـــس . : ئاتـــەش + گـــەردان) . ئاتەشچەرخان ؛ تاوڵەمە ؛ پۆل گەشێن ؛ پـن چـەرخێن ... ئامێرێکی پیاڵە ئاسایی کون کونی دەسکدارە ، خەڵووز و سکڵی تێدەکەن و هەڵیدەسووڕێنن تا بگەشێتەوە . پتر بۆ سازکردنی ئاگری سەماوەر بەکاردێت .

ئاتەشناك

(فك .) . (ئن . ، نس . : ئاتەش + ناك) . (ب . : ئاگرین). ((تـیری ئـاهی صوبحگـاهم ڕەنگـە کـون‌کونکـا فەلـەك * ئەشـکی ئاتەشـناکی مـن تـەحقیق ئەگاتـە سـەر سمـەك)) (سالم ، ل ٧٧) .

ئاتەشی[١]

(ئـن . ، نـس . : ئاتـەش + ی) . ١ـــ هـــەر شـتێك لـــە سروشتی گەرمی یان ڕەنگی سووریدا بە ئاگر بچیٚ : ((نە هەنارن نە شەمامە نە بەهن نـە سێوی کـاڵ * جووتـیٚ مـەمکی ئاتەشـیی ڕەنگـن بەبـەر دڵـدارەوە)) (ئـەدەب ، ل ٨٤) . ٢ـ مت . : مرۆڤی توند و تیژ ؛ تـووڕە و تۆسـن ؛ سـەرکێش و نائـارام : ئـازاد تـا بڵێـی لاوێکـی ئاتەشـیی ڕەوشتە .

ئاتەشی [2]

(ن . ، نس . : ئاتەش + ی) . جۆرە گوڵەباخێکی ڕەنگ سووری مەیلە و بنەوشە و بۆنی لە گوڵی گوڵاو کەمترە و گوڵاویشی لێ ناگیرێ : ((وەك گوڵی ئاتەشی ، خەملیوە بە بەرگی چەمەنی * قامەتی نارەبەرە ، نارووەرە ، نارەوەنە)) (نالی ، ل ٥٢٦) .

ئاتەشین

(فك .) . (ئن . ، نس . : ئاتەش + ین) . گەرم وەك ئاگر ؛ لە ڕەنگی ئاگر ... (بـ . : ئاگرین) . ((لە بن خاکی مەغاکی ئاتەشینی ، لەعلی لەب توشنە * لەسەر ئابی سەرابی ، سەرووی سێرابی موغەیلانە)) (نالی ، ل ٤٩٢) . (ئەدەب) ((بەو غایەتەش یارت نەبوو نا میهرەبان ئەمما * لە ئاهی ئاتەشینی تۆ خودا بگرێ سەبەب کارت)) (ئەدەب ، ل ٢٦) . ((گەر بمکوژن لە ئیشی تۆدا ، نابێ میننەتم * ئەم ئارەزووی ئاتەشینە لە من ئاشکارە بوو)) (ئەسیری ، ل ٤٠) . ((بولبول دەناڵێنێ حەزین ، گوڵ دێتە عیشوە و پێکەنین * بگری بە سۆزی ئاتەشین ، هذا طریق العاشقین)) (وەفایی ، ل ١٠٠) . ((دڵ دەسووتێ چین بە چین دەشکێتە سەر یەك وەك فەنەر * خاوەنی ڕووی ئاتەشین و زولفی چین چینم نەهات)) (کوردی ، ل ١٩) .

ئاتەك

(ئك) . ١- تەك - لەتەك ؛ تەنیشت - تەنشت - لە تەنیشت ؛ کن - لە کن ؛ نك - کنك ؛ لا - لە لا ؛ کێلەك ، فێز ، بال ... ٢- ڕەخ ؛ ڕۆخ ؛ قەراخ - قەراغ ؛ کەنار ؛ لێوار ؛ ئالی ...

ئاتەگ

(ن .) . ١- ئەتەگ ؛ ئەتەك ؛ شاقەل ؛ شاقڵ ؛ داوێن ... داوێنی کەوای شۆڕ و کورتەك و ستارخانی و مرادخانی و چاکەت ... ((... بە لەقەلەق دەڕۆیشت لە ئاتەگی پاڵتۆ درێژەکەی هەڵ دەنگووت)) (دایك ، ل ٣١١) . ◊ نوێژ لەسەر ئاتەگی دەکرێ . ٢- دامێن ؛ داوێن ؛ بنار ... لای خوارووی شاخ و کێو : سوارەکان بە ئاتەگی شاخەکەوە بوون . ٣- (ع .) ژێر کراسی ژنانە .

ئاتر

(س . ؛ ل .) . (ئست . : ئاتەر ؛ پە . : ئاتەش) . (بـ . : ئاگر) .

ئاتشەك

(ل .) . (ن . ، نس . : ئاتش + ەك) . (بـ . : ئاتەشەك) .

ئاتماجە

(کس .) . (ن .) . ئاتمەجە : هەڵۆ ... (بـ . : هەڵۆ) . ((مینانی تەیری ئاتمەجە * دژمن چەعقێ وی دەرخە ژ هێلوونێ)) (جەلالی ، ل ٧٢) .

ئاتمەجە

(بـ . : ئاتماجە) .

ئاتموسفۆر

(م .) . (ن) . (بـ . : ئاتمۆسفێر) .

ئاتمۆسفێر

(ن .) . ئاتموسفۆر ؛ ئەتمۆسفێر ... لە وشەی گریکی (atmos ـ هەڵم ؛ هەناسە) و (sphira ـ تۆپ ؛ گۆ)یەوە کەوتووەتەوە . ١ـ هەوای ڕووپۆشی دەوری زەوی . لە زانستدا ~ بەو هەرێمەی دەوری زەوی دەوترێ ، کە تێیدا ناوچەی گاز لەتەك زەویدا پێکەوە دەسووڕێتەوە و یەکێتی‌یێکی پتەو سازدەکەن . سەرپاکی ~ نزیکەی ١٠ ـ ١٥ر ٥ ت. پێك‌دێنێ . ~ توانستی ژیان لەسەر زەوی دابین دەکا و کارێکی گەورە دەکاتە سەر ڕووی جۆربەجۆری ژیانی مرۆ . پێکهاتنی کیمیایی هەوای وشکی ~ی دەوری زەوی بەم جۆرەیە : ئازۆت ـ ٠٨٤ ر٧٨ ؛ ئۆکسجین ـ ٩٤٧٦ر٢٠ ؛ ئارگۆن ـ ٩٣٤ر. ؛ کاربۆن ٠٣١٤ر٠ ؛ نیۆن ٠٠١٨١٨ر٠ ؛ هیلیۆم . ٠٠٠٥٢٤ر٠ ؛ میتان ٠٠٠٢ر٠ ؛ کریپتۆن ـ ٠٠٠١١٤ر٠ ؛ هێدرۆجین ـ ٠٠٠٠٥ر٠ و هەندێکی دی ... ٢ـ دانەی پێوانی تەوژم و فشاری هەوا ، کە بە شێوەیێکی فراوان لە بواری فیزیا و کیمیا و تەکنیکدا ڕەچاودەکرێ . قورسایی‌یەکەی هاوسەنگی لوولەیێکی پڕ لە جیوەی

٧٦٠ مليم بەرز ، كە بەرانبەر ٠٣٣ر١ كگم لەسەر ١سم[٢] دەوەستێ .

ئاتۆم

(م . ؛ كی . ؛ كس .) ، (ن) (بـ . : ئەتۆم) .

((كیژی خەڵكی بۆمبی ئاتۆمی دروست كرد و ئەتۆش * هەر دەزانی ناوی (ئەستێوڵك) و (دەرخۆنە) و (پنە))) (هێمن ، ل ٧٠) . ((بۆمبایێكی ئاتۆم لە دەریای هێمن دەتەقێ لە هەموو شاخ و دۆڵ و سەحرای دووردەستی ئەرزدا دەنگ دەداتەوە)) (مەسعوود ، ل ٤٠٤) .

ئاتۆمی

(م . ؛ كی . ؛ كس .) . (ئن .) . (بـ . ئەتۆمی) .

ئاتوون[١]

(كڕ .) . (ن .) . ١ـ توون ؛ توونی حەمام ؛ ئاگردانی حەمام ؛ جەهەننەمی حەمام ؛ دۆژە ؛ دۆزەخە ؛ گوڵخان ؛ گوڵخەن ؛ ئاتەشخان ... جێگەیێكی تایبەتی‌یە بە تەنیشت حەمامەوە ، ڕاهۆڵێكی تێدایە تیانی حەمامی لەسەر دامەزراوە و لەژێرەوە ئاگر دەدرێ و حەمام گەرم دەكا . ٢ـ كوورە (خشت ؛ گەچ ؛ قسڵ ...) ؛ كڵ (بۆ سووركردنەوەی گۆزە) . ٣ـ دۆزەخ ؛ جەهەننەم ؛ ئاگری جەهەننەم ؛ ئێتوون ...

ئاتوون[٢]

(کژ .) . (ن .) . دەرسدار ؛ مامۆستا ؛ ئوستا ؛ پەروەردەکەر ؛ بەخێوکەر (بۆ ئافرەت) .

ئاتی

(سن .) . (ن .) . ئاڵتوون ؛ زێڕ ؛ تەلا ... کورتکراوەی (ئاڵتوون)ە .

ئاج[١]

(کژ .) . (ن .) . هەلی لەبار ؛ ساتی گونجاو... ~ کەتەوی - هەلی لەباری بۆ هەڵکەوت .

ئاج[٢]

(کس .) . (ن .) . (بـ . : عاج) .

ئاجاخ

(ئن) . دیار ؛ ئاشکرا ؛ بەرچاو ؛ خویا ... (بـ . : ئاشکرا) .

ئاجاڕ

(ن) . ١- بن ؛ بنج ؛ پنج ؛ پنجاڕ ... ٢- بنەگیا ؛ پنچگەگیا ؛ ڕەگ و ڕیشەی گیا ...

ئاجان

(ل .) . (ن .) . (بـ . : ئاجودان) .

ئاجز

(بـ . عـاجز) . ((بەنگینـەی ، بەڵـەك چاوە ! * دەقۆشـەنیٚ بگەڕیٚ بزانە کیٚهە ئاجزی کیٚشاوە)) (تحفە ، ل ٢٦٠) .

ئاجزبوون

(بـ . : عاجزبوون) . حەسەن گۆت : ((مـەم هـین غەریبـە ، بەلکی ئاجز ببە ژ بنەتن گیانە)) (مەمیٚ ئالان ، ل ١١٨) .

ئاجزکرن

(بـ . : عاجزکردن) .

ئاجزی

(بـ . : عاجزی) .

ئاجگی

(ئن .) . ١ـ ڕژد ؛ پیسکە ؛ پوولەکی ؛ ڕەزیل ، چرووك ؛ چکـووس ؛ چکـوود ؛ لەچـەر ؛ خەسـیس ؛ سـەفیل ؛ دەست قووچاو ؛ بەرچاوتەنگ ؛ تیٚرنەخۆر ؛ دەس وشك ؛ چەش تەنگ ... مرۆییٚـك تونـد دەسـت بـە مـاڵی خۆیـەوە بگـریٚ ... × بەخشـندە ؛ بـەدڵ ؛ دڵاوا ؛ سـەغی ... ٢ـ بەخیل ؛ بەغیل ؛ حەسوود ؛ بە ئیٚرەیی ؛ چاونەزیٚر ... ئەو کەسەی چاوی بەرایی نادا خەڵك لە خۆشیدا ببینـیٚ و حەز ناکا خـەڵك هیچیان هـەبیٚ . ٣ـ چاوپیس ، چاڤینۆك ... کەسیٚ کە بە چاوەوە دەکا .

ئاجوج

ئەم وشەیە بەتەنیا بەکارناهێنرێ و لەگەڵ وشەی (باجوج ؛ ماجوج ...)دا دەوترێ . ١ـ خەڵکی زۆری تێکەڵ و پێکەڵ : (ئای لەو ئاجوج و ماجوجە) . ٢ـ هەراوهوریا ؛ هەراوزەنا ؛ زەنازەنا ؛ چەقەوگوڕە ...

ئاجودان

(م .) . (ن .) . ئاجان . ئەم وشەیە ئەسڵەکەی (Adjutans)ی لاتینییە ، کە واتای (یارمەتیدەر ؛ یاریدەدەر ...) دەگەیەنێ . فارسەکان لە زمانی فەرەنسییەوە وەریانگرتووە و کوردەکانی ئێرانیش بە سێ واتا بەکاری دێنن : ١ـ یارمەتیدەری ئەفسەرێکی گەورە ـ واتە ئەفسەرێك کە لەبەر دەستی ئەفسەرێکی سەرکردەدا بێ ؛ ٢ـ ئەفسەرێك ، کە لەبەر دەستی سەرۆکی دەوڵەت بێ و کارێکی تایبەتی پێسپێررابێ (ئاجودانی سەرۆك کۆمار بۆ کاروباری وڵات ... ئاجودانی نیزامی) ؛ ٣ـ بۆ ڕێزلێنان و حورمەتگرتن ، بەو پاسەوانانەی پایە و پلەیان لە نەفەر گەورەتر و لە ئەفسەر بچووکترە .

ئاجور

(کف .) . (ن .) . ئاجوور ؛ ئاجوڕ ؛ ئاگور ؛ ئاگوور ؛ کەرپووچ ؛ کەرپیچ ؛ خشت ... خشتێکی لە کوورەدا سوورکرابێتەوە ... هەندێ ئەم وشەیەیان بە گرێکی

داناوە و بەشێکیش بە عەرەبی ، بەڵام ئەوە دەخەینە بەر چاو ، کە لە (ئاگور ؛ ئاگر ، ئاور ...)ی کوردییەوە زۆر نێزیکە .

ئاجوڕ

(بڕ . : ئاجور) .

ئاجوور

(بڕ . : ئاجور) .

ئاجوول

(ل .) . (ن .) . (بڕ . : ئاجیل) .

ئاجیل

(کف .) . (ن .) . چەرەز ؛ چەرەس ؛ شەوچەرە ؛ چورو ؛ ئاجوول . شتیترووکاندنی وەك نۆکی برژاو و گوڵەبەڕۆژە و ناوکە شووتی و ناوکە کوولەکە و بادام و بستە و فندق ... پێکەوە . ((لە شادیماڵی بووك و زاوادا شادیکەران بە ژن و پیاو و منداڵەوە هەموو جلوبەرگی تازە لەبەر ئەکەن ، ئاجیل زۆر ئەخورێ)) (سەججادی ، ل ١٠) .((... ئەی خوایە ئەم چیرۆکانەی داڵگە چەند بەلەزەت و بە مەزەن ... بەلای منەوە هەزار ئەوەندەی پاقلە و شەلەمی کوڵاو و گەنمەشامی و ناکە و ئاجیلی ناو سینەما خۆشترن ...)) . (کۆردەرە ، ل ٧٠) .

ئاچار[1]

(کـــس .) . (ن .) . چـــاودار ؛ چـــەودار ؛ چـــەودەر ؛ چـەودەن ؛ چێـودان ... دانەوێڵەیەکـە وەك گـەنم و جـۆ : نانیْ ~

ئاچار[2]

(کس .) . (تك .) . (ن .) . (بـ . : ئاچەر[1]) .

ئاچار[3]

(فك .) . (ن .) . ترشیات ... هەر خواردەمەنییێك بە ئاوی لیمۆ ، یاخود سرکە ، یاخود شتی دی ترش کرابێت .

ئاچار[4]

(کـــس .) . (ن .) . ئـــاچێر ؛ گوێرەکـــە ؛ گۆلـــك ... گوێرەکەی لە ساڵ گەورەتر .

ئاچارۆکیْ

(کس .) . (ئن .) . زەرد ؛ سیس ؛ چرچ ، لاواز ؛ کز ؛ بیْڕەنگ .

ئاچەر[1]

(ت . : ئاچماغ ؛ ئـاچمق - کردنـەوە) . ١ـ ئاچـار ؛ هاچار ؛ هاچەر ؛ کلیل ؛ کلیت ؛ مفتە ؛ مفتیْ ... شتیْ کە قفڵ دابخـا و بکاتـەوە . ٢ـ سـپانە ؛ جـەڕبادەر ... هـەر ئامێرێك برغوو توند یان شل بکاتەوە .

ئاچەر[٢]

(ل .) . (ن .) . چەرخ چەخماخی ئاگرپێکردن : ئاچەرەگەی دەرکرد و دەمی جغارەکەی دا .

ئاچخ[١]

(بـ . : ئاچغ) .

ئاچخ[٢]

(کس .) . (ئن .) . (بـ . : سەرکەوتوو) . خەباتا ~ - کاری سەرکەوتوو .

ئاچخی

(کس .) . (ن . ، نس . : ئاچخ + ی) . ب ~ - بە سەرکەوتوویی .

ئاچغ

(ت . : ئاچماغ ؛ ئاچمق - کردنەوە) . (بـ . : ئاچەر[١]) .

١ـ ئاچخ ؛ ئاچوغ ؛ ڕەنگی کاڵ ... ڕەنگی کراسەکەم سەوزی ئاچغە ... ڕەنگی کەواکەت زێدە ئاچغە ... × تۆخ ؛ تاریك ڕەنگ . ٢ـ ئاواڵە ؛ والاّ ؛ کراوە ؛ وەکری ؛ ڤەکری ؛ کریاوە ؛ دانەخراوە ؛ لەسەرپشت (دەرگا) ... دەرگاکەتان ئاچغ بوو ، دانەخرابوو .

ئاچم

(ل .) . (ن .) . هاچم ؛ هەتشم ... دەنگی پژمین ... ((باوکم دەیوت : ــ ئەگەر بپژمیت هەرچی سەرما

هەیە له لاشەتا له هەردوو کونه لوتتەوه دێته دەرێ ... خالۆ سیف‌الله لەولاوه له پڕ ، ئاچم ... ئاچم ... ئا ... چم ژاژوری پژمەی دەست پێکرد)) (کۆردەره ، ل ٦٤) .

ئاچوغ

(بـ . : ئاچخ) .

ئاچێر

(بـ . : ئاچار) .

ئاحا

(ئـ .) . بۆ باوەڕنەکردن و نەسەلماندن و سەرسوڕمانه ؛ ئەحا ؛ ئەح ؛ تەحا ؛ تەح ؛ پەحا ؛ پەح ؛ پێح ؛ پیاح ... بەکر گوتی : ((ئاحا ! دەست هەڵناگرن ئەوا له قەبریش چوونه پاڵی یەك)) (تحفه ، ل ٣٣٠) .

ئاحێل

(ن .) ، (ئن .) . ١ـ پیر ؛ ئیختیار ؛ بەتەمەن ؛ تەمەن درێژ ؛ به عومر ؛ به ساڵداچوو ؛ پیر و کۆنه ساڵ ... چوونه عومرەوه . ٢ـ پەککەوته ؛ پەککەوتوو ؛ لەکارکەوته؛ لەکارکەوتوو ؛ لێکەوته ؛ لێکەفته ؛ لێکەفتگ ؛ لێکەوتوو ... له کار بەرکەنار بوو . ٣ـ خەڵەفاو ؛ خەرەفاو ؛ خەرەفیو؛ خەرەفیاگ ... هۆش نەماو لەبەر پیری .

ئاخ[1]

(ئـ .) ١ــ بـۆ دەربڕینـی خــەم و خەفـەت و كەســەر و پـەژارە و بـێزاری و نـاڕەزایی و ناخۆشـی و كڕووزانـەوە . (ئسـت . : ئـەختی) . ئـۆخ ؛ ئـۆف ؛ ئـۆی ... ((ئــاخ چ دەردێكـی گرانـە بـۆ گـەلی كـوردی هـەژار * قــەت بــە دەم نـاكرێ بـەیانی هێنـدە سـەخت و كاریـیـە)) (بێكـەس ، ل ١٤٠) . ((ئۆف هەزار ئۆف ! ئاخ هەزار ئاخ ! تا قیامەت ئاخ و داخ ! * من كە سنگم بەردە ! طەبعم بەرزە چەشنی شاخ و داخ)) (گۆران ، ل ١٨٥) . ((مەمێ گۆت : ئەز نهێرم و تو میرەكی دینی * تو زەلامـەكی فەقیری ، ژ بۆ چ ئاخ و كەسـەران ب سـەر دلێ خـوەدا دكێشـنە)) (مـەمێ ئـالان ، ل ٧١) . ٢ــ داخ ؛ مخـابن ؛ حـەیف ... حـەیف و ئەسـەف . ((خەنجەر بۆ دڵە گەر ڕاستت دەوێ * ئاخ مەمی تیایە نەك بـەری كـەوێ)) (پـیرەمێرد ، ل ٢٠١) . ((بــێ تــەورە كریـا خەتەنـە سـووران * ئـاخ چـەند بـێ وەفـان ئـی چـەرخی دەوران)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٢١) .◊ئاخ ئو ئەمان - كڕووزانەوە لە دەست نەخۆشی ؛ ئاخ ئو كەسەر - ئاخ و داخ لـە تینـی ماتــەمی ... ٣ــ ئـا ؛ ئــاه ... خۆزگــە و ئاواتخواستن : ((ئاخ ، خۆزگە هەڵئەفڕی ، ئەمزانی ئاخۆ * ڕاسپێریی چیی پێیە بۆ گیانی پەشێو)) (گۆران ، ل ٢٠٦) . ((ئـاخ وێ كـەنگێ بـێ بـەربانگ * ببـە شـەبەق و سـبە)) (شكۆ ، ل٢٧) . پـ . : ئاخزۆرە ! پەی زاتـێ - خۆزگـە ئەم

هێزە زاتێکی لەگەڵدا دەبوو . ٤ـ ئا ... ئای ... نکەنکی نەخۆش لە کاتی ئێش و ئازاردا ... هاوار لەبەر ئازار : ئاخ مێشکم تەقی . ٥ـ ئۆی . بۆ سەرسوڕمان : ((ئاخ شەکەر قەددە ، بەلاّ بەندی هەیە قەندی نییە)) (نالی ، ل ٥٩٢) .

ئاخ[٢]

(ن . ، نێ .) . (کڕ) . خاك ؛ خۆڵ ، گڵ ؛ تۆز ؛ ئەرد ؛ هەرد ؛ عەرد ؛ ئەرز ؛ عەرز ؛ زەوی ؛ زەمین ... ((ئاخا قەدەما موحتەرەما پایی پەرمە * وەك طوطی پەیاپەی ل زبان شەکەری مە)) (جزیری ، ل ٥٢٠) . ((ڕۆژەك ژ ڕۆژێن خوەدێ ، ئەمێ سەرێ خوە دەنین * دیارێ ڕەحمەتێ ئاخا گۆڕانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٣٩) . ((کوڕۆ ، ڕابە سەرێ خوە هلدە ژ تربا ، ژ ئاخا خالی * باڤێ فەخرییا ئیرۆ برینداره ، مرن ژ مەڕا چێترە ژ ڤی حالی)) (ستران ، ل ٨٤) . ((پادشێ منی جەبارە * ژ دوڕێ عەفراند بوون چارە * ئاخە و ئاڤە و بایە و نارە)) (خدر ، ل ١٠٠) . ((منێ سوێندەکا مەزنا خاری ب شێخ عەلییێ ل ئاخا زۆزانێ * شێخ فادلێ ل دەرەجا تێلانێ . شێخ حادییێ ل ئاخا گەرمیانێ)) (بامەرنی ، ل ١٤٣) .◊ ئاخا سار - خاکی سارد و سڕ ؛ ئاسوودەی هەمیشەیی ؛ سارد و سڕیی گۆڕ ... ئاخ کەفتن - چوونە ژێر گڵ ؛ لە گۆڕدا ڕاکشان ؛ مردن ... ئاخ ئو بەرێ سار - گۆڕ ؛ مەرگ ؛ سارد و سڕیی گۆڕ ؛

ئاسوودەی هەمیشەیی ... ئاخیَ گۆڕادا حنە کری - بە خۆڵی گۆڕ خەنە کراوە ؛ بە گڵی گۆڕ سوورکراوە ... ئەمڕۆ وشەی (ئاخ) لە دیالێکتی خوارووی کوردیدا ، تەنیا لە چەند وشەییێکی کەمی ناسادەی وەك : (ئاخەلێوە ؛ ئاخەبان ؛ ئاخەپوولکانیَ ؛ ئاخباران ... بناخە ...)دا بەرچاو دەکەویَ ، بەلاّم لە دیالێکتی ژووروودا ویَڕای بەتەنیا بەکارهێنانی (چ لە زوودا و چ ئەمڕۆ) ، لە چەندین وشەی لێکدراوی ، وەك (ئاخلێڤە ؛ ئاخەبان ؛ ئاخەبانی ؛ ئاخپین ؛ ئاخچە ؛ ئاخپەرست ؛ ئاخکۆلك ...)یشدا بەدی دەکریَ .

ئاخ ئاخ

(بـ . : ئاخ) . (ئاخ) دەشیَ دووپات بکرێتەوە و بوتریَ (ئاخ ئاخ) ، ئەمەش پتر تاووتین بە پێکانی مەبەست دەدات : ((هەر ئاخ ئاخمەت پەی دووریی یاران * ئاخم بگێڕۆ وە سەبەب کاران)) (گەرمیان ، ل ٧٣) . ((نە خاوی شەوان ، نەڕوان ڕۆمەن * شەوان هەر ئاخ ئاخ ، ڕوان ڕۆڕۆمەن)) (صەیدی ، ل ٥٥) ... هەندیَ جاریش لەگەلّ (ئاخ ئاخ)دا ئامرازی دی هاوواتای بەکاردێنریَ : ئاخ ئاخ و داخ داخ ... : ((ئاخ ئاخ و داخ داخ ، وەی وەی و ڕۆڕۆ * هەر هەشت بە جارێك لێم هاتوونە سۆ)) (پیرەمێرد ، ل ٣٢٦) .

ئاخافتن

(چ . ، تێن .) . ئاخافتن ؛ ئاخاوتن ؛ ئاخفتن ؛ ئاخەفتن ؛ ئاخێوتن ؛ قسەکردن ؛ دوان ؛ وتن ؛ گوتن ؛ گۆتن ؛ بێژان ؛ وتووێژکردن ؛ گفتوگۆکردن ؛ پەیڤین ... ((وەکە بژ شکێن زانا ، تو دەچیٚ برینێن من ب نهێرینا چاڤان * بشۆیی و ب ئاخافتنیٚ بشدینی)) (مەمیٚ ئالان ، ل ١١٠) . ((هۆزە سەرەکییەکانی کورد لەو بارەوە کە شێوەی ئاخافتن و هێندێک ئاکار و داب و دەستوور و هەڵسوکەوتیان لێک جیاوازە ...)) (شەرەفنامە ، ل ٢٩) . ((لەبەر چاوی خەیاڵمدا هەزار چەشنە خواردەمەنی ڕیز کرا ؛ ئاو زایە دەممەوە بەری ئاخافتنی لیٚگرتم)) (مەم[١] ، ل ٢٠) .

ئاخاڤتك

(ن .) ، (کژ .) . تلَپ ؛ تلَپە ؛ تلَتە ؛ تلَف ؛ تلَفە ؛ تلَفار ؛ خلَت ؛ خلَتە ... نیشتووی پاڵێوراو (بەتایبەتی تلَتەی ڕۆن لیٚگیراو) .

ئاخاڤتن

(بـ . : ئاخافتن) . ((جارەکی بووە ئاخاڤتن نیڤ بەر حەلاجی و شێخ جنێدی . حەلاجیٚ گۆتی : ...)) (خدر و خەلیل ، ١٣٣) .

ئاخاوتن

(بـ . : ئاخافتن) . ((ئیدی بە دەم سوحبەت و ئاخاوتنەوە خۆشیان نەیانزانی چۆن گەینە نێزیکی

قەلاّی)) (دمدم ، ل ٦٩) . ((لە دەمودوو قسە و ئاخاوتندا زۆر لەبز شیرین بوو)) (دمدم ، ل ١٧٤) .

ئاخاوك

(ن .) ، (کژ .) . ئاخۆتك ؛ وشە ؛ وتە ؛ گوتە ؛ بێژە ؛ بێژراو ؛ واژە ؛ قسە ؛ لەبز ... (ب . وشە) .

ئاخایۆك

(شن .) . بادیهەوا ؛ بەفیز ؛ بەدەعیە ؛ بەهەوا ؛ ترزل ؛ دەمارزل ؛ لووت بەرز ؛ لەخۆ بایی بوو ... بە کەسێك دەڵێن خۆی بە گەورە بزانێ و لە گەورەیی نەزانێ .

ئاخە[1]

(ب . : ئاغا) . ((... ئاخە ! عەشایر قەت دانوویان پێکەوە نەکولاّوە ، لەبەر ڕەقەبەرایەتی و کەرێتی هەر پێیان کراوە بەرەنگاری یەکدیبن)) (بەیتی دمدم ، ل ٧) .

ئاخە[2]

(ل .) ، (ب . : ئاخر[1]) . ((داڵگە ... دەیوت : ئاخە شەو چە وەو باوك سەگە بیشم ...!!)) (کۆردەرە ، ل ٨) .

ئاخەئاخ

(ئ . ، نس . : ئاخ + ە + ئاخ) . نکەنك ؛ نووزەنووز ... (ب . : ٤ـ ئاخ) .

ئاخەبان[1]

(ن . ، ئـن . ، نـس . : ئـاخ + ە + بـان) . هـاوولاّت ؛ هاونیشتمان ؛ هاوشار ؛ هاوزێد ؛ خۆولاّت ؛ هاوخاك ... خەڵكی ولاّتێك .

ئاخەبان[2]

(ن . ، نـس . : ئـاخ + ە + بـان) . ئاخبـان ؛ خابـان ؛ گڵەبان ؛ بانەناو ؛ قوڕبان ... (بـ . : گڵەبان) .

ئاخەبان[3]

(ن . ، نـس . : ئـاخ + ە + بـان) . (هـر .) . چـاوە خانووییێکی سەربانەکەی تەخت بـێ : ((کیـژ هـەر کیـژی دوو گوندانـە * جێگـای خۆشـیان (ئاخـەبان)ە * کیژیـان جوانە لۆ کوڕانە)) (فۆلکلۆر ، ل ٥٧) .

ئاخەبانوو

(م .) . (ن . ، نس . : ئاخە + بانوو) . (بـ . : ئاغابانوو) .

ئاخەبانی[1]

(ن . ، نـس . : ئـاخ + ە + بـان + ی) . هـاوولاّتی ؛ هاونیشـتمانی ؛ هـاوزێدی ؛ خۆولاّتـی ؛ هاوخـاکی ... (بـ . : ئاخەبان[1]) .

ئاخەبانی[2]

(ن . ، نس . : ئاخ + ە + بان + ی) . (بـ . : ئاخەبانوو) .

ئاخەپوولكانێ

(ن . ، نس . : ئاخ ((خاك ، خۆڵ...)) + پوول ((پارە)) + ك ((پاشگر)) + ان ((نیشانەی كۆ)) + ێ) . ناوی یارییێكی منداڵانە : منداڵان كە بۆ ئەم یارییە خڕدەبنەوە ، لە شوێنێك دادەنیشن خۆڵی لێبێت و دەست دەكەن بە كۆمەڵكردنی خۆڵ لەبەردەمیاندا . پاشان پوول و مووروو دادەنێن و خۆڵەكەی بەسەردا دەكەن و لەسەری هەڵی دەچنن . ئەوجاسەرەوژێری دەكەن تا تێكەڵ بە خۆڵەكە دەبن . لە كۆتاییدا دەكەونە گەڕان بە دوای پوول و موورووەكاندا . كێ زووتر بیاندۆزێتەوە ، ئەو دەیباتەوە .

ئاخەفتن

(بـ . : ئاخافتن) .

ئاخەل

ئاخەڵ ؛ ئاخل ؛ ئاغەڵ ؛ غەڵ ... (بـ . : ئاغەڵ) .

ئاخەلێوە

(ن . ، نس . : ئاخ[٢] + ە + لێو + ە) . ئاخلێڤە ؛ خاكەلێوە ... یەكەم مانگی بەهار . سەرەتای بەهار . واتە كاتێ شینایی بەئاستەم سەردەردێنێ و لەو سەردەمەدا كە ئاژەڵ دەلەوەڕێ خۆڵ و گیا پێكەوە هەڵدەگرێ ، ئاخ (= خاك) بە لێوییەوە دیارە . (بـ . : ئاخ[٢]) .

ئاخەڵ

ئاخەل ؛ ئاخل ؛ ئاغەڵ ، غەڵ... (بـ . : ئاغـەڵ) . ((پایز بوو ، کۆچەر و ڕەوەندان ... گەڕابوونەوە و چووبوونـەوە ئارانان تا بۆ پەزەکانیان ئاخەڵی زستان دروستکەن)) (دمدم ، ل ٢١٤) .

ئاخبان

(ن . ، نس . : ئاخ[١] + بان) . ئاخـەبان ؛ گڵەبان ؛ بانـەناو ... (بـ . : گڵەبان) .

ئاخباران

خۆڵباران ؛ تۆزباران ... تـۆز و خـۆڵ کـە بـەدەم بـاوە دەبارێ .

ئاخپ

(ن .) ، (کس .) . پـەین ؛ سـەرگین ؛ شـیاکە ؛ ڕیـخ ؛ سنێر ؛ ڕەم ... پیسایی ولاخ .

ئاخپەرەست

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئاخ[٢] + پەرەست) . خاك پەرست ، بە واتای کەسێك حەزی لە کاری کشتوکاڵ بێ و هەوڵی هێنانە بەرهەمی زەوی بدات .

ئاخپین

(کس .) . (ن . ، نس . : ئاخ ((زەوی)) + پین ((پەین))) . زەوی پەین پێوەکراو . زەوی زبڵ کراو .

ئاخپێن

(بـ . : ئاخپین) . ((لەو ڕۆژانەدا خەڵکی قەلاّ خەریکی شۆم و تۆکردنی بەهارە بوون ، هەندێ هەر لە ئاخپێنەکانی دەوروبەری ماڵاندا دەغڵودانیان دەچاند)) (دمدم ، ل ٢٤) .

ئاختە

(ن .) . ئەختە ؛ یەختە ؛ بارگیر ؛ بارگیل ؛ بارگین ؛ یابوو ... بارگیری ژێر بار و کشتوکاڵ .

ئاخترمە

(ن .) . ئەخترمە ... ئەسپی لە دوژمن گیراو .

ئاخچە

(کژ .) . (ن . ، کس . : ئاخ[٢] + چە) . (بـ . : گەرد) .

ئاخچەباش

(ن . ، نس . : ئاخ[٢] + چە + باش) . گیاییێکی بۆن خۆشە و بەهاران شین دەبێ . گەڵای وەك گەڵای یاسەمینە و دەکرێتە ناو دۆکوڵیوەوە .

ئاخچیوبووخچی

(ن . ، نس . : ئاخ + چی + ە + و + بووخ + چی) . ناوی یارییێکی منداڵانە : دوو منداڵ ڕووبەڕووی یەك دادەنیشن و بنی پێ دەنێن بە یەکەوە و دەستی یەکدی

دەگرن و بە نۆزە خۆیان بە پشتدا دەنوشتێننەوە و یەکتری ڕاست دەکەنەوە و بە دەمیەوە دەڵێن : ((ئاخچی بووخچی ، دایە و بابە سندووقچی... لە هەندێ ناوچەش : ((یەکەم : ئاخچی ؛ دووەم : بووخچی ؛ یەکەم : هێلکەوڕۆنم ؛ دووەم : بۆ دزی ؛ یەکەم : لە کۆڵانەکە ؛ دووەم : هەڵخزی)) .

ئاخداخ

(ئـ ، نس . : ئاخ[1] + داخ) . ئاخ ئۆخ ؛ ئاخ ئۆف ؛ ئاخ حەیف ... (بـ . ئاخ[1] ۱ و ۲ ؛ داخ[1]) . جەخت لەسەر توندی و وزەی کەسەر و پەژارە و حەیف و ئەسەف دەکا : ((بێ لەیل ، ئاخ ، ئامێ جە ئێڵاخەوە * پەی ئاخداخ تەك بە (ئاخداخ)ەوە)) (مەولەوی ، ل ۱٦۳) . ((ئاخداخ نوختەی خاڵ شێوە حوور * حەسرەتەن بەرێم تاوە نەفخ صوور)) (جەفایی ، ل ۷٥) .

ئاخدار

(ئن . ، نس . : ئاخ[1] + دار) . ۱ــ خەمبار ؛ غەمبار ؛ خەفەتبار ؛ خەمگین ؛ غەمگین ؛ دڵبریندار ؛ مەینەتبار ... کەسێ خەم و خەفەتی هەبێ ((ئاخ ، چراخ ! چ ئاخ ؟ ئاخ پەی ئاخدارێ * چون من خاطر خار ، خەمبار ، داخدارێ)) (مەولەوی ، ل ٥٥) . ۲ــ ئاخهەڵکێش ؛ گازندۆك ؛ بەپرتەوبۆڵە ؛ دەم بەگلەیی ... ۳ــ بەدبەخت ؛

بەوبەخت ؛ بێبەخت ؛ کڵۆڵ ؛ نەگبەت ؛ چارەڕەش ؛ بێوڵەت ...

ئاخر[1]

(ع . : آخر) . (ن . ؛ شن . ؛ ئك.) . ١ـ ئەنجام ؛ ئاکام ؛ ئاقیبەت ؛ دوایین ؛ پاشین ؛ پاشینە ؛ دواڕۆژ ... ئاکام و ئەنجامی کارێك یان شتێك ... ((دەوەن ئاخر دەبێتە داری گەورە * مەڕی لەڕ خدمەتی بۆ گۆشتی چەورە)) (کۆیی ، ل ٢٦٠) . ((سەری دانا لەسەر ڕووی تۆ ، بە شوێنی زوڵفی تۆدا چوو * (وەفایی) ئاخری خێربێ ، دەمێکە بێ سەر و شوێنە)) (وەفایی ، ل ١٤٦) . ◊ ئاخری خێر بێ - نزا و دوعایە بۆ کارێك یان کەسێك ، کە ئێستا باش نەبێت و داوای ئەنجامی باشی بۆ بکرێ ... ٢ـ کۆتایی ؛ دوایی ؛ دوماهی ؛ هەرەدوا ... هەر شتێك لەچاو هاوچەشنەکانی خۆی لە دوای هەموانەوە بێت ... × سەرەتا ؛ ئەوەڵ ؛ یەکەم ؛ هەوەڵ ... ((تاقانە یەتیمی خەلەفی ئاخری نیسان * تۆ خۆش بی ، صەدەف بوو بە فیدات ، دوور بی لە ئافات)) (نالی ، ل ١٣٨) . ((شێخ لەگەڵ پەنجا کەسی مەشغووڵی ڕاحەت بوون بە ڕۆژ ئاخری مانگی بەهار و ئاوباریك بوو محەل)) (حەمدی ، ل ١٠٢) . ((بنواڕە بوونی ئەووەڵت و چوونی ئاخرت : * هاتی چ ڕووت و قووت و ، هەڵاتی چ لووس و پووس ؟)) (نالی ، ل ٢٣٩) . ((سەراسەر دەفتەر تۆ مارش وانام *

ئەوەڵ تا ئاخر شەرحی حاڵ زانام)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ٨٥) . ((... هاواری مـن وەبـەر پێغەمبـەری ئـاخری زەمان)) (بەیتی دمدم ، ل ١١) . پـ . : ئاخری پیری جۆ بە تیری - بە پیرێك دەوترێ ، بە كارێكی گرانەوە خەریك بێ . ئاخری عومر و هەوەڵی تڕۆیی - بە یەكێك دەوترێ لە پیریدا دەست بداتە بەدكاری ... ٣ـ دوا ؛ دوما ؛ پاش ... ((ئـاخر بـەهاری نەوجوانیمـە * ئـەوەڵ پـایزی زیندەگانیمە)) (پیرەمێرد ، ل ٢٤٠) . ((بەسەر پایزی زەردا با بە خوڕ بگری ، بەكوڵ بگری * لەسەر ئاخر گەڵا ، ئاخر چڵی تەنیایی گوڵ بگری !)) (گۆران ، ل ١٦٥) . ((ئـاخر سەفەرەن ، ڕا خەیلێ دوورەن * مەنزڵ بێپایان تۆشە زەروورەن)) (مەولەوی ، ل ٦) .

ئاخر[٢]

(ئـ .) بۆ وریاكردنەوە و جەختكردن و سەرزەنشت كردن و لۆمە و گلەیی ... دە ؛ دەسا ؛ ئیتر ؛ ئیدی ؛ خۆ ؛ جا ؛ مەگەر ... ((وتی : ئاخر ئەوەی منیش عەرزم كردن و نووسیومە ، ئەم مەسەلەیەیە)) (لە خەوما ، ل ٥٤) . ((تەشبیهی حوسنی فائیقی ، ئاخر ، بەچی بكەم ! * نووری سنووحی طەلعەتی صەد لەوحی ئەنوەرە)) (نالی ، ل ٤٢٦) . ((ئاخر وەرە بچینە كن ئەوی لێبكە سلاوە ، * ئاخر دایك و بابی نین لە توو زیاتر كەسی نەماوە)) (تحفە ، ل ٣٥٧) . خوێنی دڵ لەبەرچاوم نەبێ تا كەی

ڕەوان ئاخر ! * ئەوا ڕۆیی لەبەرچاوم ڕۆحی ڕەوانم بوو)) (مەحوی ، ل ٢٦٢) . ((ئاخر تو ئەگەر نەکی وەفایێ * ئەووەل مە دە خوە وی جەفایێ)) (خانی ، ل ٩٨) . ((نا ئاخر ئەوانە هەڤاڵێ تەنە ، * تەڕا دلێزن ، ئەو گونەنە)) (چریکە ، ل ٢٤) . ((باڤێ ژێڕا گۆت : دە ئاخر من تەڕا گۆت...)) (کوردۆ ، ل ١٥٧) . ((برایێ مەزن دبێ : ئاخر ئەم شفانن ، ستیێ قیزا بەگانە ، ئاشقلیێ فەرخکە ، چەوا هەڕن ستیێ بخازن ؟)) (زارگۆتن ، ل ٢١٩) .

ئاخرەت

(بـ . ، ئاخیرەت) . ((مرنا تەڕە مایە دوو سعەت و سێ سعەتانە * تو ئی ژ ڤێ دنێ بارکێ هەڕێ ئاخرەتێ ، حزورا پادشاهێ پادیشانە)) (مەمێ ئالان ، ل ١٠٥) . ((کێژێ گۆ : ما ئەز نەیە تووژم * ئەز نەبیا ناکوژم * دێ دلرۆژا ئاخرەتێ و دۆژێدا سۆژم)) (خدر ، ل ١٠٦) . .. ئەز تە هەتا ڕۆژا ئاخرەتێ بیرناکم - من تۆ تا (ڕۆژی قیامەت ؛ کۆتایێ ژیان ؛ کاتی مردن ... لەیاد ناکەم .◊ برێ ئاخرەتێ (ژن بە پیاوی دەڵێ) . خوشکا ئاخرەتێ (پیاو بە ژنی دەڵێ) .

ئاخرەکەی

(بـ . : ئاخری ؛ ئاخرییەکەی) . ((لە ڕێگا مام ڕەجەب دەیەویست شتێکم پێ بڵێ ، بەلا بۆی نەدەکرا .

ئاخرەکەی بە ئەدایەکی تایبەتییەوە پرسی)) (گێلەپیاو ، ل ١٧٧) .

ئاخرەمین

(عک .) ، (ئن . ، نس . : ئاخر ((ع .)) + ەمین) . دوامین ؛ دواترین ، دواگین ؛ دوای هەموان ؛ پاش هەموان ؛ هەرە دوایی ... هەر شتێك لە چاو هاوچەشنەکانی خۆی ، یان هەر کەسێك لە چاو هاوپۆلەکانی خۆی لە هەرە دوای هەموانەوە بێت ... × هەوەڵەمین ؛ یەکەمین ...

ئاخربوون

(عک .) . (چ . ، نس . : ئاخر ((ع)) + بوون) . ١ـ دوایی هاتن ؛ کۆتایی هاتن (تەنیا بۆ دنیا) . ٢ـ خراپبوون ؛ ڕووخان ؛ ڕمان ؛ تێك چوون ؛ سەرەونگوونبوون ؛ (تەنیا بۆ دنیا) .

ئاخرپیری

(عک .) . (ن . نس . : ئاخر (ع .) + پیر + ی) . پیریی تەواو ... ((ترحێو ، جوان دای مرازم ، ئاخرپیری و وەجاخ کوێری و مەعرەکەگێڕی ...)) (هیچ ، ل ٤٢) .

ئاخرخێر

(ع .) . (ئن . ، نس . : ئاخر + خێر) . ١ـ کەسێك کاروبار و ژیانی بە چاکی و خۆشی دوایی بێت . ٢ـ پیری

پیاوچاك ؛ پیری دیندار ؛ پیری بە دین ؛ پیری لە خوا ترس ... کەسێك کە دوایی تەمەنی بە دینداری بەرێتە سەر . ◊ ئاخر خێر بێت : ١ـ نزا و دوعای چاکە بۆ یەکێك ؛ ٢ـ بە پیرێك دەوترێت چاکەی لێبوەشێتەوە و لەوە دووربێ، کە خراپەی بۆ کەس هەبێت .

ئاخرزەمان

(عك .) . (ن . ، نس . : ئاخر + زەمان) . ١ـ کۆتایی هاتنی ئەم دنیا ؛ نزیكبوونەوەی ئەو دنیا ((عاقیبەت هەر چاوی بەد بوو کاری لێکرد و نەما * داخی دەرناچێ لە دڵ بە خوا هەتا ئاخرزەمان)) (بێکەس ، ل ١٧١) . ٢ـ بەو ڕۆژگارە دەڵێن ، کە کەوتووەتە دوای پەیامبەری ئیسلامەوە ((دڵم ڕاناوەستێ لەبەر ئەوێ غەمێ ، لەبەر ئەوێ ژانێ ؛ * بانگێکم وەبەر خوڵای ، ئەوی دیکەم بەر پێغەمبەری ئاخرزەمانێ)) (تحفە ، ل ٢٠١) . ((گەلی برا مێرێ چێ بن ب دانێ ، * خەبیر بن ب ئەرکانێ * ژ عەول دنێ هەتا ب ئاخرزەمانێ)) (خدر و خەلیل ، ل ٧٨) . ٣ـ مت . : ڕۆژگاری ناخۆش و ناهەموار و پڕ ئاژاوە ، کە کەس ئاگای لە کەس نەبێ و هەر کەسە فریای خۆی بکەوێ ((دار و بەرد هاتە هەژیانێ ؛ * تۆز گرتی بەری ئاسمانێ ، * بووە ڕۆژی ئاخرزەمانێ)) (تحفە ، ل ٢٠٥) . ((بۆ هەوا ئاڵۆزە بۆچی لێڵ و سوورە ئاسمان *

گێژەڵووکەی نەگبەتە یا فیتنەیی ئاخرزەمان)) (حەمدی ، ل ٩٦) .

ئاخرسەر

(ل .) . سەرەنجام ؛ کۆتایی ؛ ئاقیبەت ... (بـ . : ئاخر[١]) .

ئاخرسۆنگی

(کس .) . (بـ . : ئاخری) .

ئاخرشەڕ

(عك .) . (ئن . ، نس . : ئاخر + شەڕ) . ١- پیری بەدخوو ؛ پیری بەدکار ؛ پیری بەدفەڕ و نەگریس ... مرۆڤێك لە کاتی پیری و دوا ڕۆژانی تەمەنیدا لە ڕێگای ڕاست لایدابێ و دەستی دابێتە ڕەوشتی خراپ و بەتایبەتیش کاری پێچەوانەی دین . ٢- پیری بەدبەخت ؛ پیری نەگبەت ؛ پیری نەدار ؛ پیری نارەحەت ؛ پیری چارەڕەش ... کەسێك لە دوا ڕۆژانی ژیانیدا تووشی بەلاّ و ئێش و ئازار بووبێ ((ئەوەند قسەت کرد نانی خۆت بڕی * ماڵت وێران بێ چەند ئاخرشەڕی)) (بێکەس ، ل ١٤٥) . × ئاخرخێر .

◊ ئاخرشەڕ بیت : ١- نزا و دوعای خراپەیە بۆ یەکێك ؛ ٢- بە پیرێك دەوترێ ، کە خراپەی لێبوەشێتەوە ، چ بە زمان ، چ بە کردەوە .

ئاخرشەڕی

(عــك .) . (ن . ، نــس . : ئــاخر + شـــەڕ + ی) . ١ــ بــەدخوویی ؛ بــەدکاری ... بەدفــەڕی و نەگریســی ... ٢ـ بەدبەختی ؛ نەگبەتی ؛ نەهامەتی ؛ نەداری ؛ ناڕەحەتی ؛ چەرمەسـەری؛ چارەڕەشـی ((لـەژێر بـاری خـەما واشـانی صەبرم ڕێشە ئێستاکە * فیراقی یار لەبەر ئاخرشـەڕی لێم بـوو بـە سـەرباریێ)) (کـوردی ، ل ٧٦) . ((تـاقمێکی تـازە کـوورەی ڕووتەڵـە جـا دەرپـەڕی * عالـەمی زانـی ئەمانـە ئەوەڵی ئاخرشەڕین)) (حەمدی ، ل ٨٥) .

ئاخرڤە

(کس .) . (بـ . : ئاخری) .

ئاخرکە

(ن .) . ئـاخویرک ؛ هـووڕە ... جـۆرە مێشـوولەییێکی زۆر وردە .

ئاخرکردن

(عك .) . (چ . ، تیێ . ، نس . : ئـاخر + کـردن) . ١ــ دواپێـهێنان ؛ کۆتاییهێنـان (تـەنیا بۆ دنیا) . ٢ــ خـراپ کردن ؛ تێك‌دان ؛ ڕووخـاندن ؛ ڕمـاندن ؛ سـەرنگوون‌کـردن (تەنیا بۆ دنیا) .

ئادەی

(ئـ . ، نـس . : ئـا + دەی) . ١ــ دەی ؛ دادەی ... ئـەم ئـامرازە بـۆ دنـەدان و هـاندانی کردنـی کـارێك ، یان وریاکردنـەوەی کەسێك بـەکاردێنرێ ((ــ دە کەوایـە ، نـەیارن و ناتانگەرەکـە قسـە لا ئێمـەی کـورد بدرکێنـن ، ئادەی بیانبەن ، لە پشت ئەو کۆنـەوە بیانکوژن)) (دمدم ، ل ٣٠٢) . ((ئەگەر مەردی ئادەی شەقێ لەناو دەمی دەریا هەڵدە)) (قەرەداغی ، ل ٩) ... (بـ . : ئـا[٧]) . ٢ــ ئا بـزانم چـۆن ... ((وتم باشـە دەڕۆیـن بـۆ ئیسـپانیا ، بـەڵام بـە مەرجێك . وتی : ـ ئادەی . ـ لە شاری (بەرشلونە) دووربین کە باوکتی تیـادا دەژی)) (کـۆردەرە ، ل ٢١٦) ... (بـ . : ئا[٤]) .

ئادر

(د .) . (ن .) . (بـ . : ئاگر) .

ئادرەس

(فـر . : adresse) . (ن .) . ئـادرێس ؛ ئـەدرەس ؛ ناونیشـان ؛ عینـوان ... ناونیشـانی شـوێن و مەڵبـەندی دەزگـاییێك ؛ بەڕێوەبەرێتـییێك ؛ مـاڵێك ؛ دوکـانێك ... یـان جێگـە ژیـانی کەسـێك (((واسیل) ئادرەسـی خـۆی دامـێ و گوتی : ـ هەر کاتێك بەرەڵڵا کرای وەرە لای من کارم پێنە . ـ هەرچەند ناکرێ باوەڕ بەو بەڵێنانە بکەی کە بەندییەکان

ئاخرهەناسە

دواهەناسە ؛ تا مردن ... ((بلاَ ڕۆحت موقەددەس بێ ، ئەم و ئەو کردنت بەس بێ * هەتا ئاخرهەناسە ئەو بناسە ، هەر بنازە بەو)) (مەحوی ، ل ٢٦١) .

ئاخری

(عک .) . (ئک . ، ئن . ، نس . : ئاخر + ی) . لە کۆتاییدا ؛ لە ئەنجامدا ؛ دەرئەنجام ؛ سەرئەنجام ... ((ئاخری ڕۆیین بۆیان چۆڵ کردین * ئەگەرچی نەختێ پارەشیان بردین)) (بێکەس ، ل ٩٥) . ((تا لە بەینا بێ ئەم شەڕوجوێنە * ئاخری ئەبێتە چڵکاوی سوێنە)) (پیرەمێرد ، ل ٢١٥) . ((... شیرێکی لە دەستی دا دەستی پەڕان ، ئاخری خانیان کوشت ، لەشکری خانیان شکان ...)) (تحفە ، ل ١٨١) . ((ئەبینی ئاخری ڕۆژێ سوقووط ئەکا مەقهوور * لە ژێری پێیی عەجووزا ئەبێتە تۆز و غوبار !)) (گۆران ، ل ٧٠) .((... ئاخرییێدا عەلی مەمەد گەلەکی وەستیا ، ل سەر کەڤرەکی ڕۆنیشت)) (کوردۆ ، ل ٣٤) ... ◊ ئاخری و ئاقیبەت (عاقیبەت - کۆتایی و ئەنجام ؛ ئاخری و ئاقیبەتی / عاقیبەتی - لە کۆتایی و ئەنجامدا .

ئاخرییەکەی

(بـ . : ئاخری) . ((فەرماندەکانی لەشکری (ورمێ) و (مەهاباد) و (سەردەشت) کەوتنە ڕا و تەکبیر ،

ئاخرییەکـــەی بڕیاریـــان دا لەگـــەڵ کوێخـــا هۆمـــەری (سویسنی) وتوویێژ بکەن)) (قزلجی ، ل ٤٢) . ((گەورەکـە سـەری بـەرزکردەوە ... وتـی : تـۆ نـابێ قـەت قسـەییێکی ڕاسـتت ببـێ . ئاخرییەکـەی تـۆ سـەری مـن بـە فـەتارەت ئەدەیت)) (لەخەوما ، ل ٤٨) .

ئاخزه

(بـ . : ئاغزه) .

ئاخسبات

(ز .) . (ن .) . پازده ڕۆژی ئاخری چلەی زستان .

ئاخستان

(کـژ .) . (ن . ، نـس . : ئـاخ[1] + سـتان) . بـە زەوییێـك دەوترێ بۆ کشتوکاڵ دەست بدات .

ئاخش

(ز .) . (ئـ .) . ئۆخـەی ؛ ئۆخـەیش ... بـۆ دەربڕینـی خۆشی بەکاردێنرێ .

ئاخفتن

(بـ . ، ئاخافتن) . ((هەکە مە ل دۆڤ ڤەکۆلینا خو کاری ب دروسـتی بنـج و ڕەهـا ڤـێ ئـاخفتنی شـرۆڤە بکـەین)) (خدر و خەلیل ، ل ١٧) .

ئاخڤی

(کس .) . (ئنب . ، نس . : ئاخڤ ((ئاخڤین)) + ی) . هەوکردوو ؛ داهاتوو ؛ تێزاو ؛ داگیرساو ... چاڤێد ئاخڤی - چاو (ان)ی هەوکردوو .

ئاخڤین

(کس .) . (چ . ، تێن) . هەوکردن ؛ داهاتن ؛ تێزان ؛ داگیرسان ؛ سووتانەوە ... برینا وی ئاخڤییە - برینی ئەو هەوی کردووە .

ئاخکۆلک

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئاخ[1] + کۆلک) . زنج ؛ کۆخ ؛ کۆختە ، قولیت ... کۆخێک لە قوڕ دروست کرابێ (بـ . : کۆخ) . ((هەمووا هنەک ئاخا ژ ئاخکۆلکا بەرهەڤ کری ، چونکە مەها نیسانێ نایت عەردی بـ کۆلن گونهەیە عەردی ئاڤزە)) (خدر ، ل ٩) .

ئاخکێش

(نک . ، نس . : ئاخ + کێش ((کێشان))) . (بـ ، : ئاخ هەڵکێش) . ((ئاخکێش زۆخ نۆش ، زام نە دەروونم * وێنەی مەجنوون وێڵ ئاوارەی توونم)) (وەلیی دێوانە ، ل ٨٩) .

ئاخکێشان

(چ . ، تێـن . ، نـس . : ئـاخ[1] + كێشـان) . (بـ . : ئاخهەڵكێشان) .

ئاخل[1]

(كژ .) . (ن .) . ئاخڵ : ئاخەل ؛ ئاخەڵ ؛ ئاغەڵ ، غەڵ ... (بـ . : ئاخڵ[1] ؛ ئاغەڵ) .

ئاخڵ[2]

(كژ .) . (بـ . : ئاخڵ[2]) .

ئاخلەويك

(بـ . : تاوە ؛ ئاخڵەوێك) .

ئاخلەوينگ

(بـ . : تاوە ؛ ئاخڵەوێك) .

ئاخلێڤە

(كـژ .) . (ن . ، نـس . : ئـاخ[2] + لێـڤ + ە) . (بـ . : خاكەلێوە ؛ ئاخ[2]) .

ئاخلێڤینگ

(كژ .) . (بـ . : تاوە ؛ ئاخڵەوێك) .

ئاخڵ[1]

(ن .) . ١ـ (بـ . : ئاخوڕ ؛ ئاخڵە[2] ١) . ٢ـ جێ و شوێنی هاوینەی ئاژەڵ ((ئانین هەمی میر تژییێ ڕەزكر * ئاخڵ كو شڤان تژییێ پەزكرد)) (خانی ، ل ٣٠٢) .

ئاخڵ[2]

(کـژ .) . (ئـن .) . خـاپوور ؛ داڕوخـاو ؛ داڕوخیـاو ؛ داڕوخیاك ؛ داڕماو ...

ئاخڵە[1]

(ن .) . ١ـ خەرمانە ؛ خەرمانەی مانگ ؛ تەم و مژێ ، کە شەوان لەبەرچاو بووبێتە جغزی دەوری مانگ . ∴ ئاخڵە لە دەوری مانگ دیارە .

ئاخڵە[2]

(ن .) . ١ـ (بـ . : ئاخوڕ) . ٢ـ (بـ . : کاوان) . ٣ـ کەلارە : دیوارێکی نزمی لە تەپاڵە دروست کراوە ، کە لە ناویدا ئاگرادنێکی تێدایە بۆ نانکردنی ژنان لە هاویندا .
٤ـ (بـ . : خەرمان) .

ئاخڵەدان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئاخڵە + دان) . ١ـ خەرمانەدان ، دروست بوونی ئاخڵە (خەرمانە) لە دەوری مانگ . ٢ـ خڕبوونەوەی خەڵك لە شێوەی دایرەدا لە دەوری کەسێك یان شتێك . ٣ـ پاپۆکەخواردن ؛ پەپکەخواردن ؛ پێچ خواردن ؛ پەپۆکەدان ؛ خۆلوولدان ؛ ئەڵقەدان ؛ لوولبوون ... (بۆ مار) . ∴ مارەکە ئاخڵەی دابوو .

ئاخڵەوێك

(ن .) . تاوە : ئاخڵویك ؛ ئاخڵەوینگ ؛ ئاخلیڤینگ ... (بـ . تاوە) .

ئاخلێف

لاف و گەزاف : درۆ و دەلەسە ؛ بافیش ... بۆ کەسێك خۆی هەڵکێشێ و تاریفی خۆی بکا .

ئاخماخ

(ع . ، احمق) . (کس .) ، (ئن .) ئەحمەق ؛ گێژ ؛ گێل ؛ حۆل ؛ گێژ و حۆل ؛ دەبەنگ ؛ نەفام ؛ بێئەقڵ ؛ بێئاوەز ؛ بێهۆش ؛ تێنەگەیشتوو ... (بـ . : ئەحمەق) .

ئاخماخی

(عك .) . (ن . ، نس . : ئاخماخ ((ع . : احمق)) + ی) . ئەحمەقی ؛ گێژی ؛ گێلی ؛ حۆلی ؛ گێژوحۆلی ؛ دەبەنگی ؛ نەفامی ؛ بێئەقڵی ؛ بێئاوەزی ؛ بێهۆشی ؛ تێنەگەیشتوویی ... بـ ~ - بە ئەحمەقی ؛ بە گێژی ؛ بە گێلی ...

ئاخماخیکرن

(عك .) . (چ . ، تێن . ، نس . : ئاخماخ ((ع . : احمق)) + ی + كرن) . بێئەقڵی نواندن ؛ کردنی کارێکی نەفامانە ...

ئاخمه

(د .) . (بـ . : بەلاڤ) .

ئاخمەبیایەنە

(د .) . (بـ . : بەلاڤ بوون) .

ئاخناو

(بـ . : ئاخنراو) .

ئاخندران

(بـ . : ئاخنران ؛ ئاخنین) .

ئاخندراو

(بـ . : ئاخنراو) .

ئاخنران

(چ . ، تێن . / کب . ، نس . : ئاخن ((ئاخنین)) + ر + ان) . (بـ . : ئاخنین ؛ ئاخندران) . ((بەندییێك ، تا سەر حوکم درابێ * سندم لە پێی بێ و کەلەپچە لە دەست * لە زیندانێکی تەنگ ئاخنرابێ * چەند سوارچاکانە ، خەو بە ئەسپی شێ و (با)وە دەبینێ)) (پەشێو ، ل ١٢٢) . ((سەدان خێزان ، بی باوك و برا و مامە و خاڵە بوون و لە گرتووخانە ئاخنراون)) (بەرەو لوتکە ، ل ٧١) .

ئاخنراو

(ئنب . : ئاخن ((ئاخنین)) + ر + ا + و) . ئاخندراو ؛ ئاخناو ؛ پەستاو ؛ پەستواو ؛ تیٚپەستراو ؛ هەڵاخندراو ؛ هەڵاخنراو ... پڕکردن و داگرتنی دەفرێك تا لێوان بە پتەوی ؛ یان توند و باش گرتنی کونێك ... ((ئاخنراوە کونەڕەش * نابینی کەسیٚ ڕووگەش)) (هێمن ، ل ٩٦) .

ئاخنەبا

(ن .) . دوا ڕۆژەکانی زستان ، دەمیٚ حەوت ڕۆژی چلە مابیٚ .

ئاخنین

(چ . ، تیٚ) . ١- پەستاوتن ؛ تیٚپەستاوتن ؛ پەستاندن ؛ تەپاندنەناو ...ی شتێك لە شتێکی دی . بەوێنە ، پتەو تێڕاکردنی لۆکە و خوری بۆ ناو لێفە و دۆشەك ؛ یان پڕکردنی دەفر و داگرتنی گوێنی و بار . ((سەری ئاخنی‌یە کۆشی‌یەوە و بەکوڵ دەستی کردە گریان)) (شار ، ل ٦٠ ـ ٦١) . ((من شیلەگەم هەڵبڕیوە * من یەك سەریم ئاخنیوە)) (هێمن ، ل ١٨٧) . ٢ــ پڕکردن ؛ سەرلێوان کردن ... ((زۆر حەیوانی دوو پێی وام دیتن کە بە ڕواڵەت ئینسان بوون ، کەچی لەو وەزعە نالەبارە بۆ ئاخنینی گیرفان یا دامرکاندنی هەوەسی خۆیان ، کەڵکیان وەرگرت)) (هێمن ، ل ٣٤) . ٣ــ داکردن ؛ کۆکردنەوە ؛

ئەنبارکردن ... شت داکردن لە ناو ئەنباردا . ∴ گەنمەکەم ئاخنییە ئەنبارەکە . ٤ـ گرتن ؛ بەستن ؛ داخستن ؛ قەپاتکردن ؛ کونبڕکردن ...ی کون ، زارکی دەفر ، کولانەی مریشک ، گولبێنەی تەنوور ... ∴ هەموو کونەکانم بە پەڕۆ ئاخنیوە ؛ کون و کەلەبەر نەماوە نەیئاخنێ ؛ بە تۆپەوانە زارکی کووپەکەم ئاخنیوە ... ((... بە پەڕۆ کۆن دەلاقەی ئاخنی)) (خەندە لێو ، ل ٤٧) . ٥- تێترنجاندن ؛ تێتەپاندن ؛ تێخستن...ی شتێك بۆ ناو شتێکی دی بە زۆر و بە ناڕەحەت ((ئەو نووسەرە ساویلکانەی لە دوژمنایەتیی کوردان بۆ دراوی گیرفانیان ئەو چیرۆکەیان هەڵبەستووە و ئەم بوختانە گەورەیەیان بۆ پێغەمبەر کردووە و دە ناو ڕووپەڕی مێژوویان ئاخنیوە ...)) (شەرەفنامە ، ل شازدە) ((... خۆم ئاخنییە ژێر جێگا گەرم و گوڕەکەوە دەستی ڕاستم بۆ لاڵەکە درێژ کرد و فتیلەکەیم داگرت)) (بەرەو لوتکە ، ل ٧٤) . ٦ـ مت . : زۆر خواردن ؛ تێتڕاندن ... (بـ . : تێئاخنین) .

ئاخنینەوە

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاخنین + ەوە) . هەمان واتای (ئاخنین) دەگەیەنێ ، بەلام دوو تایبەتیشی هەیە : ١ـ پەستاندنەوە ؛ کوتانەوە ؛ داگرتنەوە ...ی شتێك بۆ

جاری دووەم . ٢ـ بۆ ئەو جۆرە شتانە بەکاردێنریٚ ، کە ماوەییێك لەناو دەفردا دەمێنێتەوە : ∴ هەشت پێستە پەنیرم ئاخنیوەتەوە ... مام شاسوار خەریکی ئاخنینەوەی گووپە شیرێژە .

ئاخوا

(ئـ .)ی پرسیاری (نس . : ئا + خوا) . (بـ . : ئاخۆ) .

ئاخواندن

(کژ.) (چ . ، تیٚ .) . (بـ . : خوێندنەوە) .

ئاخویرك

(ن.) . (بـ . : ئاخرکە) .

ئاخو

(د .) . (بـ . : زەهر ؛ ژەهر) .

ئاخوئۆخ

(ئـ .) بۆ دەربڕینی خەفەت و ناڕەزایی ، (نس . : ئاخ + و + ئۆخ) . (بـ . : ئاخ[1] ١ـ ؛ ئۆخ ١ـ ؛ ئاخوداخ) . ((یەك ل سینە یەك ل دلدا * لەو ژمن تێن ئاخوئۆخ)) (جزیری ، ل ١٩٠) . ~ هەڵکێشان ((ئنجا تەوێڵی خستە سەر هەردوو مشتی و کەوتە ئاخوئۆخ هەڵکێشان)) (خەندە لێو ، ل ١٨٥) .

ئاخوئۆف

(ئـ . ، نـس . : ئـاخ + و + ئـۆف) . بـۆ دوو مەبەسـت بـەكاردێنرێ : ١. نیشـانـدانی پـەژارە و وەڕزی ؛ ٢ـ ڕاگەیاندنی ئێش و ئـازار . (بـ . : ئـاخ[١] ١ـ ؛ ئـۆف ؛ ئاخوداخ) .

ئاخوئۆی

(ئـ . ، نس . : ئاخ + و + ئۆی) بۆ دەربڕینـی خەفەت و هاواری دەرد ((وەك چهرەی خەیاڵ ڕوخسارەكەی خۆی * لە پەردەی دڵەی پڕ لە ئاخوئۆی)) (پیرەمێرد ، ل ١٢٩) .

ئاخوداخ

(ئـ . ، نس . : ئاخ + و + داخ) . ئاخوئۆف ؛ ئاخوئۆخ ؛ ئاخوئۆی ؛ ئاهونالـە ؛ ئـاهوواه ؛ ئـاخوواخ ؛ ئـاخۆ[٢] ؛ بـۆ دوو مەبەست بەكاردێنرێ : ١ـ بـەردەوامی لـە دەربڕینـی خـەم و خەفـەتدا ڕادەگەیـەنێ و تـاووتینی پـەژارە نیشـان دەدا : ((لە كوردی بگرە هەتا تورك و عارەب و عەجەمی * لە ئاخوداخی دەسووتێن و شین دەكەن دەگرین)) (كۆیـی ، ل ٩٧) . ((لـەیلا كۆچی كرد ڕووی كردە لـەیلاخ * بـۆ تـۆ حەسرەت و بۆ من ئاخوداخ)) (پیرەمێرد ، ل ١١٤) . ((پـەی كەسـێ خاسـەن هـەوای سـەیر باخ * ماسیوای مەعشـووق نـەیوش ئـاخوداخ)) (مەولـەوی ، ل ١١٢) . ((بە ئـاخوداخی تۆوە شـەو تـا سـەحەر ئەدەم تل * نـەختێ لـە خوا بترسـە

ئەی چاوڕەشەی شل و مل)) (بێکەس ، ل ١٢٦) ... ٢ـ ئاخوحەیف ؛ ئاخوحەسرەت ... (بـ . : ئاخ[1] ٢ـ) . تەئکید لەسەر زۆریی حەیف و ئەسەف دەکا ((لە دەست نەزانین هەزار ئاخوداخ * هێشتا تووتنمان نەبووە بە ساچاخ)) (پیرەمێرد ، ل ٢٨٠) .

ئاخوڕ

(ئست . : ئا ـ کوەرە ؛ پە . : ئاخوەر) . ئاخر ؛ ئافڕ ؛ ئافەرە ؛ ئاووڕ ؛ ئاهویر ؛ ئاڵفدان ؛ ئاخۆڕ ؛ ئاخڵ ؛ ئاخڵە[2] ؛ هەڤش ... جێی خۆراکی ئاژەڵ ، کە لە قوڕ هەڵدەبەسترێ و ئالیکی بۆ تێدەکرێ . ((قوش قوشی ڕاوی نەبێ ، مورغی کولانە و ئاخوڕە * سەگ سەگی تازی نەبێ ، کادینیی‌یو ئەنبارییە)) (نالی ، ل ٥٨) . ((مەیتەر و زین و تەویلە ، ئەی برا ، لازم نی‌یە * ئاخوڕ و ڕەشمە و لغاوی هەروەها پێویست نی‌یە)) (بێکەس ، ل ٢٢١) . ((ولاتی ئێمە زۆر کوێستانە . ساڵی وا هەیە پێنج مانگ بەفر عەرز بەرنادا و حەیوان و ئاژەڵ لەسەر ئاخوڕ و دانگەیە)) (هێمن ، ل ٤١) . ((ئەسپی کێشایە سەر ئاخوڕ)) (ئەفسانە ، ل ١٧) . ((تەویلەکانی خاوێن دەکردنەوە ، کلۆ خوێی گەورە گەورەی لە پێش ئاخوڕەکان دادەنا ...)) (هەتاو ، ل ٤٤) . ◊ ئاخوڕی بەرزە - بە یەکێك دەوترێ لووت بەرز و بە فیز بێت ... ئاخوڕی خوارە - ١ـ بە

کەسێکی دەستبڕ و تەڵەکەباز و ناپاک دەوترێ ؛ ٢ـ کاری چەوت و چەوێڵ و چەواشە ؛ ٣ـ مرۆی دووڕوو و دووزمان ... ئاخوڕی خۆی لێ‌تێك چووە - لە خۆی بایی بووە ؛ لە خۆی گۆڕاوە ... ئاخوڕی چەورە - بە کەسێك دەوترێ ساماندار و تێروتەسەل و سایە چەور بێت .

ئاخون[١]

(بـ . : ئاخوند) . ((لە گوێ مەگرن قسەی ئاخونی سونی * بە ئاشووبن مەلای سەر لنگە دەستاپ)) (شێخ ڕەزا ، ل ٢٢) .

ئاخون[٢]

(بـ . : نینۆك ؛ ناخون) .

ئاخوند

(ن . ، نس . : ئا ((پێشگر)) + خوند)) لە خواوەند یان خوێندن بووەوە) . ئاخون[١] ؛ ئاخۆند ؛ ئاخوون ؛ ئاخووند ... ١ـ مەلای شیعە ؛ مەلای عەجەم . ٢ـ مرۆڤی خواناس و خواپەرست . ٣ـ ئادەمیزادی خوێندەوار . ٤ـ مامۆستا و ڕاوێژکار ... ((ئێرە وڵاتی کوردانە ، شای ئێران چ کاری بەسەر ئەم وڵاتەوەیە و ئاخوندی لە بۆچی بۆ دەنێرێ ! چما نازانێ ئێمە سوننین و مەلای کوردمان دەوێ ، نەك ئاخوندی عەجەمان)) (دمدم ، ل ٥٢) . ((مزگەوتەکە دوو ساڵ دەبوو بینانرابوو ، بەڵام هێشتا هەر بێ مەلا بوو ،

پێش نوێژی نەبوو . زۆر جاران ئاخوند دەهاتنە کنە خانۆ کە بە بەر نوێژیان قەبووڵ بکا ، بەڵام ڕازی نەدەبوو . جارێکی ئاخوندێك لە کەربەلاوە هات ، نێوی مەمەد عەلی بوو ...)) (دمدم ، ل ٥١) . ((مامۆستا و ئاخوند دهاتن جەم وی ...)) (کوردۆ ، ل ١٦٠) . ((... واتا ژێڕا ئاخوند و سەیدا گرتبوون)) (کوردۆ ، ل ١٥٥) . ((ئاخوندێك بە ورگی زەلام و چاوێکی هەڵساوەوە لە لای سەرەوەی ژوورەکە دانیشتبوو)) (هەتاو ، ل ٤٣) .

ئاخوواخ

(ئـ . ، نس . : ئاخ + و + واخ) . (بـ : ئاخوداخ) .

ئاخۆ[١]

(ئپر . ، نس . : ئا + خۆ) . ئاخوا ؛ داخۆ ؛ داخوا ؛ داخودا ؛ ئایا ؛ ئایاکو ؛ ئایەکو ... (بـ . : ئا[٧]) . بە واتای (تۆ بڵێی : تۆ بێژی) دێت : ((دوکاندارەکان کە دیتیان ، گوتیان دەك بەخێر نەیێت ، ئاخۆ دیسان چ بڵێ ؟)) (دمدم ، ل ٢٩) . ((تۆ لە جیهانێکی وادا ئەژیای ئاگاداری ئەوە نەبووی ، کە ئاخۆ کەس سەیرت ئەکات یان نا ؟)) (مستەفا ، ل ١٢٩) . ((بۆ ئەوەی بزانم ئاخۆ چاوی لە چۆنیەتی من بووە ؟)) (مەم[١] ، ل ٢٠) . ((بڕوانم ئاخۆ جامی فتوغراف * نیشانم نادات شێوەی ئێڵی جاف)) (پیرەمێرد ، ل ١٢٥) . ((هەموو بە عەزرەتەوەن گوڵ فڕێدەنە بەر پێت * خوایە ئاخۆ گوڵی کی بە دڵتەوە

ئـــەلكێت ؟)) (گـــۆران ، ل ٦٠) . ((بـــە فكرێكـــە كـــە ئەم خوونرێـژە شـيرى بەسـتە پشـت ئـەمڕۆ * لـە ئەسـتۆ دانى كێيە ؟ كێ دەكا ئاخۆ كەمەربەستە ؟!)) (مـەحوى ، ل ٢٦٥) . ((ئاخۆ بە چ شاخێكەوە گیرساوە دڵی من ياخۆ بە چ داخێكەوە سووتاوە دڵى من)) (بێخود ، ل ٦٦) .

ئاخۆ[٢]

(ئ .) . (هـ .) . (بـ . : ئاخوداخ) . ((چەتۆ ئاخ و خـەمۆ من پەى نيشانىٚ * سيواو ئاخۆ ، نيۆ هيچ دەسـتەڵاٚتم)) (صەيدى ، ل ١٤) .

ئاخۆتك

(كژ .) . (ن .) . (دم .) . (بـ . : ئاخاوك) .

ئاخۆران

١ـ ئاژاوە ؛ ئاشـووب ؛ ئاشـەڤ ؛ پشـێوى ؛ شـێواوى ؛ شپرزەيى ؛ شڵەژان ؛ قەومان ؛ هەراوبگر ؛ هــەراوهوريا ؛ ڕوومەڵخـەزا ؛ ڕوومەڵفەزا ... كێشە و هـەرا و ئـاژاوە . ٢ـ تـاووتۆف ؛ باهۆز ؛ هوڕەبا ؛ زريـان ؛ كرێـوە . ئـەم وشـەيە بــە تـــەنيا بەكارنايـــەت و لەگـــەڵ (بـــاخۆران ؛ بخـــۆران ؛ زاخــۆران) دێــت . (بــ . : ئــاخۆران بــاخۆران ؛ ئــاخۆران بخۆران ؛ ئاخۆران زاخۆران ؛ ئاخۆران وبخۆران) .

ئاخۆران باخۆران

(بـ . : ئاخۆران ؛ ئاخۆران وبخۆران) .

ئاخۆران بخۆران

(بـ . : ئاخۆران ؛ ئاخۆران وبخۆران) .

ئاخۆران زاخۆران

(بـ . : ئاخۆران ؛ ئاخۆران وبخۆران) .

ئاخۆران وبخۆران

ئاخۆران باخۆران ؛ ئاخۆران بخۆران ؛ ئاخۆران زاخۆران . (بـ : ئاخۆران) . ١. ئاژاوه و پشێوی ... ئاخۆران وبخۆرانێکه سەگ خاوەنی خۆی ناناسێتەوه . ٢ـ شپرزەیی و هەراوبگر و نائارامی ((... بەر لەوەی چەند هەنگاوێ بەسەربەستی هەڵبنێ شریخ و هووڕی شەستیر هەموو گیانی هێنایه لەرزین ، نەك لە ترسا ، زۆرتری لە شپرزەیی و ناچاریدا ... کەی ئێستا کاتی بە شوێن خەڵکا گەڕانە ، ئەگەر ناچاری نەبێ ؟ دوور نییە بەم ئاخۆران وبخۆرانە باجی پیرۆزیش لەگەڵی نەیەت ...)) (ژانی گەل ، ل ١٧) . ٣ـ تێکچوون و و هیچ بەسەر هیچەوه نەمان . ٤ـ خۆخۆیی و ئاگا لەیەکتر نەمان . ٥ـ کۆمەڵی دز و تالآنچی : ∴ ئەو ئاخۆران وبخۆرانە هیچیان پێنەهێشتین .

ئاخۆڕ

(بـ . : ئاخوڕ) . ((چەتا حوکومەتێ ژ بەر مالا سەیدۆ دڕەڤن دکەڤمە پانگا و ئاخۆڕا قولێ کادینا)) (ستران ، ل ٦٨) .

ئاخۆند

(کژ.) . (بـ . : ئاخوند) .

ئاخوون

(بـ . : ئاخوند) .

ئاخووند

(ب. : ئـاخۆند) . ((چـاڤێ کـورك دەه سـالی بـوون زلام پەری دان ئاخووندا کو ئەو وانا هینێ خوەندنێ و هونەرێ شەڕ بکـن . ئـاخووندا ئـەو هینـێ هـەموو دوانـزدە عیلمـا کرن)) (کوردۆ ، ل ٥٧) .

ئاخ هەڵڕشتن

(چ . ، نـس . : ئـاخ + هـەڵ + ڕشـتن) . دەربڕیـن و خستنەڕووی خـەم و خەفـەت ، یاخود حـەیف و ئەسـەف . ((کـەی لێو تـەڕ ئـەبێ بـە ئاخ هەڵڕشـتن * کـەی تـەزووی ئۆخەی ئەگا بە ناخم)) (دیلان ، ل ٧٥) .

ئاخ هەڵکێش

(نـك . ، نـس . : ئـاخ[١] + هـەڵ + کێـش ((کێشـان))) . ئاخکێش ؛ هەناسەهەڵکێش ... بە کەسێك دەوترێ لـەتاو خەم و ناخۆشی ئاخ و ئاهی بێ . یەکێك ئاخ هەڵکێشێ و خەفەتباربێت .

ئاخ هەڵکێشان

(چ . ، نس . : ئاخ[1] + هەڵ + کێش ((کێشان))) . ئاخ کێشان ؛ ئاخ هەڵکێشان ؛ ئاخین ؛ ئاخین وداخین ... هەناسەهەڵکێشانی تێکەڵ بە کڕووزانەوە و پاڕانەوەی زەلیلانە . ئاخ وداخ وتن لەتاو خەم ؛ یان نەفەسی پەژارە و ماتەمی . ((ماڵ لە مەریوان ، دڵ لە دەروێشان * مردن خۆشترە لە ئاخ هەڵکێشان)) (زامدار ، ل ٦٢) . ((ئەیڕشت لە فرمێسک لافاوێ * ئاخی هەڵکێشا تاوێ * بە یادی باڵا لاولاوێ)) (گۆران ، ل ٢٢) . ((مامە ئاخێکی هەڵکێشا بە تەوێڵی خۆیا کێشا)) (دیلان ، ل ٥٢) .

ئاخی

(بـ . : یاخی) .

ئاخیە

(ن .) . ١ـ ئارنج ؛ ئارێخ ؛ گوڵمێخ ؛ گولمیخ ؛ سنگ ... سنگی ئاسنی ئەڵقەدار ، یان سنگی ئەستووری دارین ، کە لەبەر ئاخوڕدا ولاخی پێوە دەبەسترێتەوە . ٢ـ مەڕبەند ؛ مێخ زنجیر ... سنگ و زنجیر بۆ بەستنەوەی یەکسم .

ئاخیر

(بـ . : ئاخر[1]) . ((ئەوەڵلی هەر حەسرەتە ئاخیری هەر نیعمەتە)) (میهری ، ل ٦٥) . ~ ی کار - ئەنجامی کار ؛ کۆتایی کار .

ئاخیرەت

ئاخرەت ؛ ئەزەل ؛ ڕۆژی قیامەت ؛ ڕۆژی حەشر ؛ ڕۆژی جەزا ؛ ئەو دنیا ؛ پەسلان ؛ سەلا ... ڕۆژی هەڵستانەوەی پاش مەرگ . ((ئەگەر نەیدەیتە دەست خۆم قاتیلی خۆم * لە ڕۆژی ئاخیرەتدا بی پیناوم)) (نالی ، ل ۲۹۳) . ((کە تۆ ڕەحمەت نەبێ بۆ بێکەسێکی وەك منی (مەدهۆش) * لە ڕۆژی ئاخیرەتدا لای خودا جوابت ئەبێ چی بێ)) (مەدهۆش ، ل ۱۵) . ((لە دنیا تا دەگاتە ئاخیرەت کاریگەرە تیری * وەکوو تیری تەهەمتەن زامی پاك ئەمدیو و ئەودیوە)) (مەحوی ، ل ۲۸۸) .

ئاخیری

(بـ . : ئاخری) . ((میسلی ئێوە پاڵیان دا بە دوعا * ئاخیری کافر بە ڕیشیاندا ڕیا)) (کۆیی ، ل ۲۰۲) .

ئاخیرین

(بـ . : ئاخرین) .

ئاخین

(بـ . : ئاخ هەڵکێشان) . ((چەند ژنێ سەرە گریان ، کرنە ئاخین * حەیفا خوە گەلە ل سیابەند ئانین)) (چریکە ، ل ٥۱) . ((قەت تو ناهێی ئاخینا دلا * پیرێ بەر گوتنێ وی تەعەمول نەدا * کرە ئاخین و کورێن کەتێ گریا)) (چریکە ، ل ۳۰) .

ئاخینك

(ئـ .) . ئـاخوداخ ؛ ئـاخوئۆف ...((ده ئـیرۆ ئـاخنین و ئوفینكیێـت مـن و بـەژنا بلنـد گرانـن ماینـه ل سـەرتێك دلـۆ ، دلـۆ ، فەلـەكا مـن خـانییێ)) (بامـەرنی ، ل ١٥٨ ــ ١٥٩) .

ئاخین وداخین

(ل .) . ئاخوداخ هەڵكێشان ... (بـ . : ئاخ هەڵكێشـان) ؛ ئاخین) .

ئاخێز

(ن . ، نس . : ئا + خێز) . ١ـ جووڵه ؛ جم ؛ بزاڤ ؛ بزاو ؛ تەكان ... نیوەهەڵستان ـ واته له حاڵەتێكدا كەسێك دانیشـتبێ و وا نیشـان بـدا دەیـەوێ هەڵبسـتێ ، بـەڵام هەڵناستێ و كـەمێك لـه جێـی خـۆی دەجووڵـێ ؛ ∴ بـەو ئاخێزە دەتەوێ نیشانی بدەی لەبەر مامۆستا هەڵستای . ٢ـ هەڵستان ؛ هەستان ...ی تـەواو : ((بانوو ئێد شنەفت نە جا كەرد ئاخێز * بۆ سا پای سەیر ئەو ڕەنگ پەروێن)) (خانـای قوبـادی ، ل ١٤١) . ٣ــ ڕاپـەڕین ؛ شـۆڕش ؛ هەڵمەت ... ((ئاخێزا سەردار شیر سـەنگین سام * كـەرد بە سێ حیصصە سوپای وێش تـەمام)) (هەمـەوەند ، ل ٣٢٥) .

ئاخێزكردن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئا + خێز + کردن) . ١ـ جوولاّن ؛ بزووتن ؛ بزاوتن ؛ جمان ؛ تەکاندن ... . کاتێ مامۆستا چووە ژوورێ ، ئازاد بەتەواوی هەڵنەستا و هەر ئاخێزێکی کرد . ٢ـ پەلەکردن ؛ زووکردن ؛ لەزکرن ؛ گورج کردنەوە ... ((دووریسان ئایر نەجەرگم وەردان * شەماڵ ئاخێزکەر دەخیل هامەردان)) ((میرزا ئۆلقادر ، ل ٧٠)) .

ئاخێوەر

(نك . ، نس . : ئاخێو ((ئاخێوتن)) + ەر) .

(بـ . : قسەکەر) .

ئاخێوتن

(بـ . : ئاخافتن) .

ئاد[1]

(جکج .) . (هـ .) . لە ناوچەی هەورامان و هەندێ شوێنی دی کوردستان بە واتای (ئەو ـ بۆ نێرینە) دێت . (بـ . : ئەو ؛ ئادە) . ((ئاد مارۆ بەویر ئەرزەکەی بالأت * ئەو دیدەی مەستت ، ئێد خاڵ ئالأت)) (مەولەوی ، ل ٢٣٥) . ((ماوای ڕەفیقیش جە کۆی توون بێ * ئادیچ[1] چوون مەجنوون دەروون پڕ هوون بێ)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ٢٢٤) . ((ئاد دەماخ دڵ پەرداخ کەردەوە * ئێد سۆز یاران هەم ئاوەردەوە)) (جەفایی ، ل ٧٣) ... پـ . : ئاد سوار و من پیادە = ئەو سوار و من پیادە . ئاد

---

(١) ئادیچ = ئەویش

کاروانچی و من خانچی - ئەو کاروانچی و من خانچی ... ئەو + ان ◀ ئەوان (هـ . : ئاد + یشا ◀ ئادیشا - ئست . : ئەیشام) .

ئاد[2]

(ع . : عهد) . (کژ .) . (ن .) . ١- بەڵێن ؛ پەیمان ؛ گفت ؛ سۆز ... ((عەمەر بهیست شکالەمێرا * ئاو و قەراریٚ جاهلیٚ کوردا)) (جەلالی ، ل ٥٢) . ٢- سوێند ؛ سووند ... ((من سۆندەك خوەرییە ، ئادەك پیٚرا ــ پەی ئەسەدیٚ ــ ئاغیٚ ، حەمزۆییٚ زەعڤارا گریٚ نادم کوفییا زیٚرا ، کل بەلەك چەعڤا)) (ستران ، ل ٤٣٧) .

ئاد[3]

(تـ . : ئەدە ؛ فـ . : آداك) . (ن .) . ئادا ؛ ئادە ؛ دورگە ... (بـ . : دورگە) . ((باڤیٚ گۆت : لاوۆ ، گلی دکن ، کو ل ئۆرتا بەحریٚ ئادەك هەیە ، ل ویٚ ئادا پاشاك هەیە)) (کوردۆ ، ل ١١١) .

ئادا[1]

(بـ . : ئاد[3])

ئادا[2]

(ئن .) . بەخشندە ؛ دلاٚوا ؛ بەدلٚ ؛ سەخی ؛ سەغی ...

× ڕژد ؛ چرووك ...

ئادا[3]

(ئن . ، ن .) . لیٚزان ؛ پسپۆڕ ...

ئاداب

(ع . : كۆی ((آداب)) ،) . ١ـ داب ؛ نەریت ؛ دەستوور ؛ خوو ؛ ڕەوشت ؛ ئاكار ... خوو و ڕەوشت و ڕێ و شوێن و وێڵ و ماریفەتی هەڵستان و دانیشتنی ناو كۆمەڵ ((بەر دوو برمێن تە ژ ئخلاص و یەقین * م دبرە سەجدە ب ئادابی دوعا)) (جزیری ، ل ١١٠) . ((ئەسبابێ نەشات و كامەرانی * ئادابێ سەفا و زەندەگانی)) (خانی ، ل ٣٩٠) . ٢ـ ئەدەبیات ... وێژە ؛ شیعر و پەخشان ... سەرجەمی كەلەپووری ئەدەبیی نەتەوییێك . ((تاكە بوانۆ جزمێ جە قورئان * شەرت وشەرابت ، ئاداب و عیرفان)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١٢٢) . ∴ كۆلێجی ئاداب = ئەو كولییەیەی زانستگا ، كە بۆ خوێندنی ئەدەبیات تەرخان كراوە .

ئادابزان

(ئاداب ـ ع + زان ـ ك (زانین) . بە كەسێك دەوترێ لە داب و نەریت و ڕێ و شوێن و وێڵ و ماریفەتی پێشوازیكردنی میوانداری بزانێ .

ئادار[١]

(سر .) . (ن .) . بە عەرەبی (اذار)ە و لە سوریانییەوە وەریان گرتووە . ئادار ؛ هادار ؛ مارت ؛ مارس ... سێیەم مانگی ساڵی ڕۆمییە (٣١ ڕۆژە) . ((هەر ساڵێك لە ڕۆژی

جێژندا لە بیست و یەكی ئادارێدا مەجلیسی عەشیرەتی بەرۆدار لە دیوەخانی كۆدەبوونەوە ...)) (دمدم ، ل ٢٩) . ((زەینۆ دبێ : ((لێ ـ لێ ، لێ ئامۆ ، دلێ من كولیكا سەرێ ئادار وسباتێ ، فرقەك ئەسكەر ڕابوویە ژ خۆیانا دیاربەكر ...)) (ستران ، ل ٨٨) ... پـ . : ئادار ناڕۆا بەبێ دۆ ، نیسان ناڕوا بەبێ جوا . ئادارە مەشكە لە دارە . مانگی ئادارێ ، ببارێ هەتا گوێی دارێ ، هیچی نامێنێ هەتا ئێوارێ ...

ئادار[٢]

(بـ . : ئاتار) . ((تاریكایی زۆرداری و هەوری چڵكنی نالەباری وەها تەرت و توونا بوو ، كە ئاداری بەسەر پاداریەوە نەما)) (شەرەفنامە ، ل ١٣) . ((دەچنە سەر دارێ لە ڕۆژی ئینتیقام و تۆڵەدا ئەو كەسەی كوشتی بە ناهەق پێشەوا و سەرداری كورد * نایەڵن ئادار بەسەر پاداری ئەو دەربارەوە * چونكە دەیگوت نایەڵم ئاداری كورد ، پاداری كورد)) (هێمن ، ل ١٢٤) .

ئادارۆك

(ن . ، نس . : ئادار + ۆك) . گوڵێكی كێوییە ، لە سەرەتای بەهاردا لەسەر بنی پاری شین دەبێ و دەپشكوێ ... ئەگەر ژوورێك كرمی تێدابێ ، دەسكێ لەو گوڵەی لێدادەنێن و كرم یان بە لادا دێ یان هەڵدێ ...

هەروەها دەرمانێکی چاکە بۆ ئازارشکاندن ؛ ئاداروک تەڕ دەکرێ و دەکوترێ و لەسەر شوێنی ئێش دادەنرێ .

ئاداماخلی

(ت .) . (کس .) . (ئن .) . ڕێكوپێك ، لەباروتەکۆز ...
((زینێ ڕادبە سەرخۆ ، دەستەك جلێ ئاداماخلی خودکە ، چەعقێ خو ب کلێ سیمانی کل ددە ...)) (زارگۆتن ، ل ٨٨) .

ئادان

(ئن .) . ١ـ بەپیت و بەرکەت ؛ بە پیت و ڕێژەو ؛ بە پیت و فەڕ ؛ بە بڕشت ... (زەوی) . ٢ـ بەکەڵك ؛ سوودبەخش ؛ بە بەهرە ... مرۆڤی زۆر بە کار و کار لەدەستهاتوو . ٣ـ بەردار ؛ بەبەر ... (درەخت) .

ئادانی[1]

(ن .) . ١ـ بەپیت و بەرەکەتی ؛ بە پیت و ڕێژەوێ ؛ بە پیت و فەڕی ؛ بە بڕشتی ... (زەوی) . ٢ـ بەکەڵکی ؛ سوودبەخشی ؛ بەبەهرەیی ... (مرۆڤ) . ٣ـ بەرداری ؛ بەبەری ... (درەخت) . (بـ . : ئادان) .

ئادانی[2]

(ن) . ناوی بەرەیەکە لە پێنج بەرەکەی یەزیدی . ئێزدی پێنج بەرەیە : ئادانی ؛ قاتانی ؛ پیرانی ؛ مریدی ؛ شەمسانی .

ئاده[1]

(جکیج .) . (هـ .) . لـه ناوچـەی هــەورامان و هــەندێ شوێنی دی کوردستان به واتای (ئـەو ـ بۆ مێینـه) دێت . (بـ . : ئەو ؛ ئاد) . ((من و قمری بهم دمساز گشتیم * هـەر ئاده ، چلۆه ، کۆ کۆش بێ ، من ئاخ ئاخ)) (صـەیدی ، ل ۱۱۸) . هەر ئاد - هەر ئەو .

ئاده[2]

(ن .) . تەڵه کەروێشك .

ئاده[3]

(ن .) . بژار ... کـاری خـاوێنکردنـەوەی کشـتوکاڵ و شیناوەر له گیا و گوڵی به زیان .

ئاده[4]

(بـ . : ئاد[3]) .

ئادەبوون

(کـ ژ .) . (چ . ، تێـن ، نـس . : ئـاده + بـوون) . ۱ـ پاكبوون ؛ خاوێنبوون ؛ پاکژبوون ؛ پاقژبوون ... ۲ـ جیابوونـەوه ؛ جیاوەبوونـەوه ؛ جویێبوونـەوه ؛ دوورکەوتنەوه .

ئادەت

(ع . : عادة) . (کژ .) . (ن .) . عادەت ؛ ڕەوشت ؛ خوو ؛ ئاکار ؛ کردەوه ... (بـ . : عادەت) . ((وان کۆت : که کێ

ئەم تەڤ دگرین کو ئادەتا مە رابەر یەکی کرنا قۆناخان عەیبا گرانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٧٨) . ((تاکو دخوازی یش بمەشینی ل سەر ئاداتانە * زینێ بەردە و ب مەڕە ڤەگەڕە مالانە)) (مەمێ ئالان ، ل ١١٦) . ((ئادەتا وە فیزانە هوون ددن دوو خۆرتانە)) (مەمێ ئالان ، ل ٥١) .

ئادەتی

(عك .) . (كڕ .) . (ئن . ، نس . : ئادەت + ی) . ئاسایی ؛ عادەتی ... (بـ . : عادەتی) .

ئادەر

(ئن .) . ڕەسەن ؛ جسن ؛ کەمێل ... (بـ . : ڕەسەن) .

ئادەکرن

(كڕ .) . (چ . ، تێ . ، نس . : ئادە + كرن) . ١ـ پاككردن ؛ خاوێن كردن ؛ پاكژكردن ؛ پاقژكردن ... ٢ـ جیاکردنەوە ؛ جیاوەکردنەوە ؛ جووێکردنەوە ؛ دوورخستنەوە .

ئادەم

(ن .) بە (عیبریی کۆن) واتای (مرۆ ؛ مرۆڤ ؛ مەردووم ؛ ئینسان ؛ بەشەر) دەدات . بە پێی گێڕانەوەی تەورات و ئینجیل و قورئان یەکەم مرۆڤ و باوکی ڕەگەزی سەرجەمی بەشەرە : خوا ئادەم و حەوای ژنی دروست

کردووە و لە بەهەشت داینـاون . دوایـی لەسـەر نافـەرمانی فڕێـی داونەتـە سـەر زەوی ... ئـەمڕۆ لـە کوردیـدا ، وشـەی (ئـادەم) بە دوو واتـا بـەکاردێنرێ : ١ـ بابـە ئـادەم ؛ بـاوە ئـادەم : ((لـە (ئـادەم) بگـرە تـا دەورانـی ئێسـتا * یەکێکـە (حـاجی) لـەو خاکـە هەڵسـتا)) (کۆیـی ، ل ٢٥٣) . قشـقەڵە گوتـی : کەڵـەباب و مریشـکێکم پـێ شـك دێ لـە زەمـانی حەزرەتی ئادەمیەوە مـاون هـەتتا ئـەوڕۆ)) (تحفـە ، ل ١٩٥) ... ٢ـ مرۆ ؛ مرۆڤ ؛ مەردووم ؛ ئینسـان ؛ بەشـەر ((مەثـەلی عـەهد و وەفـا وەك مەثـەلی عەنقایـە * پیـاوەتی باسـی لـەکن کەس مەکە ، ئادەم بووە قات)) (مـەحوی ، ل ٦٢) . ((ئـەی زولفـی کـەچت مایـەی ئاشـووبی دوو عالـەم * وەی خـاڵی لـەبت دانـەی پابـەندی ئـادەم)) (ئـەدەب ، ل ٥٥) . ((گـۆ : ئـەی سـەبەبێ فەسـادێ عالـەم * شـەیتان سفەتێ ل شـکلێ ئادەم)) (خـانی ، ل ٤١٨) ... (بـ . : ئینسـان) .

ئادەمزا

(ن . ، نس . : ئادەم + زا) . (ئادەمیزاد ؛ ئادەمیزا) .

ئادەمزاد

(ن . ، نس . : ئادەم + زاد) . (بـ . : ئـادەمیزاد) . ((ئـەی خـوای گـەورە ! ئەگـەر بـە حوکمـی خوایـی * گەوهـەری ئـادەمزادت گشـت جـوان داڕشـت)) (گـۆران ، ل ٤٦٧) . ((یەکەم ئاگرێك کە ئادەمزاد چاوی پـێ کـەوتبێ ، ئـاگری نێـو دەروونـی چیـای ئاگرییـە)) (ئەفسـانە ، ل ١٤٣) .

((حاجی قادر ... دەبێ ئادەمزادێکی یەکجار نەفس زل و ... باوەڕ بە خۆ هاتوو بووبێ)) (مەسعوود ، ل ١٧١) .

ئادەمی

(کن . ، نس . : ئادەم + ی) . نەوەی ئادەم ؛ ئەوەی لە ڕەچەڵەکی ئادەم بێ . (بـ . : ئادەمیزاد) . ((ئیتر من نە هیچ ئادەمیم ، نە نیشتمانی * نە ئەندامی ئەم کۆمەڵەم لە کوردستانی)) (گۆران ، ل ٢٥١) . ((تەنها بریتی بوون لە تارماییەکی سپی ، بەتایبەتی پیرە بەچەشنی شێرە بەفرینەیێك نەك ئادەمیەکی شەپرزە)) (خەندەلێو ، ل ٣٢) . ((ئەسبابی نگین ب بێژە کینە ؟ * جننینە ، پەرینە ، ئادەمینە)) (خانی ، ل ١٤٦) .

ئادەمیزا

(ن . ، نس . : ئادەم + ی + زا ((زان))) . (زا) – فرزەند ؛ منداڵ ؛ ڕۆڵە ... (زان) – منداڵ بوون ... (بـ . : ئادەمیزاد ؛ ئادەمزا) .

ئادەمیزاد

(ن . ، نس . : ئادەم + ی + زاد ((نەوە))) . ١ـ ئادەمزا ؛ ئادەمزاد ؛ ئادەمیزا ؛ بنیادەم ؛ نەوەی ئادەم ... ئەو کەسانەی لە ئادەم کەوتوونەتەوە . ((لە بەهەشتا بە یادی تۆ شادم * بە تەماشای فریشتە ئازادم * جەننەت ئەفرۆشم ئادەمیزادم * بە نیگاهێکی دیدەیی بیمار)) (پیرەمێرد ، ل ١٦٣) . ٢ـ (بـ . : ئادەم ٢ـ) .

ئادەی

(ئـ . ، نـس . : ئـا + دەی) . ١ــ دەی ؛ دادەی ... ئـەم ئـامرازە بـۆ دنـەدان و هـاندانی کردنـی کـارێك ، یان ورياكردنەوەی کەسێك بـەکاردێنرێ ((ــ دە کەوایـە ، نـەیارن و ناتانگەرەکـە قسـە لا ئێمـەی کـورد بدرکێنـن ، ئادەی بیانبەن ، لە پشت ئەو کۆنـەوە بیانکوژن)) (دمدم ، ل ٣٠٢) . ((ئەگەر مەردی ئادەی شەقێ لەناو دەمی دەریا هـەڵدە)) (قـەرەداغی ، ل ٩) ... (بــ . : ئـا[٧]) . ٢ــ ئـا بـزانم چـۆن ... ((وتم باشـە دەڕۆیـن بـۆ ئیسـپانیا ، بـەڵام بـە مەرجێك . وتی : ـ ئادەی . ـ لە شاری (بەرشلونە) دووربین کە باوکتی تیـادا دەژی)) (کـۆردەرە ، ل ٢١٦) ... (بــ . : ئا[٤]) .

ئادر

(د .) . (ن .) . (بـ . : ئاگر) .

ئادرەس

(فـر . : adresse) . (ن .) . ئـادرێس ؛ ئـەدرەس ؛ ناونیشـان ؛ عینـوان ... ناونیشـانی شـوێن و مەڵبـەندی دەزگـاییێك ؛ بەڕێوەبـەرێتـیییێك ؛ ماڵێك ؛ دوکـانێك ... یـان جێگـە ژیـانی کەسـێك (((واسیل) ئادرەسـی خـۆی دامـێ و گوتی : ـ هەر کاتێك بەرەڵلاّ کرای وەرە لای من کارم پێنە . ـ هەرچەند ناکرێ باوەڕ بەو بەڵێنانە بکەی کە بەندییەکان

پێکی دەدەن . بەڵام چارەم نەبوو ئادرەسەکەم لێوەرگرت)) (گێلەپیاو ، ل ١٥٦) .

ئادرێس

(بـ . : ئادرەس) .

ئادکرن

(چ . ، تیَ ، نس . : ئاد ((ع . : عهد)) + کرن)) . ١ـ (بـ . : بەڵێن‌دان ؛ پەیمان‌دان) . ((ئو تەماما ئادکر وورا * کـو حـەلال بـن مینـا بـرا)) (جـەلالی ، ل ٤١) . ٢ـ سوێندخواردن : برا ئاد بە = سوێند دەخۆم . برا ئاد بە ، ئەز ئیدا ناچم مالا وان = سوێند دەخۆم ، من ئیتر هەرگیز ناچمە ماڵی ئەوان .

ئادگار

(ن .) . ڕواڵـەت ؛ ڕوخسـار ؛ شـێوە ؛ دیمـەن ... ڕەنگ‌وڕوخسـار ؛ شکڵ‌وشـێوە ... ئـەوەی لەبـەرچاوە : ئادگـاری ئـەو پیـاوە زۆر ڕێك‌وپێکـە . ∴ ئـەو چیایـە بـە ئادگار زۆر دڵگیرە .

ئادانیَ

(کژ .) . (ئا ((ئەو)) + دن ((دیکە ؛ دی ؛ تر ؛ کە ((+ یَ) . (بـ .ئادیَ[١] ؛ ئا[٨] ؛ دن) .

ئادۆده

(بـ . : ئادوودە) .

ئادوودە

(کـژ .) (ن .) . ئـادۆدە . قـامیش یـان داری درێـژ ، کـە بنمیچی ماڵی پێ پاك دەکرێتەوە .

ئادی[١]

(ئننـد . ، نس . : ئا ((ئـەو)) + دی ((دیکـە ؛ تـر ؛ کـە ؛ دن)) . ئـەوی دی ؛ ئـەوی دیکـە ؛ ئـەوی تـر ؛ ئـەوی کـە ؛ ئادنێ . (بـ . : ئا[٨] ؛ دی) .

ئادی[٢]

(ئـ) . ئا ؛ ئەدی ؛ ئارێ ؛ ئـەرێ ؛ هـەرێ ؛ با ؛ بـەڵێ ... (بـ . : ئا[٢] ؛ بەڵێ) .

ئادیوبۆدی

١. چـــاووڕاو ؛ شاتۆشـــوت ؛ درۆهەڵبەســـتە ... ٢ـ خۆهەڵکێشان و بافیش ؛ لافوگـەزاف ؛ درۆودەلەسە ... ٣ـ زۆر گوتنی بێ بەهرە ... ٤ـ بڵاوکردنەوەی درۆی زل .

ئار[١]

(ن .) (بـــ . : ئـاگر) . ((فەلـەکێ مـال ئـار بوویـــی * کـە سووگان ستوخارکر)) (کوردۆ ، ل ٢٦٠) . ((مـەمێ گۆت : برا ، دلێ من ژ کول و کەسەران وسا تژییە وێ ب ژانە * ژ دلێ مـن ئـارێ خـەفت فرنانـە)) (مـەمێ ئـالان ، ل ٨٨) . ((ئەگەر بە ئاری عەشقەکەت دولبەر بسووتێم دوور نییە *

چونکە وەك پەروانە قوربان من پەشێو ئەحواڵی تۆم)) (مینە جاف ، ل ٢٨٥) .

ئار[٢]

(کڕ.) . (ن .) . (بـ . : ئارد) . ((ئاشڤانچی گۆت : جی هەیە ، لێ نان ل جەم من تونە ، ل ڤرا بوویە خەلایی ، کەسەك نان نایینە ، ناهێڕە ، ئارێ من تونە ، کو ژ تەڕا نانەکی بپێژم)) (کوردۆ ، ل ٨٩) . ~ ێ گەنم ... ~ ێ جەھ ... ~ ێ بـ کەپەك ...

ئار[٣]

(ع . : عار) . (کڕ.) . (ن .) . ((شکاند سۆندا خوە و ناڤێ خوەکر دەفتەرا دەرەوینانە * د ناڤ خەڵکی دە ، ب مە ڤەنەهشت ئار و فەدی ئاڤا ڕوویانە)) (مەمێ ئالان ، ل ١٠٤) . (بـ . : شەرم) .

ئار[٤]

(ن .) . نزار ؛ نسار ؛ نسێ ؛ سێبەر ... جێگەیێك لە بەرزیی شاخ و کێودا ، کە بەر سێبەر و هەتاو کەم لێی دەدا ... شوێنێك کە هەتاو نایگرێتەوە .

ئارا[١]

١ـ نێوان ؛ بەین ؛ مابەین ... ((ئەوەی دامنا و بە هیوای بووم ؛ لە بیری کۆنی گەنجیدا * ئەوەی هێزی خەیالاتم ،

دروستی کرد لە ئارادا)) (ئیحسان ، ل ٧) . ٢ـ ناوان ... ((ـ لەوە زیاتر هەیە کە بووبێت بە سیان . ـ نەخێر سیان هەر لە ئارادا نییە)) (بێگەرد ، ل ٢٥) . ٣ـ مەیدان ... ((ئەم قەڵەباڵغی‌یە هێز نییە بەری بگرێ . هەرچی هۆردوو و قۆشەن و لەشکری دنیا هەن خڕکرێنەوە دەرۆستیان نایەن . ئەمانە ئەگەر بێنە ئاراوە پێشیان ناگیرێ . چارەییێك کورپینە ، بۆ ئەوەی نەیەنە ئاراوە)) (ئەفسانە ، ل ١٥٢) . ٤ـ بوون ؛ وجوود ... ((... هونەرمەندان ... بورجی تەرز و بەرز و پتە و گورجی دژی ڕژدی سەربهوردی کەوناریان بۆ هاوردووینە ئاراوە ...)) (شەرەفنامە ، ل ٦٣٥) . ٥ـ مەڵبەند ؛ جێگەی ژینی هەمیشەیی .

ئارا[٢]

(ف . : آراستن) . ڕازاندنەوە ؛ جوان کردن ؛ ڕێك خستن ... ئارایش ؛ ڕازاوە ؛ ڕێك‌وپێك ... تەخت ~- تەخت ڕازێنەوە ((تا (سولەیمانان) نەبوونە صەدری تەختی ئاخیرەت * (ئەحمەدی موختار)ی ئێمە شاهی تەخت ئارا نەبوو)) (نالی ، ل ٣٧٢) . چەمەن ~ - چەمەن ڕازێنەوە ((تا نەگریا ئاسمان و ، تەم وڵاتی دانەگرت * گوڵ چەمەن ئارا نەبوو ، هەم لێوی غونچە وا نەبوو)) (نالی ، ل ٣١٧) . ((غونچەی سەحەر ئەگەر چەمەن ئارایە قەت نەبوون * بۆ نیم خەندە و نازی گوڵنازی ئەو شەوەت)) (ئەدەب ، ل

٢٣) . شەو ~ (من و یەك لەحظە شەو ئارام و تاقەت * لە دووری ماهی شەو ئارا ؟ فەرموو)) (وەفایی ، ل ١٠٨) .
بەزم ~((من چۆن پەروانان هەر جانفدای تۆم * حەیران جەمین بەزم ئارای تۆم)) (وەلیی دێوانە ، ل ٧٤) .
جەمال ~ ((شرینە غالبی حوسنێ * ب نیشانا جەمالئارا)) (جزیری ، ل ٥٥١) ... (بـ . : ئارایی) .

ئارا[٣]

(بـ . : ئاڕا[٢])

ئارا[٤]

(د .) . ئەو جار

ئاراسە

(ل.) . (بـ . : ئاراستە) .

ئاراسەبوون

(ل .) . (بـ . : ئاراستەبوون) .

ئاراسەکردن

(ل .) . (بـ . : ئاراستەکردن) .

ئاراستە[١]

(ئنب .) . ئاڕاستە ، ئاراسە . (پـﻫ . : ئاراستەك) .
چاوگەکەشی (ئاراستەن)ە و لە کوردیدا بووە بە

(ڕازاندنەوە) . ١ـ خەملاو ؛ جوان کراو ؛ ڕازاوە ؛ ئارایش کراو ... ٢ـ تەکوزکراو ؛ ڕێك وپێك کراو ؛ لەبار ... ٣ـ بە سەروبەر ؛ ئامادەکراو ؛ سازکراو ؛ ڕێکخراو (سوپا و ئۆردوو و لەشکر) . ٤ـ ئامادە ؛ دەردەست ؛ ساز ؛ تەیار ؛ حازر ...

ئاراستە[٢]

(بـ . : ڕووبەڕوو) . ((ئاراستەی قەدیم یەد قودرەتم * نەزدیك وە لیقای زات وەحدەتم)) (میرزا ئولقادر ، ل ١٧١) .

ئارستەبوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارستە + بوون) . ئاڕاستەبوون ؛ ئاراسەبوون ؛ ڕووڵیبوون ؛ بەرانبەر بوون ؛ ڕووی شتێك بەرەو شتێکی دی یان کەسێك بوون ... ((گویم عەزرەتی تریەی پێتە * هەمیشە ئاراستەی ڕێتە)) (گۆران ، ل ٢٠٥) . ((خۆشیی لەو دەست و مەچەکەی پۆلای ئاراستەی دوژمنە * خوێنی تێکەڵ بە خۆڵ ئەکا ، لاشەی خڵتان ، ناوی ونە !)) (ئیحسان ، ل ٦٥) . ((مژدەبیّ لە تەوژمی شەپۆلەکان دەربازبووین ، ئاوکشانەوەش لەگەڵ بایەکدا ڕووە و پێچەوانەیە بۆ ناوچەیێکی دی ، کە گەڕاشەوە وێکڕا ئاراستەدەبن ، ئەوسا مەترسی نامێنیّ)) (خەندەلێو ، ل ١٥) .

ئاراستەکردن

(چ . ، تیَ . ، نس . : ئاراستە + کردن) . ئاڕاستەکردن ؛ ئاراستەکردن ... ١ـــ ڕووتیَکردن ؛ ڕوولیَکردن ؛ بەرانبەرکردن ؛ تیَگرتن ؛ حەواڵەکردن ؛ ڕووی شتێك بەرەو شتێکی دی یان کەسێك کردن ، وەك : أ) چەك ؛ شەق ؛ بەرد ... ((دیی کابرای ژەندەرمە لوولەی تفەنگی ئاراستەی ئەم کردووە)) (ژانی گەل ، ل ١٩) . ∴ . ئازاد شەقێکی مزری ئاراستەی دزەکە کرد . ب) خەبات ؛ تێکۆشان ... ∴ تێدەکۆشین و خەباتمان ئاراستەی دوژمنمان دەکەین . ج) توانج ؛ پلار ؛ تۆمەت ؛ قسە . ∴ . دوژمن بیَویژدانانە تۆمەتمان ئاراستە دەکات . ناحەز بیَوچان خەریکی ئاراستەکردنی توانج و پلارە (بـ . : ئاڕاستەکردن ١ـ) . ٢ـ ڕابەریکردن ؛ ڕیَنیشاندان ؛ ئامۆژگاریکردن ؛ نیشاندانی ڕێگای کارێك بە یەکێك یان کۆمەڵێك . ∴ . پێشەوا بە بیری پێشکەوتووانە کوردی ئاراستە دەکرد . (بـ . : ئاراستەکردن ٢ـ) .

ئاراڤ

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار + ئاڤ) . (بـ . : ئاراو) .

ئاراڤتن

(کـ ژ .) . لەئاوهەڵکێشان . کاری لە ئاودا خاوێنکردنەوەی جلوبەرگ لە کەفاو و سابووناو دوای لیَبوونەوەی لە شتنی .

ئاراگێل

ئاوارە ؛ عەودالّ ؛ تەرە ؛ هەلّوەدا ... (بـ . : ئاوارە) . ((دایم نە خەیالّ ، حالّی کوردانەن * بۆیە ئاراگێل خاکی ئێرانەن)) (ئەحمەد موختار ، ل ١٨٦) .

ئارام

(ئست . : ئارەم - ئا ((پێشگر بۆ تەئکید)) + رەم ((قەدی چاوگ : حەسانەوە))) ؛ (سس . : رامەیەتی) ؛ (ف . : آرام) . ١ـ ئارم ؛ ئۆخژن ؛ ئۆقرە ؛ ئیسراحەت ؛ ڕەحەتی ؛ ئاسوودەیی ؛ سروەت ؛ سرفت ؛ سەبر ؛ حەوسەلّە ؛ هەدا ؛ هێساتی ... ((نییە ئارام و ڕاحەتی و خەوتن * شەو و ڕۆژێ هەتا دروستی دەکەن)) (کۆیی ، ل ٢٢٧) . ((دایك دای ڕەنج ، بۆ منالّ دای * بۆ بزەی ناو بێشکەی ئارام)) (گۆران ، ل ٣٢٦) . ((پەنجەکانت وەکو تیخی ڕقێکی سوور * داچۆڕاندە دلّەی ئارام)) (قوباد ، ل ٤٩) . ((نە خواب و نە خۆر ، نە سەبر و ئارام * مەنیشتن بە شاد مەکەردن کەلام)) (لەیلێ و مەجنوون ، ل ١١٣) . ٢ـ توان ؛ توانست ؛ تابشت ؛ تاوشت ؛ تاقەت ؛ وزە ؛ هێز ... ((ئای پیرۆت کە چوار سالّ * ڕێگەکەی درێژە و ، هەر شەوەی * چقلّێکە و... لە ئارام ئەچەقن)) (ئاسك ، ل ٣٢) . ((بەلّێ ژینیش نەما تامی کە دەرکەوت تالّیی ئەنجامی * دلّی پڕ کرد لە گریە و زار ؛ نەما تینایی ئارامی)) (ئیحسان ، ل ٧) . ٣ـ لەسەرخۆ ؛ هێمن ؛ هێدی ؛ هێور ؛ بەپشوو ؛ بەحەوسەلّە ؛ نەفەس درێژ ؛ سەنگین ؛ گران ...

ئارام

((... ژیانی خۆشی ژن و مێردایەتیمان زیاتر ئەو پێکیهێنابوو ، چونکە من دەزانم ... توورە و ... جینگنۆکەم ، بەڵام ئەو هێدی و ئارام و ژێر بوو ...)) (هێمن ، ل ٢٦) . ((یاخوا سەبووری وە دڵ باوەڕی * خەزانەی ئارام پێم عەتاکەی)) (مەولەوی ، ل ٣٧) . ٤ـ خامۆش ؛ کڕ ؛ کپ ؛ مەند ؛ بێجووڵە ؛ بێدەنگ ؛ مات و بێدەنگ ؛ کشومات ؛ بێتەقەوڕەقە ؛ بێشەڕوشۆڕ ؛ بێبگرەوبەردە ؛ بێقڕەوبڕە ؛ بێهەستوخوست ... ((نە ساڵ و نە ماه ، نە هەفتە نە شەو * نە ساڵێ ئارام ، نە دەقیقە خەو)) (مەولەوی ، ل ١٧) . ((باسی باوکی مەکە ئارامی نییە ئەو تەرەسە ڕۆژێ جاسووسە بە شەو تا سبەینێ عەسەسە)) (کۆیی ، ل ١١٤) . ٥ـ بەئەسپایی ؛ بەشێنەیی ؛ بەهێواشی ؛ بەیەواشی ؛ بەنەرمی ؛ بەکاوەخۆ ؛ لەسەرخۆیی ... ((بە لار و لەنجە هات بە لامەوە * بێ پەروا دانیشت بە ئارامەوە)) (پیرەمێرد ، ل ٢٩٧) . ~ ی دڵ ((چاو ؛ هێلانەی ئارامی دڵ * پەنجەی ناسك ، دەسی وەك گوڵ)) (کامەران ، ل ٤٩) . ~ ی گیان ((وەرە ڕۆحەکەم ، ئارامی گیانم * وا ئەمرم لەتاو دووری و تەنیایی)) (ئەخۆل ، ل ١٣) ... دڵ ~ ؛ شەو ~ ((ماهی شەوئارام بە خەندە هات نیقابی کردەوە* ئاسمان نەظمی (ثریا) شەوقی مەهتابی شکا)) (وەفایی ، ل ١٤) .

ئارامەندە

١ـ بیٚدەنگ ؛ ئۆقرەگرتوو ؛ کپ بوو ؛ ئۆقرە و ئارام گرتوو ... ((جە شەو ئیثنەین شەشش ماندە بی عالەم گشت جە خاو ئارامەندە بی)) (هەمەوەند ، ل ٦٤) .

ئارام بوون

(چ . ، تێن ، نس . : ئارام + بوون) . ١ـ ئۆخژن هاتن ؛ ئۆقرەگرتن ؛ ئیسراحەت کردن ؛ ئاسوودەبوون ؛ سروەت گرتن ؛ سرەفت گرتن ؛ سەبرگرتن ؛ هەدادان ... کەم بوون و شکانی ژانی برین یان دامرکان و نەمانی ئێش و ئازاری نەخۆشی . ٢ـ توانین ؛ توانستن ؛ تاقەت گرتن ؛ خۆڕاگرتن ؛ لەوزەدابوون ؛ خۆڕاگرتن و هێز بەخۆدان ... ٣ـ هێمن بوون ؛ هێدیبوون ؛ هێوربوون ... سست بوون یان بیٚهێزبوون یان نەمانی گریان و لاواندنەوە و کڕووزانەوە ... ٤ـ خامۆش بوون ؛ کڕبوون ؛ کپ بوون ؛ مەندبوون ؛ بیٚدەنگ بوون ؛ مات بوون ؛ مات و بیٚدەنگ بوون ؛ کشومات بوون ... تەواوبوونی قڕە و بڕە و شەڕ و شۆڕ و ئاژاوە ... ٥ـ لەجووڵەکەوتن ؛ داسەکنان ؛ سەکنین ... نەمانی بزووتنەوە و گویٚپیٚنەدان ... ٦ـ دابین بوون ؛ دامرکان ... کزبوونی کەفوکوڵی ڕق و تووڕەیی : ((... ئەویش ئارام دەبیٚ و جگەرەییێك بە لێوێوە دەنیٚ)) (ڕەئووف ، ل ٦٠) .

ئارام بوونەوە

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارام + بوون + ەوە) . ١ـ هێمن بوونەوە ؛ هێدیبوونەوە ؛ هێوربوونەوە ... شتێك یان کەسێکی هێمن کە دەشێوێ و سەرلەنوێ دێتەوە دۆخی ئارامی پێشووی ... هاتنەوە دۆخی هێمنی ... ٢. خامۆش بوونەوە ؛ کڕبوونەوە ؛ کپ بوونەوە ؛ کشومات بوونەوە ... کاتێ شوێنێکی بە ئاسایش شەڕ و هەرای تێدا دەقەومێ و پاشان ئاژاوەکە دەبڕێتەوە و دێتەوە باری جارانی ... بڕانەوەی شەڕ و شۆڕ و هەرا و قڕە و بڕە ... ٣ـ دامرکانەوە ... نیشتنەوەی کەفوکوڵی ڕق و تووڕەیی ...

ئارام کردن

(چ . ، کێ . ، نس . : ئارام + کردن) . (بـ . : هێدیکردن) . ١ـ هێمن کردن ؛ هێدیکردن ؛ هێورکردن ... هێنانە دۆخی هێمنی ... ٢ـ خامۆش کردن ؛ کڕکردن ؛ کپ کردن ؛ کشومات کردن... بەربەست کردنی شەڕوشۆڕ و هەرا و قڕەوبڕە ... ٣ـ دامرکاندن ... نەهێشتنی کەفوکوڵی ڕق و تووڕەیی ... ٤ـ ئۆقرەپێگرتن ... ٥ـ داسەکناندن ... ئێش و ئازار نەهێشتن ...

ئارام کردنەوە

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارام + کردن + ەوە) .
١ـ هێمن کردنەوە ؛ هێدیکردنەوە ؛ هێورکردنەوە ...

هێنانـــەوە دۆخـــی هێمنـــی ... ٢ــ خـــامۆش کردنـــەوە ؛ کپکردنـــەوە ؛ کـــپ کردنـــەوە ؛ کشـــومات کردنـــەوە ... براندنـــــەوەی شەپوشـــۆڕ و هـــــەرا و قرەوبـــــڕە ... ٣. دامرکاندنـــەوە ... کوژاندنـــەوە و ســـاردکردنەوەی کەفوکوڵی ڕق و تووڕەیی ...

ئارامگا

(ن . ، نس . : ئارام + گا) . ١ــ خامۆشـگا ... شـوێنی مەند و بێدەنگ و بێکێشە و بەرە : ((خوایە لە نەبوو بۆ هێناتمە بوو * وەکو هێنامت بۆ کردمت زەبوون * ئەی بە زەبوونـی مـانم تـا سـەر بـۆ * بـۆ نامبەیتـەوە ئارامگـای نـەبوون)) (ئـەخۆڵ ، ل ٣٨) . ٢ــ ئۆقرەگـا ؛ سـتارگا ... شوێنی حەوانەوە : ((سنگی دیجلەی تریفەی مانگ زیوین کردوو * بۆتـە ئارامگـای ئەسـتێرەی مەسـت و مـاندوو)) (بیمـار ، ل ٢٤) . ٣ـ حەشارگە ؛ لانـە ؛ هێلانـە ؛ هێلـین ... ((هەڵۆی سپی با تۆزێك لە ئارامگای خۆیدا بێت و منیش دەرفەتم بۆ بلوێ...)) (بەرەو لوتکە ، ل ٤) . ٤ـ تەختەبەند ؛ کـەت ؛ چارپـا ؛ چرپـا ، قەروێڵـە ؛ قەرەوێڵـە ؛ ئـارزێل)) . تـەختی لەسـەر ؛ نوستن و حەوانـەوە . ٥ــ مـت . : قـەبر ؛ گۆڕ ؛ قەور ؛ گڵکۆ ؛ دەخمە ... ((هەر کە دەردی سـەرەتان پەنجـەی گیر بوو لـە خوێنم * زانیم ئـەو ئارامگایـە وا زوو ئـەبێ بە شوێنم)) (فەللاح) ، ل ١٥١) . ((ئـەی سـەیوانگای

ئارامگـای ڕابوردوومـان پێـت سـپێررا کۆسـتی تـازەی کەونوومان)) (گۆران ، ل ۳۳۷) ... (بـ . : ئارامگه) .

ئارامگه

(ن . ، نـس . : ئـارام + گـه) . (بــ . : ئارامگـا) . ((بـه هێزی هـۆز و بـازوو ناوچـەی کفـری لـه ئارامگـەی بـەغدا دابڕیـــوه و خســـتوویەته ســـەر مەڵبـــەندی بابـــان)) (شەرەفنامه ، ل ٥٢١) . ((دایم ئارامگەی جەرگەی یاران * جای عەیش و نیشات چەم خومارانەن)) (میرزا ئولقادر ، ل ۷۰) . ((ســـەیوان مۆڵـــەتی شـاعیره ؟ * ئارامگـــەمان هـــەر مەزرایه)) (قەرەداغی ، ل ۷٥) .

ئارامگرتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارام + گرتن) . (بـ . : ئارامبوون ۲ـ) : ((نه دەتوانم بەسەر خەرمانەی گڕەوه * لەنگەر * نه دەتوانم ئارام بگرم)) (بیمـار ، ل ۱٥) . ((ده ... ئیـدی تـۆ ! ئارامبگره ! خۆ منداڵ نی ؟!)) (خەندەلێو ، ل ۱٤) ... (بـ . : ئارامبوون ٤ـ) : ((شنه نەبزێوی سەری بسکی ڕەشی * که لەسەر ڕوومەتی ئارامی گرت * گوێمەده ئەو قسه کۆنـەی کـه دەڵـێ * لەشکری کافره ئیسلامی گـرت)) (هێمـن ، ل ۲۳۱) ... (بــ . : ئـارامبـوون ٥ــ) : ((لـه نێـوان خــەو و هۆشیاریدا ، ئارامیـان گرت و بـه هـرای منداڵانـی نزڵـەکانی دێ ئاگاداربوونەوه)) (هیچ ، ل ۹۱) ... (بـ . : ئارام بوون

٦ـ) : ((پێش ئەوەی کەڵەك لێوی خۆی بە شیرینی گۆم تەڕکا ، گۆم بە سنگی خۆیەوە نا ... لە باوەشی یەکتری ئارامیان گرت)) (بۆتانی ، ل ٤٩) ... (بـ . : ئارامبوون ٢ـ ، ٣ـ ، ٤ـ ، ٥ـ ، ٦ـ و ئارامبوونەوە ١ـ ، ٢ـ ، ٣ـ) .

ئارام لەبەربڕان

(چ . ، تێن ، نس . : ئارام + لەبەر + بڕان) . ئاراملێبڕان ؛ ئارام لێهەڵگیران ؛ ئۆقرەنەمان ؛ ئۆقرەلەبەرهەڵگیران ؛ ناڕەحەتبوون ... ١ـ جێبەخۆنەگرتن بەهۆی کێشە و قەیرانێکەوە ((ئینسانەکانی ئەو دەشتە جارێ وەسەر شاری دەکەوتن ، جارێ دەهاتنە خوارێ ، ئارامیان لەبەر بڕابوو ، چاویان بە ڕێوە بوو کەی خەبەرەکە لە ئاگرییەوە دەگا)) (ئەفسانە ، ل ١٦٢) . ٢ـ بێزار و ناڕەحەت بوون بەهۆی ئێش و ئازارێکەوە ، یان لەبەر خەم و پەژارە ؛ بیرکردن و بیرکردنەوە ... ((ئەوەندەیان لە خانووی داڕووخاو و تەپیو و پڕ لە مۆرانە و تەختەکالۆس و شێدار و بە شۆرەکات دا مابوونەوە تەقی لە جەرگی کردبوون و ئارامیان لەبەر بڕابوو)) (تەنەکە ، ل ١٣) . ((پەرۆشی چاوپێکەوتنەوەی هیوا و کاڵێ هەموو شتێکی لەبیربردبوونەوە ، بەم خەیاڵە دیسانەوە هاتەوە سەر باسی هیوا و کاڵێ و دیسان هەموو شتێکی کەی لەبیرچۆوە و ئارامی لەبەر بڕایەوە)) (ژانی گەل ، ل ٣٠) . ٣ـ کێچ کەوتنەکەوڵ ؛ پەلەی بەجێهێنانی کارێك ... ((شەباب

ئارامی لەبەر بڕابوو ، نەیدەتوانی گیر بێ ، شیر و مەتاڵی نوێی دە شان کرد و تیر و کەوانی هەڵگرت ، سواری ئەسپی بوو و بە ڕێکەوت)) (دمدم ، ل ١٢٦) .

ئارام لێبڕان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارام + لێ + بڕان) . (بـ . : ئارام لەبەربڕان) . (((ئەننا) هەرچەندە شاژن بوو ... بەڵام هەر ساتێ سەیری فەساڵ و ڕوخساری خۆی بکردایە ، ئارامی لێ دەبڕا)) (خەندەلێو ، ل ٥٨) . (... دە داخانا خەریك بوو شێت ببێ ... دەهات و دەچوو ، ئارامی لێبڕابوو ...)) (باڵندەکان ، ل ٣٨) .

ئارام لێبڕاو

(ئنب . ، نس . : ئارام + لێ + بڕ ((بڕان)) + ا + و) .
١ـ بێزارکراو ؛ پەستکراو ؛ جاڕزکراو ؛ ناڕەحەتکراو ؛ وەڕزکراو ؛ پەستکراو ؛ قەڵسکراو ... واتای کەسێك دەگەیەنێ کە بە کارێك ناڕەحەت کرابێ ((منداڵە ئارامލێبڕاوەکەیان لەبەرخۆیەوە دەدوا)) (باڵندەکان) .
٢ـ تووڕەکراو ؛ ڕك هەڵسێنراو ؛ ڕق هەڵسێنراو ... یەکێك بە کارێك دەمارگیر کرابێ . (بـ . : ئارام لێهەڵگیراو) .

ئارام لێبڕین

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارام + لێ + بڕین) . (بـ . : ئارام لێبڕین) . ١ـ بێزارکردن ؛ جارزکردن ؛ ناڕەحەت کردن ؛

وەڕزکردن ؛ پەست کردن ؛ قەڵس کردن ... کارێك کە ناڕەحەتیی هۆشەکی یان بەدەنی بەسەر کەسێك دێنێ . ژانەسەر ئارامی لە نەسرین بڕیوە ... ٢ـ تووڕەکردن ؛ ڕك هەڵستاندن ؛ ڕق هەڵستاندن ... کارێکی ببێتە مایەی دەمارگیریی کەسێك . ∴ شوان هێندەی جوێن دا ، ئارامی لە لاوك بڕی و مستەکۆڵەییێکی لێ سرەواند .

ئارام لێهەڵگرتن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارام + لێ + هەڵ + گرتن) . (بـ . : ئارام لێبڕین) .

ئارام لێهەڵگیران

(چ . ، تێن . / کب . ، نس . : ئارام + لێ + هەڵ + گیران) . (بـ . : ئارام لەبەربڕان) .

ئارام لێهەڵگیراو

(ئنب . ، نس . : ئارام + لێ + هەڵ + گیر ((گیران)) + ا + و) . (بـ . : ئارام لێبڕاو) .

ئارام نەگر

(ئن . ، نس . : ئارام + نە + گر ((گرتن))) . ١ـ بێئۆقرە ؛ ناڕەحەت ؛ بێسەبر ؛ بێحەوسەڵە ؛ دانەسەکناو ... ئێش و ئازارێکی وا ، یان خەم و پەژارەییێکی ئەوتۆ ، یان هەر شتێکی دی مرۆ بە چەشنێك ناڕەحەت بکا ، ئارامی لێ

هەڵبگرێ . ٢ـ پەرێشان ؛ شپرزە ؛ بێئارام ؛ بێهەوا ... ماندوو و لە هێز و وزە کەوتوو . ٣. خەوزڕاو ؛ خەولێزڕاو ؛ بێخەو ... شێوان و تێکچوونی حەوانەوە و خەو . ٤ـ گەڕۆك ؛ گەڕیدە ؛ ڕیتاڵ ؛ عەودالْ ... سیفەتە بۆ کەسێك کە جێ بە خۆی نەگرێ و هەر خەریکی گەڕان بێ .

ئارامی

(ئو . ، نس . : ئارام + ی) . ١ـ هێمنی ؛ هێوری ؛ لەسەرخۆیی ؛ هێسایی ... ((گەورەپیاوان کە دەگەڵ کاری گران و دژواردا ڕووبەڕوو دەبن ، بە خوێندنەوەی مێژوو کوڵی دڵیان دادەمرکێ و ئارامیی ڕوویان تێدەکا)) (شەرەفنامە ، ل ١٠) . ((مونسی ڕۆژ و شەوم باعیثی ئارامیی دڵم * ڕۆیی و من لە غەمی کەوتمە بەحری عەزاب)) (شێخ ڕەزا ، ل ٨) . ٢ـ شێنەیی ؛ نەرمی ؛ نیان ... ((تا هەوری ڕووی ئاسمان دڕ ئەدا و هەتاو * ئارامیی شیرینتر ئەخاتەوە ناو)) (گۆران ، ل ١٧٩) . ٣ـ خامۆشی ؛ بێدەنگی ؛ مەندی ؛ کشوماتی ؛ بێ شەڕوشۆڕی ؛ بێقڕەوبڕیی ... ∴ ئارامیی منداڵەکان هەموومانی ئاسوودە کردەوە . ((خانووی بەگزادە لە سای درەختا * ئارامیی بووکە لە کۆشی بەختا)) (گۆران ، ل ١٢٩) .

ئاران[١]

(ن .) . ١ـ زستانەوار ؛ گەرمەسێر ؛ قشلاخ ... جێ ژیانی کۆچەر لە زستاندا ؛ بنکەی ژیانی زستانی

کۆچەران . ((پایز بوو ، کۆچەر و ڕەوەندان ، زوو لە زۆزان و کوێستانی سەر چیا بڵندەکان و ڕەش بەڵەکە بەفرەکانەوە بۆ گوندەکانیان گەڕابوونەوە و چووبوونە ئارانان تا بۆ پەزەکانیان ئاخەڵی زستان دروست بکەن)) (دمدم ، ل ٢١٤) . ٢- لەوەڕگا ؛ لەوەڕگە ؛ بژۆین ؛ بژوون ؛ زەمەند ؛ چیمەن ؛ مێرگ ؛ پاوان ؛ گیاجاڕ ... زەویی پڕگیا و جێ لەوەڕ . ((ئەو ئارانە لە بەهارەوە تاوەکو پایز هەروا بە چۆڵی دەمێنێتەوە و پێی ئاژەڵێکی تێ ناکەوێ ، تا پایز لەوەڕی زۆری لێ شین دەبێ . سەردەمێ لەسەر ئەو ئاران و زۆزانانە گەلێ شەڕوشۆڕ دەقەوما)) (دمدم ، ل ٢١٥) . ٣- دەشت ؛ تەختان ؛ تەختانی ؛ تەختایی ... زەویی بێ گرد و تەپۆڵکە . ((هەر ئەو دەمی ، کەناری گۆلی وانێیش وەخەبەرهات ، گوندەکانی دەشت و ئارانیش ، ئەوانیش داوەرینە شاری بایەزیدەوە)) (ئەفسانە ، ل ١١٧) . ((لە دەشتەکانی باشوورەوە ، لە ئاگرییەوە ، لە ئارانی مووشەوە ...)) (ئەفسانە ، ل ١٣٠) . ٤- گۆشتەزەوی ؛ نەرمان ... زەویی بێبەرد و نەرمەنیشك و ساز و لەبار ، کە بۆ کشتوکاڵ دەست بدات . (تب . : بە زمانی لاتینی ((ئارێنا)) بە واتای حەرفی ((خۆڵ)) دەگەیەنێ . لە ڕۆمای کۆن گۆڕەپانێکی دائیری یان هێلکەئاسایی خۆڵ بەسەردا ڕاخراو لە ناوەندی ((ئامفی تیاتر))ی بینای بینەراندا بۆ نیشاندانی زۆرانبازی و بەگژیەکداکردنی کۆیلە و ئەسیری جەنگ و گیانلەبەری دڕندە بەکاردەهێنرا ...) . ٥- بیابان ؛

چۆڵ ؛ دەشت و دەر ؛ سارا ؛ هەردە ... ((ئەگەر وەدۆزام ، بەیان دڵسۆزان * ئەگەر نە هەردی نەجدم بدۆزان * ئەر یاران یەکێ ئەو یادم ئاران * یا هام جە هەردان یا جە کۆساران)) (وەلیی دێوانە ، ل ۳۰) .

ئاران[2]

(چ . ، تێن .) . ئێشان ؛ یەشان ؛ ژانکردن ... (بـ . : ئێشان) .

ئاراندن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاران + اندن) . ١ــ ئازاردان ؛ عەزیەت دان ... ٢. زویرکردن ؛ دڵ ئێشاندن ... ٣. بریندارکردن ؛ زامدارکردن ...

ئاراو

(ن . ، نس . : ئار ((ئاگر)) + ئاو) . ئاراڤ ؛ ئالاڤ ؛ ژاراڤ ... ١ـ ئاو یان کەفاو و سابووناوی جارێك کە بۆ جلشتن ئامادەکرابێ ... ((ئەوە خەریکی جلشتن بووم ، ئاراوێکم مابوو ...)) (بابان ، ل ١٩) . ((هێشتا تازە دەستم لە ئاراوا بوو کە خەبەری مردنی ئاغاژنیان هێنا)) (موحەڕەم ، ل ٣) . ٢ـ ئاو یان کەفاو و سابووناوێکی پاش جلشتن ، کە هێشتا بە کەڵك مابێ . گۆرەوییەکی لە ئاراوی کراسەکاندا بشۆ ...

ئارایش

(ن .) . (پـﻬ . : ئـارایش) . ئارایشـت ؛ ئـاڕایش ؛ ئاڕایشت ... ١ـ سووراو ؛ سووراڤك ؛ سپیاو ؛ سپیاڤ ؛ تاسـولووس ؛ لاولووسـه ... دەرمـانی خـۆ جوان کردنـی ئـافرەت و ڕازاندنـەوەی ((تـەرکی ئارایشـی تـەن نـەقدی ڕەواجی عەرەبە * تۆ عەجەم ، مەردی موزەخرەفت تەنیـیو قەڵبـەزەنی)) (نـالی ، ل ٦٧) . ((گوڵچـین هەسـتا بـەرەو ئاودەسـتخانەی ئافرەتـان وەڕێ کـەوت ، تـا سـەر و ڕوخسـارێك تـەڕ و ڕوو و ڕواڵـەتی ئارایشـەکەی تازەکاتـەوە)) (هیـچ ، ل ٢٣١) . ٢ـ زێـڕ و زیـو ؛ زێـڕ و زەنبـەر ؛ ڕەوش ؛ خشـڵ و ئەسـپاب و ئـامرازی خـۆ ڕازاندنـەوە ... ٣ـ ڕازاوەیـی ؛ جوانـی ؛ شـۆخی ؛ شۆخ‌وشەنگی ؛ قەشەنگی ؛ ڕێك‌وپێکی . جوانی و ڕێك و پێکی . ((نازك تەدارەك فەسڵی بەهارە * زەریف ئارایش هەردە و کۆسارە)) (پیرەمێرد ، ل ١٧١) . مێزی ~ - ئەو مێزەی بۆ خۆجوانکردن و ڕێك‌وپێك کردن تەرخان کراوە ((... نامەکەی لە نێو پاکەت نا و چەسپاندی بە ئاوێنـەی مێزی ئارایشەکەی‌دا)) (هیچ ، ل ٢٣٩) .

ئارایشت

(بـ . : ئارایش) . (ئارایش ١ـ ، ٢ـ) : ((هـۆ شـوانی بـەهرەدار ؛ تێ‌خـوڕە ، چـاوەڕێین * ئارایشـت تـەواوە ، ئامادەی هەڵپـەڕکێین)) (گـۆران ، ل ٥٢) . (ئارایش ٣ـ) :

((ئەمجا کە سەعاتی قەدی دیواری هۆڵەکە بە کووکوو سێ جارێ ئەخوێند پەردەی پەنجەرەکانم دائەدایەوە ، کەمێك بەرانبەر بە مێزی ئارایشتەکە سەیری خۆمم ئەکرد)) (مستەفا ، ل ١٣٣) . ((لەش با هەردەی بەهار بێ ئارایشتی * ئاسمانێکی ئەوێ فەڕ با بە گشتی)) (گۆران ، ل ٤٨) .

ئارایشتدان

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارایشت + دان) . (بـ . : ئارایش دان) . ((شاعیر لە کاتی شیعر داناندا ئارایش دانی خۆی لەبیر ناچێ)) (مەسعوود ، ل ٤٠٩) .

ئارایشتکەر

(بـ . : ئارایشکەر) .

ئارایشتکردن

(بـ . : ئارایش کردن) . ((لاشە پواوەکەشیان ئەبێتە (خەنە) * کچان ئارایشتی بووك و خەنەبەندانی پێ ئەکەن)) (پێنجوینی ، ل ١٣) .

ئارایشتگەر

(بـ . : ئارایشگەر) .

ئارایشتگەری

(بـ . : ئارایشگەری) .

ئارایش دان

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارایش + دان) . ئارایشت دان ؛ ئارایش دان ؛ ئار ایشت دان ؛ جوان کردن ؛ ڕازاندنەوە ؛ تاس ولووس دان ؛ نەخشاندن ؛ دەست پێداهێنان ؛ ڕێك وپێك کردن ... ((وەکو (حەمدی) ئەخوێنن بولبولانی ئەم کوڵستانە * چەمەن ئارایشی داوە گوڵاڵەی خستە تووی مێزەر)) (حەمدی ، ل ٤٧) ... خۆ~ - خۆجوان کردن ؛ خۆڕ ازاندنەوە (بۆ ژنان) : ((لە کوردستاندا ئافرەتی قەڵەو کەم ئەبینی ، مەگەر لە ماڵە گەورە و دەوڵەمەندەکاندا کە فرمانیان زۆر کەمە ، جووڵەیان زۆر کەمە ، بە زۆری وەختیان بە خواردن و دانیشتن و خۆ ئارایشت دانەوە بەخت ئەکەن)) (شاکیر ، ل ٦) . بە حەوت قەڵەم خۆ~ - خۆجوان کردن و دەست بەخۆدا هێنان و خۆ تاس ولووس دانی ئافرەت بە حەوت کەرەستەی خۆڕازاندنەوە : ١- خەنە ؛ ٢- وەسمە ؛ ٣- سووراو ؛ ٤- سپیاو ؛ ٥- کل ؛ ٦- خاڵ ؛ ٧- میل . بەڵام وەك ئیدیۆم بە واتای (خۆ جوان کردنی تەواو و خەست و خۆڵ) دێت .

ئارایشکەر

(نك . ، نس . : ئارایش + کەر) . ئارایشتکەر ؛ ئاڕایشکەر ؛ ئاڕایشتکەر ؛ تاس ولووسدەر ... ١- ئافرەتێك ئارایشی خۆی بکا . ٢- ئافرەتێك ئارایشی ئافرەتی دی بکا . ٣- دەموچاوهەڵگر . (ب . : ئارایشگەر) .

ئارایشکردن

(چ . ، تێ . : نس . : ئارایش + کردن) . ئارایشتکردن ؛ ئاڕایشکردن ؛ ئاڕایشتکردن ... (بـ . : ئارایشدان) .

ئارایشگەر

(سـن .) (نـك . ، نـس . : ئـارایش + گـەر) . (بـ . : ئارایشکەر) .

ئارایشگەری

(نیج . ، نس . : ئارایش + گەر + ی) . ئارایشتگەری ... پیشە و کاری ئارایشگەر .

ئارایی

(بـ . : ئارا[٢]) . مەجلیس ~ - کۆڕڕازاندنەوە ، ((نووری عومری صەرف بۆ کەشفی تاریکی لە خەڵق * وەك چرا هەرکەس بە شۆخی مەجلیس ئارایی بکا)) (مەحوی ، ل ١٦) . مەعنا ~ - مانا ڕازاندنەوە : ((نووکی خامەی من کە ببێتە مەعنا ئاراییی کەمال * خەط بە خەط ئیظهاری نەقشی صوورەتی (مانی) دەکا)) (نالی ، ل ١٠٣) . ڕستە ~ - ڕستە ڕازاندنەوە : ((هەرچەند ناوبردنەکە نەختێکیش لەژێر ڕستە ئاراییدابێ ، دیاردەدا کە مەبەس شەخسی (یەزدان شێر)ی بنەماڵەی بەدرخانییە)) (مەسعوود ، ل ٣١٥) .

ئارەئار

(کس .) . زریکەزریك ؛ قیژەقیژ ؛ زیڕەزیڕ ؛ زیقەزیق ؛ هاوارهاوار ... (بـ . : زریکەزریك ؛ هاوارهاوار) .

ئارەخچن

(ن . ، نس . : ئارەخ / ئارەق + چن ((چنین)) / . ئارەقچن ؛ تەپلە ؛ تەقیلە ؛ کلاو ... کلاوێکە لە پارچە قوماش دەیدروون یان لە بەن و دەزوو دەیچنن و دەیکەنە سەر ، هەر تەپڵە سەر دادەپۆشێ . ((خاتوون ئەستێ گوتی : دەبێ سەکۆیەکت لەسەر شەتی جزیرێ بۆ دروست بکەم بنێرم دووسەد تۆپ جاوت بۆ بکڕم ، چل قەرەواشت هەیە ، دەگەڵ ئەو قەرەواشانە هێندێك گازری بکەن ، هێندێکیان نارخچنان بدروون)) (تحفه ، ل ٢٤٨) .

ئارەزۆ

(بـ . : ئارەزوو) . ((ئارەزومە هیچ نەبێ جارێکی ماچ کەم زاری تۆ * ئارەزۆی من چووکە ، ئەمما تا بفەرمووی شیرینە)) (هێمن ، ل ٦٩) .

ئارەزوو

(ن .) . (ئست . : ئازی ؛ پە . : ئارزۆك ؛ ئارزووك ؛ سس ؛ ئازەڤ ؛ فـ . : آرزو) . ئارزۆ ؛ ئارزوو ؛ ئارزی ... ١ـ ئیشتیا ؛ حەز ؛ مەیل ؛ تاسە ؛ عەزرەت ... (بۆ خواردەمەنی) . ∴ ئارەزووی ترێ دەکەم ∴ ئارەزووم لە

ساوەرە . ٢ـ حەز ؛ مەیل ؛ هەوەس ؛ خواست ؛ ویست ؛ دڵخواز ؛ دڵخاز... بۆ بینینی دۆست و خزم و کەس‌وکار و نیشتمان و ... چوونە سەیران و گەشت و گوزار و ... خوێندن و زانست ... (دڵ لە دووی شتێك یان کەسێك) . ((ئارەزووی بینینی تۆم کرد ، دڵ لە پڕدا کەوتە حاڵ * هەستی کرد جوانیی بەهار و هاتە گوێم نەغمەی شەماڵ)) (ئیحسان ، ل ١٨) . ((جار جار وەك بەرقی ئاو بۆ زۆر تینوو * دێیت و ناشکێنی تاسە و ئارەزوو)) (گۆران ، ل ٩٤) . ((مەم ژی ژ خیاڵی ڕوویێ دڵدار * یانی کو ژ ئارەزوویێ دیدار)) (خانی ، ل ٢٤٨) . ((سەحرا ئەڵێی بەهەشتە * دڵ ئارەزووی لە دەشتە * حەزی لە سەیری گەشتە)) (بێکەس ، ل ١٤٨) . ٣ـ ئاوات ؛ هیوا ؛ هیڤی ؛ ئومێد ، هومێد ؛ کام ؛ نیاز ... مەبەستی پڕ بە دڵ بۆ بەدیهێنان و بەدەست‌هێنانی شتێك ، کارێك ، ئامانجێك... ((ژیان و ئەرکی ناخۆشی : پەپوولەی ئارەزووی کوشتم * شەرابی جامی دڵداری ، لە تافی لاوییا ڕشتم)) (هەردی ، ل ٧٩) . ((هەر لە ماتیدا ژیام و ئاهوناڵەی پڕ لە جۆش * ئارەزووی خۆشی ژیان و پێکەنینم بۆ نەهات)) (ئیحسان ، ل ٣١) . ٤ـ دڵداری ؛ خۆشەویستی ؛ سەودا ... ئەوەی دڵ دەیخوازێ ((منیش ئارەزووی ئەوسام نەماوە ، عەشقم گۆڕاوە * دڵم هەر وەکو گوڵی بێ باران سیس و ژاکاوە)) (بێکەس ، ل ١٢٨) . ٥ـ کەیف ؛ هەوەس ... مەیلی کەسێك لەسەر بەجێ‌هێنان یان بەجێ‌هێنانی کارێك

((سوارە : بۆ لێرە ئەبڵەق بووین ؟ با بچین ببینین * با بچین بزانین کوێخا : ئارەزووی خۆتانە)) (ئاسك ، ل ٥٢) .
٦ـ خولیا ؛ کەڵکەڵە ؛ هەڵپە ؛ هەوا ؛ هەوەس ؛ واز ... مرخ و خەیاڵی جووتبوونی نێر و مێ ((بە لار و لەنجە هات بە لامەوە * بێپەروا دانیشت بە ئارامەوە * وتی : ئارەزووی منت کردووە ؟ * خەڵك ناوی منیان بە سووك بردووە)) (پیرەمێرد ، ل ٢٩) . ∴ ئارەزووم لەو کیژەیە بیخوازم ؛ بە ⌒ گەیشتن = بە ئاوات گەیشتن ؛ بەهیواگەیشتن ... وەدیهێنانی ئاوات و هیوا و نیاز و مەبەست .

ئارەزووباز

(ئن . ، نس . : ئارەزوو + باز) . بە کەسێك دەوترێ مەیل و هەوەسی لە شتێك بێت .

ئارەزووبازی

(نو . نس . : ئارەزوو + باز + ی) . بوونی مەیل و هەوەس بەرانبەر بە کارێك ، شتێك ... ((ئای لە یارۆ ... چۆن جڵەوی ئارەزووبازی شل کرد)) (خەندەلێو ، ل ١٠٢).
((لە نێوان ئارەزووبازی و ئابڕوومەندیدا ئاشووبێك بەرپا بوو)) (خەندەلێو ، ل ١٠٧) .

ئارەزووبزاوتن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەزوو + بزاوتن) . (بـ . : ئارەزووبزواندن) .

ئارەزووبزوان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەزوو + بزوان) . (ب . : ئارەزووبزووتن) .

ئارەزووبزواندن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەزوو + بزوان + اندن) - ئارەزووبزاوتن ؛ ئارەزووهەڵستاندن ... ١- مەیل جووڵاندن ... ٢- خولیاخستنەسەر ؛ هاندان ... ٣- هەوەس هەڵستان (بۆ جووت بوونی نێر و مێ) .

ئارەزووبزووتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەزوو + بزووتن). ئارەزووبزوان ؛ ئارەزووهەڵستان ... ١- مەیل جووڵان ... ٢- خولیاکەوتنە سەر ... ٣- هەوەس هەڵستان (بۆ جووت بوونی نێر و مێ) .

ئارەزووبوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەزوو + بوون) . - ئارزۆبوون ؛ ئارزووبوون ؛ ئارزیبوون ... ١. ئیشتیابوون ؛ دڵ پێوەبوون ... (بۆ خواردەمەنی) . ٢. مەیل بوون ... بوونی مەیل لە چوونی گەشتوگوزار و سەیران و بینینی دۆست و کەسوکار و نیشتمان و شاران و بوونی شارەزایی لە زانست و هونەر ...دا ((من خۆ شەو و ڕۆژ ئارەزووی تۆمەن * پەریێ دیدەنت نەزر و فتۆمەن)) (مەولەوی ، ل ١٤) . ٣. مەیلی ڕوودانی کارێك یان ڕوونەدانی ... ب . : ئارەزوو هەبێ ، ڕێگە ئاسانە - بۆ کردنی هەر کارێك ، ئەگەر مەیل هەبێ ، ئەوە

جێبەجێکردنی ئاسانە . ٤ـ بوونی هەوای جووت بوون لە نێوان نێر و مێدا .

ئارەزووپیدان

(چ . ، تـــێ . : نـــس . : ئـــارەزوو + پـــێ + دان) .
١ـ ئیشـتیاپێدان ؛ ئیشـتیاپێپەیداکردن ... ٢ـــ هـەوەس جوولانـــدن ؛ مـــەیل بزوانـــدن ... ٣. خولیاخستنەســـەر ؛ هاندان ...

ئارەزووکردن

(چ . ، تێ . ، نس . : (ئارەزوو + کردن) . - ئارزۆکردن ؛ ئارزووکرن ؛ ئارزیکرن ... ١ـ ئیشتیاکردن ؛ حـەزکردن ؛ دڵبۆچـــوون ؛ مـــەیل کـــردن ... (بـــۆ خواردەمـــەنی) .
٢ـ حەزکردن ؛ مەیل کردن ؛ ویستن ؛ خواستن ... ویستنی چوونـــە گەشـــتوگوزار و ســـەیران و حـــەزکردنی بینینـــی دۆست و کەسوکار و نیشتمان و ... شارەزایی پەیداکردن لـە زانسـت و هونـەر و ... (دڵ لـە دووی شـتێك بـوون) : ((ئەی وەتەن زۆر ئارەزووی دیداری تۆ دەکەم * ان مـرآك یزیـل مـن فـوآدی ذا الألم)) (بێکـــەس ، ل ٦٧) . ((ئـــاخ خوێندنیش وەکو من ئارەزووی ئەکەم * بێبینیم و نەبێتە گرێـــی قورســـی کفنەکـــەم)) (پـــیرەمێرد ، ل ٢٥١) .
٣ـ ئاواتخواستن ؛ ئومێدکردن ... ئاواتخواستنی پڕ بە دڵ بۆ بەدیهێنان و بەدەستهێنانی مەبەستێك : ((بۆ سەیری پووز و قەد و گۆنا و خاڵ ، چاو بێزوو ئەکا * گـوێ بـۆ

بیستنی ئاوازی زوڵاڵ ، ئارەزوو ئەکا)) (ژیر ، ل ٦٥) ...
٤ـ ئەڤین ؛ ئەوین ... ٥ـ مەیلی کردنی کارێك یان نەکردنی ... ٦ـ مرخ و خەیاڵ کردنی جووت بوونی نێر و مێ .

ئارەزوومەند

(ئـن . ، نـس . : ئـارەزوو + مـەند) = ئارزۆمـەند ؛ ئارزوومـەند ؛ ئارزیمـەند ... ئاواتـەخواز ؛ هیـوادار ؛ هیڤیدار ؛ ئومێدەوار ... بە ئاوات ؛ بە هیوا ؛ بە ئومێد ؛ بە تاسە ؛ بە عەزرەت ... تامەزرۆ ... باری ئارەزووی کەسێك بەرانبەر ئەو مەبەستەی دڵی لە دوویەتی ... حاڵی کەسێك کە زۆر دڵی بە شتێکەوە بێ ... ((وەك ... فلیمی سینەما ... بێخستبا بەر تیشکی نوێژی نیوەڕۆ و هەموو ئارەزوومەندێکی دڵنیا کردبا)) (مەسعوود ، ل ٢٤٤) . ((مدیان گوڵاڵان نە پای دەربەندان * ئەو یەکتەر وێنەی ئارەزوومەندان)) (مەولەوی ، ل ٤٣١) .

ئارەزوومەندبوون

(چ . ، تێـن . ، نـس . : ئـارەزوو + مـەند + بـوون) . ئارزۆمـەندبوون ؛ ئارزوومـەندبوون ؛ ئارزیمـەندبوون ... ئاواتـەخوازبوون ؛ هیواداربـوون ... بـەهیوابوون ؛ بـەئومێدبوون ... تامەزرۆبوون ... باری ئـارەزووبوونی کەسێك بۆ ئەو مەرامەی لە نەزەری گرتووە . ((وەك ئەویش شەیدای گوڵێك بێ وەك لێو * ئارەزوومەند بێ بۆ باخی نشێو)) (کامەران ، ل ٦٤) . ((داڤیدیش بەرانبەر بە

سەربەستیی ئەو گەرەکی بوو بە هەرەتی گەنجێتی ئارەزوومەند بێ ، نەوەك ژن و منداڵ ببنە كۆسپ و ...)) (خەندەلێو ، ل ٥٦) .

ئارەزوومەندی

(نچ . ، نس . : ئارەزوو + مەند + ی) - ئارزۆمەندی ؛ ئارزوومەندی ؛ ئارزی مەندی ... ئاواتەخوازی ؛ هیواداری ؛ ئومێدەواری ... تامەزرۆیی ... حەز و عەزرەتی كەسێك بۆ ئەو مەبەستەی عەوداڵێتی . ((ئارەزوومەندیم جە حەد ویەردەن * فراوان خەیلێ تاسەی تۆم كەردەن)) (مەولەوی، ل ١٥) .

ئارەزووهەڵستان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەزوو + هەڵ + ستان) . (بـ . : ئارەزووبزووتن) .

ئارەزووهەڵستاندن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەزوو + هەڵ + ستان + اندن) . (بـ . : ئارەزووبزواندن) .

ئارەق[١]

(ن .) ، (ع : عرق) . - ئارەقە ؛ عەرەق ؛ خۆ ؛ خوو ؛ خوویە ؛ خوەی ؛ خوێدان ... ١- ئارەقەی لەش : تراوێكی بێ ڕەنگە لووەكان (غدە)ی پێست دەریدەدا و لە توێ

(مسامات) وردیلەکانی پێستەوە دێتە دەرێ ، لە ئەنجامی گەرمابوون ، یان ماندووبوون ، یان تووڕەبوون و دڵتەنگی ، یان نەخۆشی ...یەوە ((کانی وتی : کیژ چۆپیکا * ئارەقی خۆی لە کانی کا)) (پیرەمێرد ، ل ٤١) . ((زەرد و سوور گوڵباخی داوە لە سەری * ئارەقی سەر کوڵمی دڵۆپی زیوە)) (گۆران ، ل ٢٠٧) . ((چاڵی تینوێتی ئاوی حەیاتە * قەترەی ئارەقی دوایی مەماتە)) (پیرەمێرد ، ل ١٧٤) . ~ی ڕەش و شین دەردان : أ ـ زۆر ماندووبوون ، فرە هیلاك بوون ((ئاگری وەکو دێوێکی زەبلاح ئارەقی ڕەش و شینی دەردەدا ، هەناسەبڕکێی بوو)) (ئەفسانە ، ل ١٣) . ∴ تا گەیشتمە لوتکەی چیاکە ئارەقی ڕەش و شینم دەردا ؛ تا تێمگەیاند ئارەقی ڕەش و شینم دەردا . ب ـ خۆماندووکردن ؛ خۆهیلاككردن ... جـ ـ مت . : زۆر شەرمەزاربوون ؛ تەریق بوونەوە ... ∴ هەڵسوکەوتی خراپی ئازاد ئارەقی ڕەش و شینی پێ دەردام ... ~ی ڕەش و شین ڕشتن : ((بۆ بت ، شەیتان * بۆ نۆکەریان * ئارەق ڕەش و شین برێژە * هەزار دەردی سەر بچێژە)) (گۆران ، ل ٢٨٣) . (بـ . : ئارەقی ڕەش و شین دەردان) . ~ی ڕەش و شین کردن (کردنەوە) (بـ . : ئارەقی ڕەش و شین دەردان ؛ ئارەق کردنەوە . ~ی ڕەش و مۆر کردنەوە (بـ . : ئارەقە[1] ؛ ئارەقەی ڕەش و مۆر کردنەوە) .

◊ بە ~ ی ناوچاوان (ناوچەوان) : أ ـ بە ماندووبوونی زۆر) ؛ بە ڕەنجی شان ∴ بە ئارەقی ناوچەوان ئەو ماڵەی پێکەوە ناوە . ب ـ بە هێزی وزە و بازوو ؛ بە ورە و گوڕدان . ∴ بە ئارەقی ناوچەوان کۆڵەی نایە سەر شان ... ٢ـ ئەو شیٚ و دلۆپە ئاوەی لە ئەنجامی نیشتنی هەڵم لەسەر شتێك (شووشەی پەنجەرە ؛ سەرقاپی مەنجەڵ ؛ دیواری حەمام ...) پەیدا دەبیٚ . شیٚ ؛ شەونم ؛ تەڕایی .

ئارەق[٢]

(ن .) ، (ع : عرق) – ئەرەق ؛ عارەق ؛ عەرەق ؛ عەرەخ ... ١. خواردنەوەیێکی ئالکۆلداری ڕۆژهەلاتی‌یە و خواردنەوەی مرۆ سەرخۆش دەکا . بە زۆری لە خورما و تریٚ ... دروست دەکریٚ . ((ـ وەرە تۆ چۆڕیٚ ئارەقم بۆ بێنە و دانیشە با نەختیٚ قسە بکەین ... ـ لاوە بە سەرسامی‌یەوە وتی : ـ ئارەق ؛ ئەوە نیو قاپەکە نییە لەبەر دەمتا ؟!)) (ژانی گەل ، ل ٢٢٧) . ((وانا شەرابا حەفت سالی و ئارەق ئانین ، جوورە جوورە خوەرن ژی ئانین ژی ئانین ، دانینە سەر تەختە و دەست پیٚکرن بخون ، ڤەخون و شابن)) (کوردۆ ، ل ١٢٣) . ٢ـ ئاو یا جەوهەری هەندیٚ گژوگیا ، وەك : ~ی جاترە ؛ ~ی شاتەڕە ؛ ~ی نەعنا ... کە بۆ مەبەستی داوودەرمان دەگیریٚ .

ئارەقاوی

(ئن . ، نس . : ئارەق + ئاو + ی) . ١ـ لەشی مرۆ یان ئەندامێکی لەشی زۆر ئارەقی کردبێتەوە و ئارەقەکەی پێوە بێ ((... لەشی ڕووتی ئارەقاویی دەروێشەکان لە تۆی کۆز و سکڵ و پشکۆ ئاگری گەش و بە چریسکە چریسکەوە وەکو ئاوی ڕوون فیچقەی دەکرد و دەردەپەڕی)) (ئەفسانە ، ل ١٢٠) . ((ناو لەپە ئارەقاوییەکەی لەو سەری چوارگۆشەکە توند کرد ...)) (بێگەرد ، ل ٢٥) . ((لە ئەم حەلەدا کابرای دەریاوان بە جاریێ زراوی تۆقی ، سەیری دەموچاوە ئارەقاوییەکەی کرد و وتی ...)) (خەندەلێو ، ل ١٧) ... ٢ـ جل و بەرگێک ئارەق تەواو تەڕی کردبێ ∴ کراسەکەم بە جۆرێک ئارەقاوییە ، دەڵێی لە ئاوت هەڵکێشاوە .

ئارەقە[١]

(ن .) . ئارەق[١] + ە . (بـ . : ئارەق[١]) . ((... ئارەقە بەسەر چاو و لا ملیا ئەهاتە خوارەوە)) (ژانی گەل ، ل ١١) . ((... ئارەقە شێت و شەیدای کردبام ، باوەشێنی کردبام بە پەرچەمان ، فەرامۆش بوومایە بە کەزییان)) (تحفە ، ل ٣٣٨) . ~ ی شین و مۆر کردنەوە ((دیسان گەڕاوە کن ئەسپەکەی ، هەمیسان ڕەگی وە شاخ و باڵان کەوت بە فیڵێهاتنێکەوە بە چواردەوری ئەسپەکەدا خولاوە ، ئارەقەی شین و مۆری کردووە ...)) (ئەفسانە ، ل ٨٦) .

◊ بە ~ ی ناوچەوان ((منی وەرزێر * سوێند دەخۆم بە تیشك و زەوی و * گوڵ و پەرێز * بە ئارەقەی ناوچەوانی بەرز و بەڕێز)) (بیمار ، ل ٢٦) .

ئارەقە[٢]

(ن .) ١ـ دیمەك ؛ لاڤەن ؛ لەڤەن ؛ تیر توی دیوار ؛ داری ناو دیوار ... ئەو دارەی لەناو چینەی دیوار دەخرێ بۆ قایمتر بوونی و باشتر ڕاگرتنی و ڕێك و ڕاست هەڵستاندنی . ٢ـ ئەوسار ؛ هەوسار ؛ هەڤسار ؛ جڵەو ؛ دەستەوسار ؛ دەستەجڵەو ؛ ڕەشمە ؛ دەسکە ڕەشمە ؛ قامچی لغاو ... پەتۆکەی بە ڕەشمەوە بەستراو ؛ پەتی ملی گۆلك . ٣ـ قەڕاسە ... گوریسی سەر بە ئاڵقە بۆ بارپێچان ... ٤ـ مەهار ؛ مهار ... ئاڵقە و پەتێ کە دەخرێتە لووتی حوشتر و وڵاخی سەرکێشەوە .

ئارەقەڕشتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[١] + ە + ڕشتن) . (بـ . : ئارەقڕشتن ؛ ئارەق کردن) . ((هەموو هێزی دایە خۆی ، بە هەردوو دەستی بە نقەنق ، بە ئارەقەرشتن ... توانی گونێکی کیسەکە ، لەسەر لابدا)) (مەم[٢] ، ل ٥٢) . ((دەدێرێ ئاو ، دەچێنێ تۆو ، دەکا جێ شەتڵی پەین و کووت * دەرێژێ ئارەقە ، پەیدابکا تا بۆ منالی قووت)) (هێمن ، ل ٥٨) .

ئارەقەسڕین (ەوە)

(بـ . : ئارەق سڕین) . ((کابرا بە هەناسەبڕکێ ئارەقـەی نێوچاوانی سڕیەوە)) (دمدم ، ل ٣٢١) .

ئارەقەکردن

(بـ . : ئارەق کردن) . ((برایمیان ڕووت کردەوە ، لێرەیان درێژکـرد ، هەرسـێ ژنـی مـیری هـاتن ڕووتیـان کـردووە ڕووت ، یەکیان لەبەرەوە پێوەنا ، یەکیش لە پشتەوەیان پێوەنـا ، ئـەوی دیکەشـیان لەسـەر درێـژ کـرد . حـەتتا سەحات و نیوێکی . برایم دەنێو ژنەکاندا ئارەقەی کرد)) (تحفـە ، ل ٣٨٥) . ((دایـک ... شـاد بـوو ، تەنانـەت لـە خۆشی‌یان ئارەقەی کردبوو)) (دایک ، ل ٤٣) .

ئارەق پێکردن

(چ . ، تـێ . ، نـس . : ئـارەق + پـێ + کـردن) – ئـارەق پێکردنەوە ؛ عارەق پێکردنـەوە ؛ عـەرەق پێکردنـەوە ... ئەگـەرچی مانـای ڕاسـتەوخۆی ئـەم وشـەیە ، ئـەوە دەگەیـەنێ ، کـە شـتێکی گـەرم ئارەقـە بـە کەسـێك بکـا ، یـاخود دەرمـانێك ببێتـە هـۆی ئـارەق‌کردنـەوە بـە نەخۆشـێك ... بـەلاّم فـرە پەرەسـەندنی مانـا مـەجازی و ئیدیۆمی‌یەکـەی دەوری مانـا ڕاسـتەوخۆکەی تـەواو کز کردووە . (ئارەق پێکردن) ، وەك ئیدیۆم بەم مانایانـە لـە کاردایـە : ١. خەجاڵـەت کـردن ؛ شـەرمەزارکردن ؛ بەشەرمداخستن ... ٢ـ تەریق کردنـەوە ... ٣ـ ئـاڵۆزاندن ؛

پەشۆکاندن ؛ شڵەژاندن ؛ سەرلێشێواندن ... ٤ـ ترساندن ؛ تۆقاندن ؛ ڕۆح بردن ؛ زراوبردن ؛ ناوك خستن ...

ئارەق پێکردنەوە

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەق[1] + پێ + کردن + ەوە) . (بـ . : ئارەق کردن) .

ئارەقچن

(ن . ، نس . : ئارەق[1] + چن + کردن ((چنین))) (بـ . : ئارەخچن) .

ئارەق خواردن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[2] + خواردن) . (بـ . : ئارەق خواردنەوە) . ((هەقمە گەر ئارەق بخۆم توخوا ڕەفیق لۆمەم مەکەن * زەحمەتە بێ مەی ژیانم بەم دڵەی تاریکەوە)) (بێکەس ، ل ١٣٧) . ((قاچاخا گۆت : ئەم شادبوون ، مە ئارەق دخوار ، لێ ئەو مینا خۆشك و برێ مە بوون)) (کوردۆ ، ل ١٢٨) .

ئارەق خواردنەوە

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[2] + خواردن + ەوە) . ئارەق خواردن ؛ عارەق خواردنەوە ، عەرەق خواردنەوە ... مەیخواردنەوە ... خواردنەوەی ئارەق بۆ سەرخۆش بوون ((... هاونیشتمانی ئێمە دەستی لە ناز و نیعمەت و ...

هەڵگرتووە و کەژی گرتۆتە بەر ... ئێمەش خەریکی ئارەق خواردنەوە بین ...)) (ژانی گەل ، ل ١١٧) .

ئارەقخۆر

(ئن . ، نس . : ئارەق[٢] + خۆر ((خواردن))) . عارەقخۆر ؛ عەرەقخۆر ؛ ئەرەقخۆر ... مەیخۆر ؛ مەینۆش ... کەسێك ئارەق خواردنەوەی کردبێ بە خوو و کاری هەمیشەیی ... ((لەگەڵ سلاوی من وتی بە لوطف و پێکەنینەوە * ئەی کۆنە ئارەقخۆرەکە ، ئەی لاتەکەی شەراب پێکاو)) (گۆران ، ل ٤٧) . ((ئەو غەزەب گیراوە نازانم لە کوێ ئەو ئارەقخۆرەی دیتبوەوە)) (دایك ، ل ٣٢) .

ئارەقخۆری

(ن . ، نس . : ئارەق + خۆر ((خواردن)) + ی) . عارەقخۆری ؛ عەرەقخۆری ؛ ئەرەقخۆری ... مەیخۆری ؛ مەینۆشی ... حاڵەت و کاری خواردنەوەی ئارەق ؛ کردەوەی ئارەقخواردنەوە ... ((ئەم کارە تۆ بۆی هاتوویت نە لەگەڵ ئارەقخۆری و بەزمی ڕابواردنی شەوانتان وە نە لەگەڵ بیر و باوەڕی جارانیشت ڕێك ئەکەوێت)) (ژانی گەل ، ل ١٠٤) .

ئارەق دەردان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[١] + دەر + دان) . (ب . : ئارەق کردن) .

ئارەق ڕشتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[1] + ڕشتن) . ١ـ (بـ . : ئارەق کردن ١ـ) . : ((مامە ڕەجەب بە پەلە و بە ئارەق ڕشتن وە ژوور کەوت)) (گێلەپیاو ، ل ١٤٣) . ٢ـ ماندووبوون و زەحمەت کێشان بە کارێکەوە ((دەکێشن زەحمەت و ناخۆن وەکو وان نانی خۆڕایی * دەکەن کار و دەڕێژن ئارەق و ناژین بە ڕیسوایی)) (هێمن ، ل ٥٩) . ((ڕۆڵەی کوردم فێری هەوراز و لێژم * تا زۆر بڕۆم زیاتر ئارەق بڕێژم)) (هێمن ، ل ١٧٨) . ((چەندین ڕۆژ بوو خانۆ لە بەرەبەیانەوە تا ئێوارێ نەدەسرەوت و هەمیشە بە نێو خەڵکەکەدا ئەمسەر و ئەو سەری دەکرد و ئارەقی دەڕشت)) (دمدم ، ل ٢٨١) . ((... ئەوەندەی تر دەمار ئەیگرت و ئارەقی ئەڕشت)) (کاوس ، ل ١٢١) .

ئارەق سڕین

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەق[1] + سڕین) . سڕین و وشک کردنەوەی ئەندامی لەش لە ئارەقە ((کوێخا گیان ... وچانمان نەداوە * هێندە نەبێ ... ئارەقمان سڕیوە)) (ئاسك ، ل ٣١) . ((ئای ... لە ژێر قورسایی بار * ئارەقی ناوچاومان سڕی)) (گۆران ، ل ٣٢١) . ((... ئارەقی ناوچاوانیان سڕی و پاڵیان لێدایەوە)) (ڕەئووف ، ل ٥) .

ئارەق فرۆش

(ن . ، نس . : ئارەق[٢] + فرۆش ((فرۆشتن))) . مەیفرۆش ؛ مەیخانەچی ... فرۆشیاری مەی ؛ کەسێک کاروکاسبی فرۆشتنی مەی بێ .

ئارەق فرۆشی

(ن . ، نس . : ئارەق[٢] + فرۆش ((فرۆشتن)) + ی) . مەیفرۆشی ؛ مەیخانەچێتی ... فرۆشیاریی مەی ؛ پیشەییێک پێوەندی بە فرۆشتنی مەیەوە هەبێ .

ئارەق کردن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارەق[١] + کردن) . عارەق کردن ؛ ئەرەق کردن ؛ عەرەق کردن ؛ عەرەخ کردن ؛ ئارەق دەردان ؛ ئارەق ڕشتن ؛ ئارەق کردنەوە ... ١ ـ ئارەق دەردان ؛ ئارەق ڕشتن ... ئارەقە لە لەشی مرۆ هاتنەدەرێ ... تەریی ئارەقە لە ئەندام دەرکەوتن . ٢ـ مت . : أ ـ خەجاڵەت بوون ؛ شەرمەزاربوون ؛ بەخۆداشکانەوە ؛ بەشەرمداکەوتن ((ئارەقم کرد و نەجاتی هەر نەدام دەردی گوناح * لەرزوتا داری خەجاڵەت خۆم و ڕووزەردی گوناح)) (بێخود ، ل ٢٢) . ب ـ تەریق بوونەوە ... ج ـ ئاڵۆزبوون ؛ پەشۆکان ؛ شڵەژان ؛ تێکچوون ؛ سەرلێشێوان .

ئارەق کردنەوە

(چ . ، تێن . ، نس . : (ئارەق[١] + کردن + ەوە) . (بـ . : ئارەق کردن) . ((... بینی چەند تەنگە ئەستووریێ

هەناسەبڕکێیان پێ کەوتووە ... ئارەقی ڕەش و شینیان کردۆتەوە)) (ڕەئووف ، ل ٥) .

ئارەقکێشان

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەق[٢] + کێشان) . (بـ . : ئارەق گرتن) .

ئارەقگرتن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئارەق[٢] + گرتن) . - ئارەقکێشان .

١ـ دروستکردنی ئارەق . ٢ـ دەرهێنان یان گرتنی جەوهەر و ئاوی گژوگیا و گوڵ .

ئارەقگێڕ

(ن . ، نس . : ئارەق[٢] + گێڕ ((گێڕان))) . مەیگێڕ ؛ مەیگەڕ ؛ بادەگێڕ ؛ عارەقگێڕ ... کەسێك کە مەی لە ناو مەیخۆراندا دەگەڕێنێ .

ئارەقگێڕی

(نو . ، نس . : ئارەق[٢] + گێڕ ((گێڕان)) + ی) . مەیگێڕی ؛ مەیگەڕی ؛ بادەگێڕی ؛ عارەقگێڕی ... پیشەی گێڕانی مەی لە نێو مەیخۆراندا .

ئارەقگیر

(ن . ، نس . : ئارەق[١] + گیر ((گرتن))) . ١ـ نمەدزین ؛ نەرمەزین .. لبادی ژێر زینی وڵاخ ، کە بۆ ئارەقە مژینە .

٢ـ تەکەڵو ... لبادی بن قامیشی ئەملاوئەولای زین ، کە جێگە ڕانی سوارە و ئارەقە هەڵدەچنێ . ٣ـ ژێرکراس ؛ فانیلە ... بەرگێ کە لە ژێر کراسەوە بۆ ئارەقەمژین دەپۆشرێ .

ئارەما

(ل .) . (ن .) . دەمی زانی ئاژەڵ .

ئارەماکردن

(ل .) . (ژ . ، نس . : ئارەما + کردن) . - زاین ... سێ چوار بزنم ئارەماکەن .

ئارەوانە[1]

(م .) . (ن .) . ئاروان[2] ؛ ئاروانە ... وشتری نێر و مێی چوار ساڵانە ...

ئارەوانە[2]

(بـ . : عەڕەبانە) . ((ئوتومبێلتان وە چنگ ناکەوێ گەورەم . شتێکی تر ، مەسەلە ئەسپ ئارەوانەی ئەسپ)) (تەنەکە ، ل ١٤٤) . ((... چوون لەسەر ئارەوانەیەك هەڵنیشتن)) (تەنەکە ، ل ٦٥) .

ئارەی

(ئن .) . پڕ ؛ تژە ؛ تژی ؛ لیپ ؛ دارماڵ ؛ پڕاوپڕ ؛ لێواولێو ؛ لیپاولیپ ... (بـ . : پڕ ١ـ) .

ئارج

(ن .) . (کـژ .) . حـەیزەران ؛ دارحـەیزەران ؛ قامیشـی هینـدی ... دارێکە لـە شوێنی گـەرم دەڕوێ و لـە قامیشـی ناوبڕ دەچێ . شلك و جوانە . لەبەر زۆری لـە هیندستان ، بـە قامیشـی هینـدی بەناوبانگـە . گۆچـان و داردەسـت و دیرگە خێوەت و کورسـی ... لێ دروست دەکـرێ . گـەڵا و توێکڵەکەشی دەکرێ بە ڕایەخ .

ئارخاڤك

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار – ئارد + خاڤ – خاو + ك) .
١ـ جـۆرە کولـێرە و ناوسـاجی‌یەکە ، کـە شـەکر و ڕۆنـی لێدرابێ . ٢ـ چێشتی ئارد و ڕۆن . (بـ . : (ئاردوڕۆن) .

ئارخاین

(ت .) . (کژ .) . (ئن .) . ئارخەیان ؛ ئەرخەیان ؛ دڵنیا ؛ بێخەم ؛ دڵئاسوودە ؛ خاترجەم ... بێ ترس و دوودڵی ... ((هـەموو گونـدی ڕابوون و چوون ئاریکارییا شـڤانا . لێ عەلی مەمەد و مـەلا خـوەدا ئارخـاین مـا)) (کـوردۆ ، ل ٤٣) .

ئارخاین بوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئارخاین + کرن) . ئارخەیان بوون ؛ ئەرخەیان بوون ؛ دڵنیابوون ... بێترس و دوودڵی بوون و گومان نەبوون .

ئارخاین‌کرن

(کڤ .) . (چ . ، تێ . ، نس . : ئارخاین + کرن) . ئارخەیان‌کردن ؛ ئەرخەیان‌کردن ؛ دڵنیاکردن ... ((ئەوێ ب ڤان خەبەرا ئاشڤانچی ئارخاین کر)) . (کوردۆ ، ل ٩٠) .

ئارخەیان

(ت .) . (م .) (بە . : ئارخاین) . ∴ من لەو کارە ئارخەیانم .

ئارخەیان‌بوون

(م .) (بد . : ئارخاین بوون) . ? هەموو ئارخەیان بووین و ترسمان نەما .

ئارخەیان‌کردن

(م .) (بە . : ئارخاین کردن) . بە ئاسانی مام بارامم ئارخەیان‌کرد .

ئارختك

(ن .) مۆتە ؛ مۆتەکە ؛ شەوە ... (بد . : مۆتەکە ؛ شەوە) .

ئارخوون

(کڤ .) . (ن . ، نس . : ئار + خوون) . ئاگردان ؛ تەندوور ؛ ئۆجاخ ؛ وەجاخ ...

ئارد

 ئارد

(ن .) . (په . : ئارت ؛ ف . : آرد) . ئار[2] ؛ هارد ؛ ئەرڤان ... ١ـ گەنمی هاڕدراو ؛ گەنمی لە ئاش و دەستاڕ لێکراو . ئەو ماددەیەی لە هاڕینی گەنم پەیدا دەبێ و نان و ئیشی هەویری لێ دەکرێ ((پیرێژن ئەڵێ : بەفر ئارد بووە * قەدریان نەگرتووە و لە کیسیان چووە)) (پیرەمێرد ، ل ١٣٨) . ٢ـ هاڕراوە ؛ دانەوێڵەی هاڕراو ... هاڕراوەی گشت دانەوێڵەییێکی دی ، وەکو : جۆ ؛ برنج ، گەنمەشامی ؛ ئاردی ساوەر ... ((ئاخ هاوڕێی تەمەڵ ، حەڵوای ئاردی جۆ * چۆنتان خستینە گەرمای نیوەڕۆ)) (گۆران ، ل ١٣٧) . ٣ـ کرڕۆ ؛ خاکەڕۆك ... ماڵینی بن خەرمان ؛ گەسکدانی ژێر بەیدەر ... ٤ـ تۆز ؛ خاکە ؛ وردە ؛ هووردە ... وردە تۆزی دار و توو و شتی دی وەك : ئاردەمشار ؛ ئاردەتوو ... (بـ . : ئاردەمشار ؛ ئاردەتوو) . ٥ـ مت . : هەر شتێك وەك ئاردبووبێ : بوون بە ~ ؛ بە ~ بوون ((سەری خۆیشی و ئەویشی خوارد * ئەویش ئێسقانی بوو بە ئارد)) (گۆران ، ل ٢٩٠) . کردن بە ~ - بە ~ کردن ∴ پەرداخەکەی کوتا بە زەویدا و کردی بە ئارد . گەردی ~ - خۆڵی لاشەی ڕزیو ((ساڵی گەرد ئارد یاران هەم فەرد * مە دۆم نە دەماخ ئاسیای چەپ گەرد)) (مەولەوی ل ١٧٩) . ◊ ~ ی بێژراوە - شتی پوختەکراو ؛ سازکراو ؛ خەملاو ... بـ . : ئاردی بێژراوە ، کەپەکی ماوە - واتە باشی ڕۆیوە و خراپی ماوە . ئاردی ڕۆیوە و سۆسی ماوە ، بە شتێك دەوترێ ، کە کەڵکی نەمابێ .

ئاردالْ

(بـ . : ئاردەلْ) .

ئاردان

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار + دان) . ١ـ (ئەمار ؛ ئەنبار ؛ عەنبار ؛ عەمار ...)ی ئارد . ٢ـ (گوونی ؛ گوێنی) و هەر شتێکی دی ، کە ئاردی تیْبکریْ .

ئارداوێژ

(ن . ، نس . : ئارد + هاوێژ ((هاویشتن))) . ئاردەشان . ١ـ ئەو شوێنەی بەرداش ئاردی لێوە دەخاتە قوڵگە ئاشەوە - واتە لێوارە بەرداش لە گەڕاندا کە ئارد دەهاوێژرێتە ناو قوڵگە . ٢ـ ئەو شوێنەی ئاردی لە لێواری بەرداشەوە تیْ دەڕژیْ . ٣ـ مت . : ا ـ دەم و گفت ؛ دەمودوو ؛ دەموپل ؛ دەموکاوێژ ... بریتی‌یە لە دەراوی (بواری) دەمی قسەکەر ، واتە شێوە و قسەکردن و ئاخاوتنی و تەرزی . ب ـ قسەی پڕوپووچ ؛ وتەی بیْ سەروبەر ... ◊~ ی خۆشە - بە یەکێك دەوتریْ دەراوی قسەی خۆش بیْ ؛ قسەی بە دەم خۆش بیْ ؛ خۆش دوو و سەروزمان شیرین بیْ .

ئارداوی

(ئن . ، نس . : ئارد + ئاو + ی) . تۆزی ئاش گرتوو ؛ تۆزی ئارد لیْنیشتوو ... حاڵی کەسێکی تۆزی ئاش یان ئاردی لیْ نیشتبیْ و سپی بچێتەوە ((خاڵۆ حوسەین کە

سەیری لەش و لار و سەر و ڕوخساری خەڵووزاویی من و سەر و سوێڵی ئارداوی قۆمیسەری کرد قاقا کەوت بە پشتا)) (کۆردەرە ، ل ١١٦) . ((جامبازەکان سەروچاویان ئارداوی بوو)) (قەرەداغی ، ل ٥٥) .◊ شانی ~ خۆی دەکا ، تۆمەت بە خۆکردن ؛ خۆ تووشکردن ؛ خۆ تێوەگلاندن (لە کردارێکی خراپ یان تاوانێك یان کێشەیەکدا) - واتە یەکێك لە کارێکی نابەجێدا یان لە قەوماوێکی خراپدا نەبووە ، کەچی وای دەردەخات ، کە بەشداری کردووە ، یان ئەو کردوویەتی . بەمە لە هیچی نەبوو خۆی لەکەدار و تاوانبار دەکا .

ئاردە

(ئن .) . نوێباو ؛ تازەباو ؛ تازەبابەت ؛ تازەداهاتوو ؛ تازەداهاتگ ؛ نویٚداهاتگ ؛ نۆهاتی... (ب . : تازەداهاتوو) .

ئاردەبارە

(ن . ، نس . : ئارد + ە + بار + ە) . ئاردەوارە ؛ ئاردبەهرە ؛ مزەی ئاش ؛ قڕەمزە ... بەشە ئاردێك ، کە ئاشێر بۆ هەر بارێك کەمێکی بە خۆشیی خۆی بە ئاشەوان دەبەخشیٚ .

ئاردەبرنج

(ن . ، نس . : ئارد + ە + برنج) . برنجی هاڕراو ؛ هاڕراوەی برنج ؛ ئاردی برنج (ب . : ئارد ٢-) .

ئاردەبێژ

(ئن . ، نس . : ئارد + ە + بێژ ((بێژن ؛ بێژانەوە)) . هەر شتێ زۆر ورد هاڕابێتەوە ، وەك ئاردی دابێژراوی لێ هاتبێ .

ئاردەتوو

(ن . ، نس . : ئارد + ە + توو) . تووی وشکی کرەکراو .

ئاردەجۆ

(ن . ، نس . : ئارد + ە + جۆ) . جۆی هاڕاو ؛ هاڕراوی جۆ ؛ ئاردی جۆ (بـ . : ئارد ٢ـ) .

ئاردەساوەر

(ن . ، نس . : ئارد + ە + ساوەر) . ساوەری هاڕراو ؛ هاڕراوەی ساوەر ؛ ئاردی ساوەر (بـ . : ئارد ٢ـ) .

ئاردەشان

(ن . ، نس . : ئارد + ە + شان ((وەشاندن))) . (بـ . : ئارداوێژ) . ((هەنی چێش وا چوون چۆن مەکەرۆ چوون * گەرد ئاردەشان ئاسیای گەردوون)) (مەولەوی ، ل ٢٤٩) .

ئاردەڵ

(ن .) . (سن .) . ئاردالّ ؛ ئەردەڵ . (ئل . : ئۆردۆنناز ؛ فر . : ئۆردۆنناسە ؛ ڕس . : ئۆردیناریێتس) کە لە وشەی (ئوردینۆ)ی لاتینییەوە وەریان گرتووە و ، وشە لاتینییەکەشی واتای (ڕێکی دەخەم ؛ دای دەمەزرێنم ؛

بەڕێوەی دەبەم) دەگەیەنیٚ . لە سوپای زووی ڕووسیدا بە ئەفسەرێکی بچووك دەوترا ، کە لە بارەگای سوپا ، یاخود لای سەرکردە ، یان لە کن کەسێکی پایەبڵند دادەنرا بۆ جیٚبەجیٚکردنی فەرمانیان ، بەلاٚم لە سوپای چەکداری سۆڤیەتدا ، لە کاتی شەڕی دووەمی جیهاندا ئەو ئەرکە بە (سەرباز) سپێررا . وا پیٚ دەچیٚ کوردی ئێران لە ڕووسییەوە وەریان گرتبیٚ و سنووری بەکارهێنانی‌یان فراوان کردبیٚ : ١ـ پێش خزمەت ؛ گزیر ... ڕاوێژکار یان جیٚبەجیٚکەری فەرمانی گەورەپیاوان . ٢ـ گزیر ؛ فەڕاش ... بەردەستی پێشکار . ٣ـ دەردیان ؛ زیندانەوان ... پاسەوانی بەندیخانە .

ئاردەلاٚن

(بـ . : ئەردەلاٚن) .

ئاردەڵۆك

(ن . ، نس . : ئارد + ەڵ + ۆك) . ئاردەڵوکە ؛ ئاردەڵووکە ... ١ـ وردە ئاردی سەر لێوی قوڵگە لە ئاشدا . ئاردیٚ کە لە ناو قوڵگەی ئاش دەمێنێتەوە . ٢ـ مت . ئەوەی لە وردی و سپێتیدا لە ئارد بچیٚ ، بەتایبەتی بەفری زۆر ورد و وشك کە دەباریٚ (بەفرلووکە ؛ وردە کلووی بەفر) . ((کاسە بۆیە لازمە تا ئاردەڵۆکی دەربدا * سەوڵی بۆیە لازمە نەك جۆگە بیبا بەتاو)) (نالی ، ل ٢٦١) . ((وەضعی ئاشی گەر نەبیٚ ، بۆچی دەبیٚ پڕ ئاردەڵۆك * طەبعی قوففەی گەر نەبیٚ ، دەنیشتە سەراو)) (نالی ، ل ٢٦٢) .

ئاردەڵوکە

(بـ . : ئاردەڵۆك) .

ئاردەڵووکە

(بـ . : ئاردەڵۆك) .

ئاردەڵین

(ن . ، نس . : ئارد + ەڵ + ین) . تۆزئاشی زۆر نەرم .

ئاردەمشار

(ن . ، نس . : ئارد + ە + مشـار) . بڕەمشـار ؛ ئـاردی هەڕە ... وردەی دار و تەختە ، کە لـە پاش بڕینـەوەیان بـە مشار ، دەکەوێتەوە .

ئاردەن

(هـ .) . (چ .) . (ف . : ئاوردەن) . (بـ . : ئانین ؛ هاوردن ؛ هێنان) . ((فەرماش : لەب خوشك من بە هاجەت ئار *جە ذات مەعبوود مەشنەوی ئەخبار)) (هەمەوەند ، ل ٢١٣) .

ئاردەنە

(د .) . (بـ . : ئانین ؛ هاوردن ؛ هێنان) .

ئاردەنۆك

(ن . ، نـس . : ئـارد + ە + نـۆك) . نۆکـی هـاڕراو ؛ هاڕراوەی نۆك ؛ ئاردی نۆك (بـ . : ئارد ٢ـ) .

ئاردەوا

(ن . ، نس . : ئارد + ە + وا) . ١ـ چێشتی شل و تراو . ٢ـ شۆربای ئاردی گەنم . ٣ـ پەڵوو ؛ پەڵووڵەی ئاردی .

ئاردەوارە

(بـ . : ئاردەبارە) .

ئاردەینە

(بـ . : تازەداهێنراو) .

ئاردبەهرە

(ل .) . ئاردەبارە ؛ ئاردەوارە ؛ مزەی ئاش ؛ قرەمزە ... (بـ . : ئاردەبارە) .

ئاردبێژانەوە

(چ . ، تیٚ . ، نس . : ئارد + بێژان + ەوە) . ئارد لە هێڵەك دان ... كاری ئارد بە هێڵەك دابێژان .

ئاردپێچ

(ك .) . (ن . ، نس . : ئارد + پێچ ((پێچان ؛ پێچانەوە)) . ١ـ جۆرێك حەڵوایە لە ئارد و شەكر دروست دەكریٚ . ٢ـ مارمارۆكە (هەویر وەك ماری لیٚ دەكریٚ و بۆ منداڵ دەبرژێنریٚ) .

ئاردزرشك

(ل .) . (ن . ، نس : ئارد + زرشك) . برۆیش ؛ بروش ... (بـ . : برۆیش) .

ئاردفرۆش

(ن . ، نس . : ئارد + فرۆش ((فرۆشتن))) . کەسێک ئارد بفرۆشێ ... فرۆشیاری ئارد .

ئاردفرۆشتن

(چ . ، نس . : ئارد + فرۆشتن) . فرۆشتنی ئارد .

ئاردفرۆشی

(ن . ، نس . : ئارد + فرۆش + فرۆشتن) . پیشەیێک پێوەندی بە فرۆشتنی ئاردەوە هەبێ ؛ فرۆشیاری ئارد ...

ئاردکێش

(ن . ، نس . : ئارد + کێش ((کێشان))) .
١ـ ئاردکۆوەکەر . جۆرە خاکەناز یان بێڵێکی دارینە ئاشەوان ئاردی پێ لە قوڵکە دەردەدا و ڕادەکێشێتە دواوە و کۆدەکاتەوە و لە دەوری بەرداشەکان دووردەخاتەوە ... ٢ـ کوڵهەڵگر ؛ حەماڵ ؛ بارهەڵگر ؛ مرۆی بارهەڵگری باراش .

ئاردلوو

(ل .) . (بـ . : ئەردەلاَن) .

ئاردماڵ

(بـ . : ئاردماڵك) .

ئاردماڵك

(ن ، نس . : ئارد + ماڵ ((ماڵین)) + ك) . ئاردماڵ ؛ تۆپەڵە پەڕۆییێکە ئاشەوان جێ ئاردی پێ دەماڵێ و خاوێن دەکاتەوە .

ئاردم

(بـ . : ئاردمی) .

ئاردمدار

(کس .) . یارمەتیدەر ؛ یاریدەدەر ؛ ئاریکاریکەر ؛ هاریکاریکەر ؛ کۆمەککەر ... (بـ . : یاریدەدەر) .

ئاردمداری

(کس .) . یارمەتیدەری ؛ یاریدەدەری ؛ ئاریکاریکەری ؛ هاریکاریکەری ؛ کۆمەککەری ... (بـ . : یاریدەدەری) .

ئاردمی

(کس .) . یارمەتی ؛ یاریدە ؛ ئاریکاری ؛ هاریکاری ؛ کۆمەك ؛ ئاردم ... (بـ . : ئاریکاری) . ((هەما دەنگی ئاردمی ئو هەوارییێ * وی بگهێژە وانی و سپیانێ)) (جەلالی ، ل ٦٨) .

ئاردمی‌داین

(کس .) . یارمەتی‌دان ؛ یاریدەدان ؛ ئاریکاری‌کردن ؛ هاریکاری‌کردن ؛ کۆمەك کردن ... (بـ . : یاریدەدان) .

ئاردن

(هـ .) (چ . ، تیٚ .) . ئانین ؛ ئینان ؛ هاوردن ؛ هیٚنـان ؛ هانین ؛ ئاردەن ؛ ئاردەنە ... (بـ . : هیٚنان) . ((تـۆ شـەڵڵاٚ هـەنیٚ پایـەت بـۆ زیـاد * مـن چیٚشـم کـە نـام مـن ئـاردی وەیـاد)) (وەلیی دیٚوانە ، ل ٧٠) . ((خوداوەند بـەی تـەور تۆش ئاردی فەرهەم * سا هـەر بەی تـەرزە نـامش نیـای (شەم))) (وەلیی دیٚوانە ، ل ٣٢) .

ئاردوڕۆن

(ن . ، نـس . : ئـارد + و + ڕۆن) . میوانـی ؛ میڤـانی ؛ ئارخاڤك[٢] ... چیٚشتیٚکە لە (ئارد) و (ڕۆن) و (شەکر) ، یـان (دۆشـاو) دروسـتـدەکـریٚ ، بـە زۆری بـە ژنـی زەیسـتـانی دەدەن ، هەتا هیٚزی بیٚتەوە بەر .

ئاردوو

ئـاوردوو ؛ سـووتـەمەنی ؛ شـەوتۆك ؛ چیلکەوچـەواڵ ؛ قـرش و قـاڵ ؛ پڕوپـووش ؛ پووش‌وپـەلاٚش ... (بـ . : ئاوردوو ؛ سووتەمەنی) . ((گـوڵ‌بـەهار کزرە ئاردوویـەکی هیشـکی دار و دەوەن لـە دەوروبـەران خڕکردەوە ... ئەگـەر ئاگرەکە ڕووی لە کوژانـەوە دەکـرد ، گـوڵ‌بـەهار هەڵدەسـتا دەچوو باوەشیٚکی ئاردوو دیٚنا)) (ئەفسـانە ، ل ١٦٦) . ∴ ئیساڵ مە ئاردوویٚ خوە دانی‌یە .

ئاردی

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئارد + ی) . (بـ . : ئاردەوا) .

ئاردین

(ل .) . (بـ . : ئاردینه) .

ئاردینه

(ئن . ، نس . : ئارد + ین + ه) . ئاردین ... شتی له ئارد دروستکراو .

ئارزان

(کڤ .) . (ئن .) . ئەرزان ؛ هەرزان ؛ کەم نرخ ؛ کەم بەها ... (بـ . : هەرزان) .

ئارزان بوون

(کڤ .) . (چ . ، تێن . ، نس . : ئارزان + بوون) . ئەرزان بوون ؛ هەرزان بوون ؛ کەم نرخ بوون ؛ کەم بەهابوون ... (بـ . : هەرزان بوون) .

ئارزان کرن

(کڤ .) . (چ . ، تیَ . ، نس . : ئارزان + کرن) . ئەرزان کرن ؛ هەرزان کردن ؛ کەم نرخ کردن ؛ کەم بەهاکردن ... (بـ . : هەرزان کردن) .

ئارزانی

(کڤ .) . (نو . ، نس . : ئارزان + ی) . ئەرزانی ؛ هەرزانی ؛ کەم نرخی ؛ کەم بەهایی ... (بـ . : هەرزانی) . ∴ ئیسال ئارزانی یە .

ئارزەن

(کـژ .) . (ن .) . چەنـه ؛ چەناگـه ... (بـ . : چەناگـه ؛ ئارزینگ) .

ئارزم

(کس .) . (ن .) . (بـ . : ئارزووم) .

ئارزوو

(کژ .) . (ن .) . (بـ . : ئارەزوو ؛ ئارزی[٢]) .

ئارزووکرن

(کـژ .) . (چ . ، تـیٚ . ، نـس . : ئـارزوو + کـرن) . (بـ . : ئارەزووکردن) .

ئارزووم

(کژ .) . (ن .) . ئارزم ؛ گلی کەمەربەند ؛ گلی پشتێن ...

ئارزوومەند

(کـژ .) . (ئـن . ، نـس . : ئـارزوو + مـەند) . (بـ . : ئارەزوومەند) .

ئارزوومەندی

(کـژ .) . (نچ . ، نـس . : ئـارزوو + مـەند + ی) . (بـ . : ئارزوومەندی) .

ئارزێل

(کس .) . (ن .) . تەختەبەند ؛ کەت ... تەختی دارینی لەسەر نوستن . (بـ . : ئارامگا ٤ـ) .

ئارزی[1]

(کژ .) . (بـ . : ئارەزوو) .

ئارزی[2]

(کـژ .) . خۆیـی ؛ خۆیایـەتی ؛ خـودی ... ١ـ (بـ . : تایبەت) . ٢ـ خاوەن ماڵ ؛ مالا خوە ؛ مالخوە ... ((ئەڤ ڕەونـەقێ ئـارزی و زاتـی * بـوو نوسـخەیێ سـیحر و موعجیزاتی)) (خانی ، ل ١٨٦) .

ئارزێتی

(کژ .) ١ـ (بـ . : تایبەتی) . ٢ـ خاوەن ماڵی ؛ مالخویی ... ∴ دکانا من ئارزێتی‌یە .

ئارزینگ

(بـ . : چەناگە ؛ ئارزەن) .

ئارژنگ

(ن .) . دارێکی سوور پێستە وەك بەلاڵووك ، داردەست و گۆچانی لێ دروست دەکەن .

ئارساول

(کس . ، دم .) . (ت .) . (ن .) . پاسەوان ؛ پاسەبان ؛ پاسگر ؛ ئێشکگر ؛ ئێشکچی ؛ قەرەوڵ ؛ جەزایەرچی ؛ حەسحەس ... (بـ . : ئێشکگر ؛ پاسەوان) .

ئارسم

(گژ .) . (ن .) . ١ـ هەڵامەت ؛ ئاڵامەت ؛ پەتا ؛ پەسیو ؛ پەسیڤ ؛ پەرسیو ؛ درم ؛ ئاهۆ ؛ دەمەنی ؛ ساڤ ؛ فڕفینك ؛ مڕك ؛ باهۆرە ؛ هەرسم ... ٢ـ ئووفە ؛ سەقاو ؛ مقاو ؛ مەقاو ... (هەڵامەتی ئاژەڵ) .

ئارسمیٚکەتن

(کژ .) . (چ . ، نس . : ئارسم + یٚ + کەتن) . هەڵامەت گرتن ؛ سەرمابوون ... (بـ . : هەڵامەت گرتن) .

ئارشل

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار[٢] + شل) . شۆربای ئارد ؛ لەپەئارد ...

ئارشڤێرش

(کس .) . ئالشڤێرش ؛ ئالوویڵ ؛ ئالووێر ؛ سەودا و مامەڵە ؛ کڕین و فرۆشتن ؛ ئالش وێرش ؛ ئالشت ؛ دانوستان ... (بـ . : ئالووێر) . ((تاجر ـ ئاغا چوو ئارشڤێرشی بکا)) (کوردۆ ، ل ١١٦) .

ئارشڤێرش‌کرن

(کس .) . (چ . ، تێ . ، نس . : ئارشڤێرش + کرن) .
(بـ . : ئاڵووێرکردن) .

ئارفرۆش

(کس .) . (بـ . : ئاردفرۆش) .

ئارڤان

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار + ڤان) . ئازووخە ؛ ئازووقە ؛ زەخیرە ... (ئارد) . (بـ . : ئاروان[1]) . ((ژ بازار دەرکەت ، بالا خوە دایێ ، کۆ ڤایە حەماڵەکی تەلیسککەك ئارڤان ل سەر پشتا وییە)) (زارگۆتن ، ل ٦٩) .

ئارڤانە

(بـ . : ئاروان) .

ئارکان

(کس .) . ئەدەب ؛ شەرم ... (بـ . : ئەدەب ١ــ) . بێ~ = بێئەدەب ؛ بێئارکانی = بێئەدەبی ...
((پەرێشان ـ خانمێ گۆتە مەعموود ـ پاشا : تو چ مەرێکی بێ دینی ؛ بێ ئینسافی ؛ بێ یۆڵی ؛ بێ ئارکانی ...))
(زارگۆتن ، ل ٢٤٩) .

ئارکۆز

(کژ .) . (ن . ، نس . : ئار[1] + کۆز ٣ـ) . ١ـ خۆڵەمێش ؛ خۆڵەکەوە ... ٢ـ سووتوو ؛ سووتك ... (بـ . : خۆڵەمێش ؛ سووتوو) .

ئاركۆلڤان

(كچ ٠) ٠ (ن ٠ ، نس ٠ : ئار[1] + كۆل ٥ـ + ڤان) ٠ (بـ ٠ : توونچی) ٠

ئاركۆلك[1]

(كژ ٠) ٠ (ن ٠ ، نس ٠ : ئار[1] + كۆل ٤ـ + ك) ٠ (بـ ٠ : ئاتەشكێش) ٠

ئاركۆلك[2]

(كژ ٠) ٠ (ن ٠ ، نس ٠ : ئار[1] + كۆل ٣ـ + ك) ٠ گڕی ئاگر ... (بـ ٠ : گڕ) ٠

ئارگا

(هـ ٠) ٠ (ن ٠ ، نس ٠ : ئار[1] + گا) ٠ ئاگردان ؛ ئاورگ ... (بـ ٠ : ئاگردان) ٠

ئارگۆن

(ئن ٠ ، نس ٠ : ئار[1] + گۆن ٢ـ) ٠ ئاگری ئاگر ئاسا ؛ وەك ئاگر (ڕەنگ) ؛ سوور و گەش لە ڕەنگی ئاگر ...

ئارگووش

(كژ ٠) ٠ (ن ٠) ٠ (بـ ٠ : كەروێشك) ٠

ئارگوون

(كژ ٠) ٠ (بـ ٠ : ئاركۆن) ٠

ئارم

(ل ٠) ٠ (بـ ٠ : ئارام) ٠

ئارمانج

(کژ .) . (ن .) . (بـ . : ئامانج) . ((گەلەکی قایم بوو بۆ ب جیهـ ئینا وان ئارماجێد)) (خدر و خەلیل ، ل ١٣٥) . ((یەك ئارمانج * یەك ڕێزان * یەك ڕامان * خـەباتیٚ بکـی * ژ بـۆ کوردستان)) (صەبری ، ل ٦٧) .

ئارمانجیٚ

ئەزموونی دەستڕاستی و لـە نیشـاندان و ئـەنگێوەیی و پێکان لە ململانیٚ و پێشبڕکیٚ و کیٚبەرکێی تفەنگ و تیر .

ئارمویش

(کژ .) . (ن .) . (بـ . : ئاوریشم) . ((پرچیٚ دەلالیٚ ، وەکی ئارمویشـیٚ نـەرم و دەلال ل سـەر بـالیفیٚ بژالـە بـوی ...)) (بامەرنی ، ل ٨٧) .

ئارمووش

(ن .) . (بـ . : ئاوریشـم) . ((ژنــان بــە مــێزەرێکی ئارمووشـی کۆمـك و کۆفیـیـەکانیان بـە پۆیلــە و پلٚپلٚـە و سلٚسلٚەوە وەکو تیشکی ڕۆژ دەچریسکایەوە)) (ئەفسانە ، ل ١٢١) .

ئارنج

(ن .) . (بـ . : ئاخیە) .

ئارنگ

(ن .) . شەلکە و نەخۆشییەکی ئاژەلٚە .

ئاروان[1]

(ن . ، نس . : ئار[2] + وان) . ئازووخه ؛ ئازووقه ؛ زەخیره ... (ئارد) . ئازووخەی ساڵێکی ئارد له ماڵدا . (ب . : ئارڤان) .

ئاروان[2]

(ب . : ئارەوانه[1]) .

ئاروانه

(ن . ، نس . : ئاروان + ە) . (ب . : ئارەوانه[1] ؛ ئاروان[2]) .

ئاروان لۆك

(ن . ، نس . : ئاروان + لۆك ٢ـ) . وشتری نێری چوار ساڵان .

ئاروان وشتر

(ن . ، نس . : ئاروان + وشتر) . وشتری مێی چوار ساڵان .

ئاروێ

(ن .) . خەیار ؛ ئاروو ؛ هاروو ؛ هاروێ ... (ب . : خەیار ؛ ئاروو) .

ئاروبالاَ

(ل .) . (ن . ، نس . : ئارو + بالا) . شەویلکه ؛ لاشەویلاك ؛ شەویلاکه ... (ب . : شەویلکه) .

ئاروشك

(كڤ .) . (ن .) . پژمه ؛ پشمه ؛ بنژه ... (بـ . : پژمه) .

ئارۆ

(هـ .) . (ئلك . ، نس . : ئا ((ئەم)) + ڕۆ ((ڕۆژ))) . ئاڕۆ ؛ ئەمڕۆ ؛ ئەوڕۆ ؛ ئیمڕۆ ؛ ئیڕۆ ؛ ئەڤڕۆ ... (بـ . : ئەمڕۆ ؛ ئیمڕۆ) . ((ئەی ڕەسوول ئارۆ شەوفش پەروازدا * وه ناز و ئیعزاز کار تۆ ساز دا)) (مەولەوی ، ل ٩٩) . ((ئارۆ دیم بە چەم نازك ئەندامێ * ساوای تەن ئەراو تۆڵە نەمامێ)) (بێسارانی ، ل ٢٥) . ((من واتم : درود مەوانە ئارۆ * هەر ڕوكن و مەقام دوعای وێش دارۆ)) (هەمەوەند ، ل ١٤) . ((ئارۆ قیبلۆ من ، بە لەنجە و لارە * تەشریفش وە لای ، تۆ ئامان هارە)) (صەیدی ، ل ٢٠٠) ... پـ . : ئارۆ سەوایش پەنە کەرۆ = ئەمڕۆ سبەینێی پێ دەکا . ◊ ئارۆ ، ئارۆن = ئەمڕۆ ، ئەمڕۆیە . واتە ـ ئەمڕۆ ئەو ڕۆژەیە ، کە لێی دەترسای ؛ ئەمڕۆ ڕۆژی منە ...

ئارۆزیان

(چ . ، تێن .) . وروژان ؛ هوروژان ... (بـ . : وروژان) .

ئارۆك[1]

(كڤ .) . (ن . ، نس . : ئار[2] + ۆك) . ١ـ جۆرە کفتەیێکی پانکەلەیە ، کە لە ساوەر یان گەنمەکوتاو دروست دەکرێ . ٢ـ ئاردکردنە ناو ڕۆنی داخکراو . تۆزێك ئاویش

دەكرێتە ناو ڕۆنەكە پێش داخكردنی . ((میڤان ڕابوون سفرا پارێڤ و مەدخونی ئارۆك * هنەكان قەلوون دكێشاند ، هنا ژی گوە ددا چیرۆك)) (مەمێ ئالان ، ل ١٤٤) .

ئارۆك[٢]

(كژ .) . (ئن .) . (ئار[٣] + ۆك) . **گرینۆك ؛ بەقین** ... (ب . : **گرینۆك**) .

ئاروو[١]

(ن .) . **خەیار ؛ هاروو ؛ ئارویێ ؛ هارویێ** ... (ب . : **خەیار**) . ((دانیشتییە لە بن تووێ * ئارووی دەخوا بە چەقۆێ)) . (فۆلكلۆر ، ل ٥٩) ... پ . : **ئارووی بڕكێكن ، مێرووی كونێكن / ئارووی بڕكێكن ، ڕێویی كونێكن** = واتە خاوەنی یەك ڕەگەز و ڕەچەڵەكن ... **ئاروو بە بڕكێوە جوانە** = مرۆ بە كەسوكار و خزم و ناسیاوانەوە سەنگی هەیە ... ◊ **ئارووی بڕكێكن** = یەك شتن ؛ لە ڕەچەڵەكێكن ؛ لە یەك ڕەگەزن ...

ئاروو[٢]

(ن .) . **ئاڵوو ؛ هاڵوو** ... (ب . : **ئاڵوو**) .

ئاروو[٣]

(ل .) . (ن .) . ١ـ **پووك ؛ پدوو** ... (ب . : **پووك**) . ٢ـ **چەناگە** ... (ب . : **چەناگە**) .

ئاروو[٤]

(ن .) . مەڵاشوو ؛ ئاسمانەی دەم ... (بـ . : ئارووهار) .

ئاروودە

(كژ .) . (بـ . : ئارپوفتە) .

ئارووغ

قرقێنە ؛ قرپ ... (بـ . : قرقێنە) .

ئارووهار

(ل .) . مەڵاشوو ؛ مەڵاشك ؛ ملاشك ... (بـ . : ئاروو[٤]) .

ئارهان

(كژ .) . (چ . ، تێن .) . برژانەوە ؛ سووتانەوە ؛ چووزانەوە ؛ كولانەوە ... ژان و ئێشی ئەندامی سووتاو . (بـ . : برژانەوە) .

ئارهاندن

(كژ .) . (چ . ، تیَ) . چزاندن ؛ داخ كردن ... داغكردن بە ئاگر .

ئارهایی

(كژ .) . (ن .) . ئێش و ئازارێكی هەمیشەییە لە ئەندامێكی لەشدا .

ئاریا

(کژ .) . (ن .) . ١ـ ڕق ؛ ڕك ؛ کین ؛ تووڕەیی ؛ قار ؛ هێس ... (بـ . : ڕك) . ((دەمێ عەبدولڕەحمان ئاغای (عەبدو) گولٚ بوی گەلەك کەربێت وی ڤە بون . ئاریا رها ناڤ چاڤێت وی ستویر بو)) (بامەرنی ، ل ٦٦) . ((عەبدولڕەحمان زور باشی پتر ئاریا گوت :)) (بامەرنی ، ل ٧٣) . ٢ـ خەم ؛ غەم ؛ دەردوخەم ؛ کەسەر ؛ کەرب ... (بـ . : خەم) .

ئاریان[١]

(چ . ، تێن) . دلٚ تێك چوون ؛ دلٚ تێك هالآن ؛ دلٚ تێك هەلآتن ؛ دلٚ تێکەلآتن ؛ دلٚ بەیەکاهاتن ؛ دلٚ شێوان ؛ دلٚ هەلٚشێوان ؛ شێوانی دلٚ ؛ هێلنج دان ... دلٚ تێك چوون و دلٚ هەلٚشێوان و هێلٚنج دان لە خواردنەوە .

ئاریان[٢]

(ژ .) . (تێن) . دوومەلٚ و زیپکە لە لەش هاتن .

ئاری[١]

(کژ .) . (ن . ، نس .) . کۆمەك ؛ کۆمەگ ؛ یاریدە ؛ یارمەتی ؛ ئاریکاری ؛ هاریکاری ؛ هاری ؛ ئالی ؛ ئالیکاری ... (بـ . : ئاریکاری) .

ئاری[٢]

(ئن .) . نیشتەجێ . بەیەکجارەکی دامەزراو لە شوێنێك .

× کۆچەر .

ئاری [3]

(کڤ.) . (ن.) . خۆڵەمێش ؛ خەلەکەوە : مشکی ؛ خۆلی ؛ بوولْ ... (بـ. : خۆڵەمێش) .

ئاری [4]

(کڤ.) . (ن.) . بەزم ؛ حەشر ؛ گەڕ ؛ تەشقەڵە ؛ دەبە ؛ شڵتاخ ؛ شڵتاغ ... ((مادام تە ئەڤ شۆرکر ، ئەزێ ئارییەکە مەزن ب سەرێ تە دا بینم)) (مەمێ ئالان ، ل ١٠٤) . ((زوو هەڕە ؛ ئەگەر ب کوشتنا برایێ من بەژی ، زینێ خەلاس کە ژ ڤێ ئاری و ڕەزلییا هانە)) (مەمێ ئالان ، ل ١٣٦) .

ئاری [5]

(ن) . لە ئاسەواری هەرە دێرینی میللەتە هیند و ئەوروپاییەکاندا ، ئەم میللەتانە خۆیان بە (ئاری) ناوبردووە ، کە واتای (ئادەمیزادی خاوەن مافی تەواو) دەدات و بەمە لە میللەتانی دراوسێ ، یان ژێردەستە خۆیان جیاکردووەتەوە . دواتر لە وشەی (ئاری)یەوە ، گەلێك ناوی نەژاد و ڕەگەز و جوگرافی ڕۆنراوە . بەوێنە هۆزی ماد بە خۆی وتووە (ئاریزانت) ... وشەی (ئێران)ی ئێستا لە (ئاریان)ەوە وەرگیراوە کە (وڵاتی ئاری) دەگەیەنێ ...

ئاریباری

(کی.) . (ن. ، نس. : ئاری + باری ٣-) . ١- هەڵوورژە ؛ هەڵووچە ؛ هەڵووچکە ؛ هەڵووجە ؛ زەردەلوو ، ئاڵووچە ؛

عەلووچە ؛ عەلووکە ... (بـ . : هـەڵووژە) . ٢ـ ئاڵووباڵوو ؛ بەلاڵووك ؛ هەلالووك ؛ هەلهەلووك ... (بـ . : بەلاڵووك) .

ئاریختیێ

(ن .) . میراو ؛ میراڤ ... کەسیێ کە دابەشکردنی ئاوی ئاودێرانی ئاوایی بە دەستە .

ئاریش

(ن .) . بیر ؛ هزر ؛ هۆش ؛ یاد ؛ بیراهی ... (بـ . : بیر[1]) .

ئاریشە

(ئن .) . چەتوون ؛ چـەتن ؛ دژوار ؛ تـووش ؛ سـەخت ؛ زەحمەت ... (بـ . : دژوار) .

ئاریك

(ن .) . (کژ .) . میچ ؛ بن میچ ؛ بن‌بان ... (بـ . : بن میچ) .

ئاریکار

(ن . ، نس . : ئاری + کار) . ١ـ ئالیکـار ؛ هاریکـار ؛ یاریدەدەر ؛ یارمەتی‌دەر ... کی‌سێك دەستی کەسانی دی بگـریێ و لـە جیێبـەجیێکردنی کاریـاندا یارمـەتی‌یان بـدا . ٢ـ (بـ . : ئـاجودان ١ و ٢) . ٣ـ پشـتیوان ؛ پشـتوڤان ؛ پشتەڤان ؛ پشتگر ... (بـ . : پشتیوان ١ـ) .

ئاریكاری

(ن . ، نس . : ئاری + كار + ی) . ١ــ ئالیكاری ؛ هاریكاری ؛ یاریدەدەری ؛ یارمەتیدەری ... كاری یارمەتیدان و هاریكاریكردن . ٢ـ پشتیوانی ؛ پشتۆڤانی ؛ پشتەڤانی ؛ پشتگری ... (بـ . : پشتیوانی) .

ئاریكاریخواستن

(چ ؛ ؛ نس . : ئاری + كار + ی + خواستن) . ١ــ خواستنی (ئالیكاریكردن ؛ هاریكاریكردن ؛ یاریدەدان ؛ یارمەتیدان ؛ كۆمەك كردن) . لە كەسێك . ٢ــ داوای (پشتیوانیكردن ؛ پشتۆڤانیكرن ؛ پشتەڤانیكرن ؛ پشتگریكردن) لە یەكێك .

ئاریكاریكردن

(چ . ، تیْ . ، نس . : ئاری + كار + ی + كردن) . ١ــ ئالیكاریكردن ؛ هاریكاریكردن ؛ یاریدەدان ؛ یارمەتیدان ؛ كۆمەك كردن ؛ ئالیكردن ؛ ئاریكردن ... ڕەوتی یارمەتیدانی كەسێك یان كۆمەڵێك . ٢ـ پشتیوانیكردن ؛ پشتۆڤانیكرن ؛ پشتەڤانیكرن ؛ پشتگریكردن ... ڕەوتی پشتیوانی كردنی یەكێك یان كۆمەڵێك .

ئاریكرن

(كڤ .) . (چ . ، تیْ . ، نس . : ئاری + كرن) . (بـ . : ئاریكاریكردن) .

ئاریله

(ئـن .) . ژنانیلـه ؛ سـەرژنـانی ؛ پیـاوی ژنـانی ... پیاویٚك خوو و ڕەوشت و هەڵسوكەوتی ژنانه بیٚ . (بـ . : ئاڵی) .

ئارین

(كـس .) . (رس . : ئـارات) . (چ . ، تـیٚ .) . زریكـان ؛ زریكـاندن ؛ قیـژان ؛ قیژانـدن ؛ زیڕانـدن ؛ زیقـاندن ؛ هاواركردن ... (بـ . : زریكاندن ؛ هاواركردن) .

ئارینۆك

(ن . ، نـس . : ئـاری[3] + نـۆك) . لەتكـەنۆك ؛ لەپـە ؛ نخۆشەر ...

ئارییایی

(ئـن . ، نـس . : ئـاری + ی + ایـی) . كەسـیٚك یـان میللەتیٚك ، كه به ڕەگەز (ئاری) بیٚ .

ئاریٚ

١ـ (ئـ .) . ئا ؛ ئەریٚ ؛ ئادی ؛ ئـەدی ؛ با ؛ بەڵیٚ ؛ هـەریٚ ... (بـ . : (بـ . : ئـا[2]) . ((ئـاریٚ بـه حـەدیـث و نـەصصی قورئـان * حوببـی وەتەنـه دەلیلـی ئیمـان)) (كۆیـی ، ل ١٩٦) . ((گەردشی چاوت قەراری عاشقی میسكین دەبا * ساحیری چاوبەستە ، ئـاریٚ ، دڵ دەكیٚشـیٚ دیـن دەبـا ؟)) (وەفایی ، ل ٣) . ((ئاریٚ تا پەی خەندەی صوبح جەبهەی ئەو)) (مەولەوی ، ل ٨٩) ... ٢ـ (ئـ . ، ئك .) . بۆ گومان و باوەڕنـەكردن و سەرسـوڕمان : ئاهـا ؛ ئـەها ؛ تۆبلیٚـی ؛

دەشێ ؛ ڕەنگە ؛ شایەتا ؛ لەوانەیە ؛ وێدەچێ ... ∴ مام هۆمەر بڕیاری داوە جارێکی دی ژن نەهێنێ . ئارێ ! ... (ئارێ) دەشێ دووپات بکرێتەوە و بوترێ (ئارێئارێ) ، کە ئەمەش دەبێتە هۆی پتر جەختکردنی مەبەست بۆ هەمان ئەو دوو مانایەی سەرەوە : ١ـ ((ڕووی دڵئارامم بەهەشتێکە لە ئەمکانی خلوود * ئارێ ئارێ عیشقی نەسلی ئادەمی بۆیە دەکا)) (سالم ، ل ١٩٦) . ((یار دڵی خوێنین و چاوی پڕ لە گریانی دەوێ * ئارێئارێ گوڵ لە باغان ئاوی بارانی دەوێ)) (نالی ، ل ٧٠١) ... ٢ـ ((چاوەکەت با (امکە !) خەط هات و بە من ڕوحمی نەکرد * ئارێ ئارێ مەردومی ئەو کیسە هەر دوون هیمەتە)) (وەفایی ، ل ١١٩) .

ئارێخ

(کژ .) . (ن .) . (بـ . : ئاخیە) .

ئارێزە

(د .) . (نب .) . (بـ . : کراوە ؛ ڤەکری) .

ئارێشاندن

(کژ .) . (چ . ، تێ .) . حەڕشاندن ؛ ڕووشاندن ... (بـ . : ڕووشاندن) .

ئارێنج

(کژ .) . (ن .) . دوومەڵ ؛ دمەڵ ؛ قوونار ؛ قونێر ؛ کوان ؛ کۆڤان ... دوومەڵی بن باخەڵ ؛ دوومەڵی بن هەنگڵ . ئەو دوومەڵەی لە بن باخەڵ دەردەچێ .

ئاڕا

(بـ . : ئارا[2]) .

ئاڕا[2]

(ع . : آراء) ، کۆی (رأی)یـه . (ن .) . ئـارا[3] ؛ ڕا ؛ بـیر ؛ هـزر ؛ فکـر ... بـیروڕا و بۆچوونـی کەسـێك سـەبارەت کێشـەیێك . ∴ لـە کۆبوونەوەکـەدا ئـاڕای جۆربـەجۆر ئاڵوگۆڕکران .

ئاڕاستە

(بـ . : ئاراستە) .

ئاڕاستەکردن

(بـ . : ئاراسـتەکردن) . (ئاراسـتەکردن ١ـ أ) : ((کەواتـە هـەر وەك گوتـت ، ئـەوا شـانی کەشـتی‌یەکە ئاڕاسـتەی ڕۆژئاوا دەکەمـەوە)) (خـەندەلێو ، ل ١٧) . (ئاراسـتەکردن ١ـ ب) : بـە کـردەوە نایابـەکانیان مێـژووی وڵاتیـان نەخشـاندووە ... ڕەوتـی پێشـکەوتنیان بـۆ ئاڕاسـتە کردووە)) (خەندەلێو ، ل ٥٢) . (ئاراستەکردن ١ـ ج) : ((لە تارمایی سێ کەسـەکە ورد بـووەوە ، وای بـۆ دەهـات کـە قسـەکانیان ئاڕاسـتەی ئـەو دەکـەن)) (مـەم[2] ، ل ٢٠) . (ئاراستەکردن ٢ـ) . : ((مێژووناسین ژیـری و وریـایی بـۆ پیـاو زیـاد دەکا و ئاڕاسـتەی ڕاوێژ و بیری ڕاسـتی دەکا)) (شەرەفنامە ، ل ١٠) .

ئاڕایش

(بـ . : ئارایش) .

ئاڕایشت

(بـ . : ئارایشت) .

ئاڕایشت دان

(بـ . : ئارایشت دان) .

ئاڕایشتکەر

(ئارایشتکەر) .

ئاڕایشت کردن

(بـ . : ئارایشت کردن) .

ئاڕایشتگەر

(بـ . : ئارایشتگەری) .

ئاڕایشتگەری

(بـ . : ئاڕایشتگەری)

ئاڕایش دان

(بـ . : ئارایش دان) .

ئاڕایشکەر

(بـ . : ئارایشکەر) .

ئاڕایش کردن

(بـ . : ئارایش کردن) .

ئاڕایشگەر

(بـ . : ئارایشگەر)

ئاڕایشگەری

(بـ . : ئارایشگەری) .

ئاڕفتە

(بـ . : ئاڕوفتە) .

ئاڕەفتە

(بـ . : ئاڕوفتە) .

ئاڕوفتە

(ئن .) . ئاڕفتە ؛ ئارەفتە ؛ ڕفتە ؛ ئارروودە ... ١ـ پواو ؛ داڕزاو ؛ داڕزیو ؛ شڕ ؛ شڕوورِ ... تەنراوێك كە لە كەڵك كەوتبیّ و تان وپۆی دەركەوتبیّ . ٢ـ داڕماو ؛ داڕووخاو ؛ خاپوور ؛ وێران بوو ؛ نوغرۆبوو ؛ ڕۆچوو ؛ كاول ... بە دیوار یان خانووی داڕوو خاوی سەرەوژێر بوو دەوتریّ . ٣ـ داوەشاو ؛ تێك شكاو ؛ پەك كەوتە ... لەكاركەوتنی ئەندامی لەشی مرۆ ... ((دڵ ئەمیرشەن جەلات ئەسیرە * چون تاوان كاران بەند زنجیرەن * ئامان صەد ئامان خاس نیگاش دارە * وەرنە ئاڕەفتەن زوو مبۆ پارە)) (مەولەوی ، ل ٤٠٠) .

ئاڕۆ

(بـ . : ئەمڕۆ ، ئارۆ) .

ئاڕین

(بـ . : هاڕین) .

ئاز[1]

(ئن .) . سەخت ؛ تووش ؛ زەحمەت ؛ دژوار ؛ چەتوون ... ((سلێمان خان ئەویٚ ڕۆژیٚ بە ڕیٚنەکەوت ، ئێواریٚ بانگی بەکر بەگی کوردی کرد ، گوتی : ـ بەکر بەگ من سبەینیٚ بۆ قەڵای دمدم ، بۆ میوانیی خانۆی کورد دەچم ، بەڵام ڕێگا ئاز و چەتوونە و شارەزاش نیم ، دەبیٚ لەگەڵم بچی و ڕیٚبەڕێم بکەی)) (دمدم ، ل ١٠٤) .

ئاز[2]

(ئن .) . ١ـ ساخ ؛ ساغ ؛ نەشکاو ؛ باش ؛ چاك ... × نەخۆش ؛ شکاو ؛ عەیبدار ... ((تا ڕۆژێك شەیتان خۆی گۆڕیٚ و لە بیچم و تەرزی بزیشكدا هاتە لای زەهاك و پێی گوت : چاری ماری سەرشانت هەر مێشکی لاوانە . ئەگەر بێتو هەموو ڕۆژیٚ بە مێشکی تازە و گەرماوگەرم بیان‌هەنوی ، ئیتر هەر یەکاویەکە و بە ئامان و زامان چاکت دەکاتەوە و وەك گوێزیٚ ئازت لیٚ دێتەوە)) (شەرەفنامە ، ل ٢٦) ... ٢ـ ڕاست ؛ ڕاستگۆ ؛ ڕاستبێژ ؛ درۆنەکەر ... مرۆی ساغ و ڕاست و بیٚ فڕوفێڵ ...

ئاز[3]

(بـ . : ئازا[1] ١ـ) .

ئاز[4]

(ج .) . (بـ . : ئەو[1]) .

ئاز[٥]

(ئن .) . بەتەماع ؛ تەماعكار ؛ چاوبرسی ؛ چاڤ برچی ؛ چاوچنۆك ؛ چاوتێرنەخۆر ؛ هەڵپەكەر ... لە پێناوی دەستخستنی ماڵدا .

ئاز[٦]

(ن .) . زیپكەی شیری . ئەو چینچك و زیپكانەی لە ڕووی منداڵی شیرەخۆرە دێن .

ئاز[٧]

(ن .) ، (ل .) . ١- هێز ؛ توانا ؛ وزە ... ئاز لە تێی نەماگە . ٢- هەڕەت ... دەمی پتەوبوون و تێگەیشتن ... ∴ لە ئازی لاویدا ... هاوین ئازی میوەیە ...

ئاز[٨]

(ن .) . (د .) . نەوە ؛ وەچە ؛ بەرە ؛ تیرە ...

ئازا[١]

(ئن .) . ١- بوێر ؛ بەجەرگ ؛ جامێر ؛ جوامێر ؛ جەسوور ؛ دلاوەر ؛ دلێر ؛ گەڕناس ؛ نەترس ؛ ئەگیت ؛ مێرخاس ؛ ڕەشید ؛ مەرد ... (ئست . : ئەزامی) . مرۆی مەرد و بوێر لە ژیان و كاری ڕۆژانە و جەنگ و شەڕدا ... یاخود گیانداری چاونەترس و دڕ ... ((نییە دەخلم لە شانامە و مەصافی ، غەیری ئەم نوكتە * كە كوشتەی بەندی تۆیە هەر كەسیٚ ئازاد و ئازا بیٚ)) (نالی ، ل ٥٩٨) .

((لـه پێشا خـاکی مـه لانـەی پڵنـگ و شـێری ئـازا بـوو * ئەمێسـتا مـار و مـێروو ، گـورگ و ڕێـوی لێـی دەکـەن سـەیران)) (کۆیـی ، ل ٩١) . ((مـاندووی سـەرخەوێك بشـکێنه لـه لام * ئێشـکت ئـەگرم ، مەترسـه ئـازام)) (پیرەمێرد ، ل ٤٢١) . ((گەلێکی وا ئـازا و سەربەست * بـه باوەڕی ئازادی مەست)) (گۆران ، ل ٢٣٨) . ((بـەختیاری بـۆ کەسـێکه خـۆی لـەبیرچێ بـۆ گـەلی * دانەنیشـێ ، تێبکۆشـێ ، مـەرد و ئـازا هەڵکـەوێ)) (ئیحسـان ، ل ٢٠) . ((ئەو پەرچەمه پەرێشانەی * بـه وێنـەی دوو هـەڵۆی ئـازا کە دەڕوانێ * ڕاست لانەی دڵـی پـێ دەزانـێ)) (بیمـار ، ل ١٩) ... ئازا گۆ و ئازا مەیدان ، واتا هەی لـه گوتنـدا ئـازا ، ئـەوە مـەیدان ... بـۆ هـاندانی یـەکێك دەوترێـت ، کـه بـه قسـه تـەواو بێـت و لـه کرداردا سست بێـت ... ٢ــ مـت . : چاپووك ؛ چالاك ؛ چوست ؛ بەتاو ؛ بـەگوڕ ؛ خوشـڕەو ؛ خێرا ؛ گورج ؛ توند ؛ پتەو ؛ پەیت ... (ئسـت . : ئـازوو ؛ ئاسـوو) . مـرۆ یـان گیـانداری بـەکار و لـەش سـووك لـه بەجێهێنانی کاردا ∴ ... شێروان ئـازا کەوتـه ڕێ و دەمـەو نیـوەڕۆ گەیشـتەوە گوندەکـەی خۆیـان ... بۆرە ئـازا خـۆی گەیاندە نێچیرەکە ...

ئازا[٢]

(کـژ .) . (ئـن .) . (بـ . : ئـازاد) . ((تـو دهونـی عـەمرێ ڕەنگین * ب دلێ شا ، فکرێ ئازا)) (شکۆ ، ل ١٩) . ((ئـو ل ورا مـا ئـازا و هێسـا * وی وەختـەکێ نـەدی زۆر زختیـا ئاغا)) (جەلالی ، ل ٢٦) .

ئازا[٣]

(ئن .) . ١ـ بەکاکڵ ؛ ساغ ؛ ساخڵەم ؛ بێخەوش ؛ بێعەیب ... × پووت ؛ پووچ ؛ پووچەڵ ... گوێزی ~ = گوێزی ئازا ئەوەیە بە کاکڵ بێ و کاکڵەکەی بە ئاسانی دەربێت و توێکڵ تەنك بێ . ◊ وەك گوێزی ~ یە = واتە ساغ و بێخەوشە . ٢ـ (بـ . : ئاز[٢] ١ـ) .

ئازا[٤]

(ل .) . (ئن . ، نس . : ئاز[٣] = هێز + ا) . بەهێز ؛ بەتوانا ...

ئازا[٥]

(ن .) . (ع . : اعضاء) . ئەندام ، ئەعزا ... ئەندامی لەش . کورد ئەم وشەیەی لە قاڵبی کۆوە وەرگرتووە ، کەچی بۆ تاك بەکاری دێنێ . کاتێك کۆی دەکاتەوە ، وشەی وەك (هەموو ، گشت ...)ی دەخاتە پێش : (هەموو ئازام ؛ گشت ئازای ...) . ((دەستێکی خستبووە سەر مشتوی خەنجەرەکەی ، هەموو لەشی ئەجووڵایەوە ، هەروا خوێن لە هەموو ئازای ئەباری)) (لە خەوما ، ل ٤٨) . ((هەر ئازام پەی وێش شین و زاریشەن * لاڵە و ناڵەی سەخت زام کاریشەن)) (مەولەوی ، ل ٣٣٧) . ((بروسکەییێکی ئازاری تر لە باڵێوە بەرەو هەموو ئازای ئەندامی کەوتە گەشت)) (ڕەئووف ، ل ٤١) . ((... گرتیان و بە پێلەقە ئازای ئەندامیان شکاند)) (هەتاو ، ل ٢٨) . ((گشت ئازای بەدەنێی * لەت لەت و کون بووە)) (قوباد ، ل ١٠٥) .

ئازاب

(ن .) . (ع . ، عذاب) . (بـ . : ڕەنج) . ((ڕۆڵە ، میرمەم ، گیانی گیانانە ! * ئازابی خۆمت لێ حەلاڵ بێ دەگەڵ شیری هۆردك مەمكانە * مەچۆ شاری جزیرێ ، شارێكی بەد قەدەمە ، ویسراعەتی گەلێك گرانە)) (تحفه ، ب ١ ، ل ٢٥٣) .

ئازابوون[١]

(چ . ، تێن . ، نس . : ئازا[١] + بوون) . ١ـ بەجەرگ بوون ؛ جەسووربوون ... مرۆیێك یان گیاندارێك لە سەرەتادا ئازانەبووە و دوایی ئازا بووە . ٢ـ مت . : مرۆیێك یان گیاندارێك لە پێشدا گورج وگۆڵ نەبووە و دواتر توندی و پتەوی و خێرایی پەیداكردووە .

ئازابوون[٢]

(كڕ .) . (چ . ، تێن . ، نس . : ئاز[٢]ا + بوون) . . (بـ . : ئازادبوون) . ((پێرێ لێ مەتا مابوو ، دل لێ شابوو *چاخێ دەست و لنگێ وی ژ پێچەكی ئازابوو)) (چریكە ، ل ١٩) . ((دەبە ڕابوون تەڤ مەشییان * ئازابوون خوەرا گەرییان)) (چاچانی ، ل ١٩) ... (كنج .) . (بـ . : خۆش بوون) . : مت . : ((دایكی بەنگینە دەڵێ : ڕۆڵە ، لە شیری دایكی خۆت گەردنت ئازا بێ دەست لە ئاغایە خۆت هەڵناگری !)) (تحفه ، ب ١ ، ل ٢٥٤) .

ئازاپ

(كس .) . (بـ . : ئازەب ؛ عازەب) .

ئازاپی

(كس .) . (بـ . : ئازەبی ؛ عازەبی) .

ئازاتی

(بـ . : ئازایەتی) .

ئازاد

(ئن .) . (ئست . : ئازاتە ؛ پە . : ئازات) . ١ـ ڕزگار ؛ سەربەست ؛ سەربەخۆ ... أ ـ یەكێك بەند و دیل و ئێخسیری یەكێكی دی یان شتێك نەبیٚ : ((لە بەهەشتا بە یادی تۆ شادم * بە تەماشای فریشتە ئازادم)) (پیرەمێرد ، ل ١٦٣) . ((دەر لەحظە پدەر جە بەند بی ئازاد * وێم دەست بە قەدەم (سید الامجاد))) (هەمەوەند ، ل ١٧) . ((د باغیٚ لەفظ و مەعنایی * (شخن) من سەروی ئازادە)) (جزیری ، ٥٦٤) . ((سا دەی وەجامیٚ دلٚم بكەر شاد * بەڵكو بۆ یاروو بەزمیٚ وە ئازاد)) (مەولەوی ، ل ٤٧٦) ... ب ـ میللەتێك یان وڵاتێك لە ژێر دەستی بێگانەدا نەبیٚ و خۆی حوكمی خۆی بكا ، واتە سەربەخۆ بیٚ : ((كاتیٚ جەژن ئەكەم بگەم بە مراد * میللەتم شاد بێت ، نیشتمان ئازاد)) (بێكەس ، ل ٢٣٣) ... ٢ـ ڕاهی ؛ سەربەست ؛ ئاواڵە ، ئاوەڵا ، والا ، وازە ... أ ـ ئافرەتێك ڕووی خۆی دانەپۆشیٚ و شەرم لە پیاوان نەكا . ب ـ هەر كەسێك لە

هەڵسوکەوت و مامەڵەی لەگەڵ خەڵکیدا شەرم نەکا و والاّ و کراوە بێ . ٣ـ بێتاوان ، بێگوناه ؛ بێسووچ ؛ بێخەتا ...

ئازادار

(کژ .) . (بـ . : ئازادکەر) . ((لێ تو کیدەرێی ، ئازاداری من * ئەز تە کو بگەریم ، ڕۆنایا من)) (چریکە ، ل ١٢٢) .

ئازادانە

(ئن . ، ئك . ، نس . : ئازاد + انە) . ١ـ بەئازادی ؛ بەسەربەستی ؛ بەڕزگاری ؛ بەسەربەخۆیی ... ژیان و کار و کردەوەییێك ئازادی و سەربەستی تێدا بێ . ((... تۆ ئەڵێیت من بەزەییم بە تەڕی بێگوناها دێتەوە ، بەلاّ من بەزەییم بە تەڕ و وشکا دێتەوە و هەردووکیان بە بێ تاوان و بە شایانی ژیانێکی ئازادانەی پڕ دڵنیایی و سەربەرزی و خۆشی ئەزانم)) (ژانی گەل ، ل ٢١٨) . ((دەستی ئەوتۆ هەیە ... دەرفەت بەوەندە گۆڕانەش نادا کاری ئازادانەی خۆی بکا ...)) (مەسعوود ، ل ٢٤) . ٢ـ سەربەستانە ... بە چەشنی کەسێکی ئازاد و سەربەست ∴ نەشمیل ئازادانە هەنگاوی دەنا ، دەتوت پێشمەرگەیە .

ئازادەگی

(ف .) . (بـ . : ئازادی ؛ سەربەستی) . ((ئەگەر ئازادەگییەك بێ لە عەدەمدا * بۆمان چی هەیە غەیری بەپێچی پەلەپەل داوی حەیات)) (مەحوی ، ل ٦٤) .

ئازادبوون

(چ . ، تێن . ، نس . : ئازاد + بوون) . ١ـ ڕزگاربوون ؛ سەربەست بوون ؛ سەربەخۆبوون ؛ خۆیبوون ؛ بەربوون ؛ بەرەڵڵابوون ؛ ڕەهابوون ؛ قوتاربوون ... أ ــ یەكێك لە بەندی و دیلی و ئێخسیری ڕزگاری بووبێ ، یاخود لە زیندان بەربووبێ : ((منیش دەروونم شاد بێ * ملم لە بەند ئازاد بێ)) (گۆران ، ل ١٠٥) . ((لە ستەم و جەور و بێگار * لە قەدەغە و ئەشكەنجە و دار * ئازاد ئەبم * پاش دڵتەنگی دڵشاد ئەبم)) (گۆران ، ل ٢٤٨) . ب ـ میللەتێك یان ولاّتێك لە ژێردەستی بێگانە ڕزگاری بووبێ : ((بێنە جووڵەجووڵ با ڕۆحیان شاد بێ * پێی میللەتەكەم لە بەند ئازادبێ)) (پیرەمێرد ، ل ٣٤٧) . ٢ـ ڕاهیبوون ؛ سەربەست بوون ؛ ئاوەڵابوون ... ئافرەتێك یان هەر كەسێك لە نەریتی كۆن و شەرم لە خەڵك كردن و گیرۆدەیی ڕاهیبووبێ : ∴ ئەگەر چەند جارێك كچەكەت بەریتە نێو كۆڕ و برادەران لەو شەرمە ئازاد دەبێ .

ئازادخوا

(ب . : ئازادیخواز) .

ئازادخواه

(ب . : ئازادیخواز) .

ئازادكەر

(نك . ، نس . : ئازاد + كەر) . ڕزگاركەر ... بەرەڵڵاكەر ... قوتاركەر ... ١ـ كەسێك یەكێك لە بەندی و دیلی و

ئێخسیری ڕزگار بکا ، یاخود لە بەندیخانەی بەڕڵاّ بکا .
٢ــ کەسێك یان کۆمەڵێك یان پارتێك یان لەشکر و سوپاییێك میللەت یان نیشتمان لە ژێردەستی ڕزگار بکا : ((نەسرین بە سەربەرزی‌یەکەوە پێی وت : کە وا هەردوو کوڕەکەی لە لەشکری ئازادکەری نیشتمان‌دان)) (ژانی گەل ، ل ١٧٠) . ٢- ڕاهی‌کەر ؛ ئاواڵەکەر ... کەسێك یان ڕێکخراوێك ، هەر کەسێك لە نەریتی کۆن و کێشەی نابەجێ ڕاهی بکا ... (بـ . : ئازادار) .

ئازادكراو

(بـ . : ڕزگارکراو) . ((خەڵکەکەش بە چاوی خۆزگە و ئومێد و ئێرەیی‌یەوە دەیانڕوانی‌یە مەلە ئازادکراوەکان)) (باڵندەکان ، ل ٦٣) .

ئازادكردن

(چ . ، تیَ . ، نس . : ئازاد + کردن) . ١ــ ڕزگارکردن ؛ سەربەست‌کردن ؛ سەربەخۆکردن ؛ بەردان ؛ بەرەڵاّکردن ؛ ڕەهاکردن ؛ قوتارکردن ... أ ــ ڕزگارکردنی یەکێك لە بەندی و دیلی و و ئێخسیری ، یاخود لە زیندان بەردانی . ب ــ ڕزگارکردنی میللەتێك یان وڵاتێك لە ژێردەستی بێگانە : ((بەشێکی دەستەی دوژمنانی نیشتمانە ... ئەوی کەشیان بەرەی بزووتنەوەی ئازادکردنی نیشتمانی‌یە)) (ژانی گەل ، ل ١٦٦) . ٢ــ ڕاهی‌کردن ؛ سەربەست‌کردن ؛ ئاواڵەکردن ؛ ئاوەڵەکردن ... ئافرەتێك

یان هەر كەسێك لە نەریتی كۆن و شەرم لە خەڵك كردن و گیرۆدەیی ڕاهیكردن : ∴ ئەگەر چەند جارێك كچەكەت بەریتە نێو كۆڕ و برادەران لەو شەرمە ئازادی دەكەی . ٣ـ لێخۆشبوون ؛ عافووكردن ؛ عەفووكردن ؛ لێبوردن ... بەخشین لە هەڵە و گوناه (بـ . : ئازاكردن[٢] ؛ ئازاكرن : ئازایی[٢]) . : ((پاش نوێژ ... هەر كەس كە دەستی یەكێكی تر ماچ ئەكا پێی ئەڵێ : گەردنم ئازاكە)) (سەججادی ، ل ٤٤) . ٤ـ مت . : تەڵاقدان ؛ بەرەڵاكردنی ژن و وازهێنان لێی .

ئازادی

(نو . ، نس . : ئازاد + ی) . (پە . : ئازاتیە) . ڕزگاری ؛ سەربەستی ؛ سەربەخۆیی ؛ ئازاهی ؛ ئازایی ؛ ئازادەگی ... بەندە و كوێلە نەبوون ؛ ژێردەستەی كەس نەبوون ؛ جڵەو بەدەست خۆوە بوون ... : ((داری ئازادی بە خوێن ئاو نەدرێ قەت بەر ناگرێ * سەربەخۆیی بێ فیداكاری ئەبەد سەرناگرێ)) (بێكەس ، ل ٨٢) . ((هەموو عالەم لە دووی ئازادی وێڵە بۆچی من وەك شێت * كەمەندی زوڵفت لە ئەستۆی خۆم خەم و ببمە كەری ژێر بار)) (پیرەمێرد ، ل ٢١٨) . (كێ وا : لە ژێر زنجیرا * ئازادی هات بە بیرا)) (گۆران ، ل ٨٥) . ((ئاماد ، وەهار ، وەهار شادی * بۆی عەتر نەسیم غونچەی ئازادی)) (مەولەوی ، ل ٣٨) . ...~ی بیر ؛ ~ی قەڵەم ؛ ~ی ڕامیاری ...

ئازادیخوا

(نـك . ، ئنـك .) . (بــ . : ئــازادیخوان) . ((مــەرگ بــۆ ئیمپریالیسـت . ئـەی بێگانــە بـۆ دەرەوە . بـا بڕووخێـت نۆکەرانی کۆمپانی‌یەکانی نەوت . بژی گەلانی ئازادیخوای جیــهان . بــا ببووژێتــەوە وڵاتـــی ئــازاد و میللـــەتێکی بەختیار)) (هیچ ، ل ٢٢٤) .

ئازادیخواز

(نك . ، ئنك . ، نس . : ئازاد + ی + خواز ((خواستن))) . ئازادیخوا ؛ ئازادخوا ؛ ئازادخواه ؛ ئازادخوەز ؛ ئازاخوەز ؛ ڕزگـــاریخواز ... داواکـــاری سەربەســـتی ... کەســـێ ، کۆمـەڵێ ، میللـــەتێ مــەیل و ئــارەزووی ئــازادی هــەبێ ، یــاخود لــە پێنــاوی بیروبــاروەڕی ئــازادی و وەدیهێنــانی ئازادی‌دا خەبات بکا : ((ئــازادیخواز ! گــری .. گــری .. * کەوتە ژێر پێی درنج ، پەری)) (گۆران ، ل ٢٣٦) .

ئازادیخوازانه

(ئـن . ، ئــك . ، نــس . : ئــازاد + ی + خـــواز + انـــە) . ڕزگاریخوازانە ؛ سەربەستیخوازانە ... ١ـ (ئن .) : ژیـان و کـار و کـردەوە و شـتێکی پێوەنـدی بــە ئازادیخوازییـــەوە هـــەبێ ∴ کـــورد ژیـــانێکی ئازادیخوازانـــەی دەوێ . بەدەمەتـــەقێی ئازادیخوازانــە گـــەلێك کێشـــە چارەســـەر دەکـرێ . بـیروڕای ئازادیخوازانــە لــە نـاو گــەلدا تــەواو

بڵاوبووەتـــەوە . مێـــژووی بزووتنـــەوەی ئـــازادیخوازای نەتـەوەی کـورد زۆر کۆنـە ... ٢ــ (ئـك .) : بەچەشـنی ئـازادیخوازان ؛ وەك کەسـانێك کـە ئازادییـان دەوێ : ∴ بلێسـە ئازادیخوازانـە بـیر دەکاتـەوە . کـورد ئازادیخوازانـە دەڕوانێتە چارەسەرکردنی کێشەکانی .

ئازادیخوازی

(نو . ، نس . : ئازاد + ی + خواز + ی) . ڕزگاریخوازی ؛ داواکـــاریی سەربەســـتی ؛ مـــەیل و ئـــارەزووکردنی ئـازادی ؛ لایـەنی ئـازادی گرتـن ؛ تـەرەفداری ئـازادی ؛ خـــەبات و تێکۆشـــان لـــەپێناوی ئـــازادی و ڕزگـــاری و سەربەستیدا : ((زاهیدی ... بە پشتیوانی ئیمپریالیزمی ئینگلیس و ئەمریکا توانـی جووڵانـەوەی ئازادیخوازیی پەرەگرتوو و بەربلاوی ئێران سـەرکوت بکا .)) (هێمن ، ل ٤١) .

ئازار[1]

(ن .) . (پهـ . : ئازار) . ١ــ ئێش ؛ ژان ... ئێـش و ژانـی ئەندامی لەش بە هۆی نەخۆشی و بریندارییەوە : ((سەری کاکە مـەمی دەگرت ، داینا لەسـەر ڕانیـە * دەڵـێ : ڕۆڵـە ، بـەقوربانت بم کوێت دێشـێ ئـازارت چیـە ؟ * ڕۆڵـە چاکـە بابت ئازارت بزانێ)) (تحفە ، ب ١ ، ل ٢٤١) . ((بروسکەی ئازاری باڵی بە هەموو لەشیدا پەرش بۆوە)) (ڕەئووف ، ل ٤٠) ... ٢ــ جەزرەبـە ؛ سـزا ... ئێـش و ژانـی ئـەنجامی

شتێکی ئازاردەر ، وەك : گەستن ؛ لێدان ؛ کەوتن ... : ((ئەو کوردانەی کە چەند مانگێ لەوە پێش لەشکری ئێرانێ ئازار و چەرمەسەرییێکی زۆریان دابوونێ ...)) (دمدم ، ل ٢٦١) . ((دەم دەم کە دەکا زاری پڕ ئازاری بە غونچە * بۆ دەعووەتی ماچی لەبە گۆیا دەمی نادا)) (نالی ، ل ٨٤) . ٣- ئەزیەت ؛ ئەزێت ؛ عەزیەت ، عەزێت ؛ ڕەنج ؛ تەقەلا ؛ کۆشش ؛ هەوڵ ، وەزەن ... ئێش و ژانێکی مرۆ پاش کارکردن و ماندووبوون هەستی پێ دەکا . ٤- پەژارە ؛ خەم ؛ خەفەت ؛ تالاو ؛ دەردەسەری ؛ ناخۆشی ... ئێش و ژانی دەروونی : ((کوشتەی نازی خۆت زۆر مەدە ئازار * زولفت نەبێتە پەرژینی ڕوخسار)) (پیرەمێرد ، ل١٧٠) . ((محنەت و جەورا حەبیبێ * قەهر و ئازارا ڕەقیبێ)) (جزیری ، ل ٣٤٧) . تب . : زۆر جار لەگەڵ وشەی (ئازار)دا ، وشەی (ئێش ؛ ژان ؛ خەم ؛ دەرد ...)) دێت و دەوترێت : (ئێش وئازار ؛ ژان وئازار ؛ خەموئازار ؛ دەردوئازار ...) ، وەك : ((نازانم چۆتە کام دێ ، کام هەوار * چۆن منی جێهێشت بە ئێش وئازار)) (بەختیار ، ل ١٦٤) . ((ژان و ئازار پتر شالاویان بۆ ژنە هێنا ...)) (ژانی گەل ، ل ١١) . ((لە دنیای بێ بنی غەمدام ؛ سەرم سوڕماوە لەم کارە * کە دڵداری و شەرابی مەستی بۆ من دەرد و ئازارە)) (ئیحسان ، ل ١٢) ... ~ ی دڵ ؛ ~ ی گیان ؛ ~ ی دنیا ... (بپرسن لەو دڵەی نۆشی خەم و ئازاری دنیایە بپرسن لەو دڵەی ڕشتی لە فرمێسك

خوێنی دەریایە)) (ئیحسان ، ل ١٦) ... بە ~ = بەژان ؛ بەئێش ...

ئازار[٢]

(ن .) ١ـ ئاهۆ ؛ پەتا ؛ درم ... نەخۆشیی گیرۆ ؛ نەخۆشیی ئادەمیزاد کە زوو تەشەنە دەکا و خەڵك زۆر دەکوژێ ، وەك : کۆلێرا ، تاعوون ... ∴ ئازار کەوتووەتە وڵاتەوە . ٢ـ دەرد ؛ قڕ ... ∴ مریشکەکان ئازاریان تێکەوتووە .

ئازار[٣]

(کژ .) . (ن .) . ١ـ گریە ؛ کورك ؛ کورکە ... ٢ـ پرتەوبۆڵە ؛ هاوار ؛ قیژە ...

ئازار[٤]

(بـ . : ئادار) .

ئازاراوی

(ئن . ، نس . : ئازار + اوی) . (بـ . : ئێشاوی) . ((دوای حەوت ساڵی ئازاراوی * شەوی ماتەم و خەماوی)) (کامەران ، ل ٤٣) . ((ڕووداوی ناخۆش و پڕ بیرەوەریی ئازاراویی ڕابوردوو وەك پوورە هەنگ ورووژابوون)) (ژانی گەل ، ل ٧) .

ئازارپێگەیاندن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئازار + پێ + گەیاندن) . (بـ . : ئازاردان) .

ئازارپێگەیشتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئازار + پێ + گەیشتن) . (بـ . : ئازارگەیشتن) .

ئازارچێژان

(چ . ، تێن . ، نس . : ئازار + چێژان) . (بـ . : ئازارخواردن) . ((ئێستا فرمێسکی خوێنین ئەڕێژم * ئازاری زامی دەروون ئەچێژم)) (ژیر ، ل ٩٣) .

ئازارخواردن

(چ . ، تێن . : نس . : ئازار + خواردن) . هەست بە ئازارکردن ؛ هەست بە ئێش‌کردن ؛ هەست بە ژان‌کردن ؛ ئەزیەت‌خواردن ؛ عەزیەت‌خواردن ؛ عەزێت‌خواردن ؛ سزاخواردن ؛ خەفەت‌خواردن ؛ ئازارچێژان ... هەست بە ئازار و ئێش کردن چ لە ڕێی ئەشکەنجە و لێدان و چ بە تەنگپێهەڵچنین و چ بە قسە و چ بە هەر شتێکی دی .

ئازاردار

(ئن . ، نس . : ئازار[١] + دار) . ١ـ ئێشدار ؛ ژاندار ؛ خەفەتدار ؛ خەمدار ... کەسێك ئێش و ژان یاخود خەم و

خەفەتی هەبێ ((هاڕەی مێخەکبەن ، شەو لە خاوم کرد * من چۆن ئازاردار ، ئەڵهای ئاوم کرد)) (زامدار ، ل ٥٩) . ٢ـ بەئازار ؛ بەئێش ، بەژان ... هەر شتێك بە ئێش و ئازار بێت .

ئازاردان

(ژ . ، تێ . ، نس . : ئازار[١] + دان) . ئازراندن ؛ ئازارپێگەیاندن ؛ ئێشپێگەیاندن ؛ ئەزیەتدان ؛ ئەزێتدان ؛ عەزیەتدان ؛ عەزێتدان ؛ سزادان ... خەفەت کردنە دڵ ... ئێشگەیاندن بە کەسێك چ بە ئەشکەنجە و لێدان ، چ بە تەنگ پێهەڵچنین و چ بە قسە و چ بە هەر شتێکی دی . ((ئەوی سرتەشی لێوە بێ ، بڵێ هەژارم ، چم نیە ، کە سەربازان وای وەبەر کوتەك و قامچیان دەدەن ئیدی جارێکی دی بە خۆیدا نەیەتەوە ، ژنان ڕیسوا دەکەن ، منداڵان دەکوژن ، پیر و کەنەفتان ئازاردەدەن ...)) (دمدم ، ل ٥٥) . ((شاعیرێك ... لە یەکەم گرتنییەوە تا ئازاردانی ، هەڵواسینی ، تا پرس و لێکۆڵینەوە ... ئەو زەردەخەنەیەی لەسەر لێوەکانی نەخش بوو تا تروسکایی لە ژیانیا ما نەکوژایەوە)) (مستەفا ، ل ١٣٥) . ((ئەوانەی بەندیخانەشیان بەدەستە لام وایە هەر بۆ تۆقاندن و ئازاردانی خەڵك دایانناوە)) (ژانی گەل ، ل ٩٢) . ((پۆلیس کە دەستی وە من ڕانەگەیشت کەوتە ئازاردانی بابم))

(هێمن ، ل ٤١) . ((پەلە پەل پەی زەوق زامیٚ وەتیرت * ئازاردابۆ تای زولف زنجیرت)) (مەولەوی ، ل ٧) .

ئازاردەر

(نك . ، نس . : ئازار[١] + دەر) . ئازارپیٚگەیێن ؛ ئێشپیٚگەیێن ؛ ئەزیەتدەر ؛ عەزیەتدەر ؛ عەزێتدەر ؛ سزادەر ... کەسێك یان شتێك ، کە مایەی گەیاندنی هەر جۆرە ئێش و ئازارێك بیٚ . ((هێندیٚ جار هەڵدەکەویٚ کە مرۆڤ لە خەمدا کەیف دەکا و بۆ خۆی دەیکاتە یارییەکی ئازاردەر کە خوێنی دڵ دەخواتەوە)) (دایك ، ل ٣٢٠) .

ئازاردراو

(نب . ، ئنب . ، نس . : ئازار١ + د + ر + ا + و) . ئازارپیٚگەیەندراو ؛ ئێشپیٚگەیەندراو ؛ ئەزیەتدراو ؛ ئەزێتدراو ؛ عەزیەتدراو ؛ عەزێتدراو ؛ سزادراو ؛ ڕەنجێنراو ؛ دڵ ڕەنجێنراو ؛ دڵ پڕ لە ژان کراو ... کەسێك ئەزیەت درابیٚ و ئازاری پیٚگەیندرابیٚ ، یان دڵی ڕەنجێنرابیٚ و دڵ پڕ لە ژان کرابیٚ .

ئازاردیده

(ئن . ، نس . : ئازار[١] + دیده ((چاو))) . کەسێك ئێش و ئازار و مەینەتی چەشتبیٚ ، واتە بە چاوی خۆی بینیبیٚ .

((لە شەقامی ڕەشیدا سەدان گەنجی خوێن گەرم و پیری ئازاردیدە ئاڵۆز و خرۆشاو ، دەماری گەردنیان خوێنی تیٚزابوو)) (هیچ ، ل ٢٢٤) .

ئازارسی

(سن .) . (ن . ، نس . : ئازار[١] + سی) . ئازاری سی ؛ دەردەباریکە ؛ سیل ؛ دیق ؛ دیق وسیل ... (بـ . : سیل) .

ئازارگەیشتن

(چ . ، تێن . ، نس . : ئازار[١] + گەیشتن) . ئازارپیٚگەیشتن ؛ ئێش پیٚگەیشتن ؛ ئێش گەیشتن ؛ ئەزیەت پیٚگەیشتن ؛ ئەزێت پیٚگەیشتن ؛ ئەزیەت گەیشتن ؛ ئەزێت گەیشتن ؛ عەزیەت پیٚگەیشتن ، عەزێت گەیشتن ... پەیدابوونی ئێش لە لەش یان دەروونی کەسێکدا . ((فەن و فێڵت کەوتە دوو ئەی چەرخ لە لام ئابرووت تکا * بۆیە بەرزت کردمەوە بم خەیت و ئازارم بگا)) (پیرەمێرد ، ل ٢٩٠) .

ئازاکە

(ل .) . (ن .) . جۆرە چێشتێکە لە ڕووەکی ئازیکە (بـ . : ئازیکە) و هەویرترش دروست دەکریٚ .

ئازاكرده

(ل ٠) . (بـ . : ئازادكردن) .

ئازاكردن[1]

(چ . ، تـىّ . ، نـس . : ئازا + كـردن) . ١ـ پەلـەكردن ؛ خێرايیكردن ؛ تالووكەكردن ؛ لـەزكرن ... گورج وگۆڵـی لـە راپـەڕاندنی كارێكدا ؛ بـەجیّهێنانی كارێك بـە گورجـی ... ئازاكـە - خێراكـە (خێرابكـە) ؛ زووكـە ؛ گورجكـە ... ٢ـ ا) بەجـەرگ كـردن ؛ جەسـوورکردن ... مرۆیێـك یـان گیانداریێك پتەوكردن ... كەسێك یان گیانداریێك لـە پێشدا گورج وگۆڵ و توند و تۆڵ نەبووە و دوایی ئەو خاسیەتەی پیّ پەیداكراوە . خۆ~ - أ) خۆ بە بوێر و ئازا و نەترس نیشاندان ؛ كەسێك خۆی بە جوامێر و دلاوەر بخاتـە بـەر چاوی خـەڵك : ∴ هیچی لەدەسـت نایـە و خۆشـی لێمـان ئازاكردووە . ب) خۆ توندكردنەوە ؛ خۆ گـورج كردنـەوە ؛ كەوتنە خۆ ...

ئازاكردن[2]

(چ . ، تـیّ . ، نـس . : ئازا + كـردن) . (بـ . : ئـازادكردن ٣ـ ؛ ئازاكرن ؛ ئازایی) . ∴ ڕۆژی جـەژن خـەڵكی گـەڕەك گەردنی یەكتریان ئازاكرد .

ئازاكرن

(كـژ .) . (چ . ، تـیّ . ، نـس . : ئـازا[1] + كـرن) . (بـ . : ئازادكردن) . ((خۆرتا ، قیزا ، جاخلا ، زاڕە دكر گـازی : *

سیابەند ئەم ئازاکرن ژ حەڕافباشـی)) (چریکـە ، ل ٦٠) . ((... من خوەست ئەز ئەوی ژ ماعریٚ ڕەش ، سەرگەنجۆر ئازابکم)) (کوردۆ ، ل ٣٨) . ((... هەر کە من تو نەگرتی ، ئەزیٚ تە ئازابکم و ...)) (کوردۆ ، ل ١٣٥) . ((ئێدی دەیکا منیٚ گەردەنا مـن ئـازا بکـە ، عومـریٚ مـن دونیـاییٚ تمـام بیـیـە)) (بامـەرنی ، ل ٤٣) . ((بـەلکی ب نەسـیحەت و ب پـەندیٚ * ئازا مـە ب کـەت ژ قـەید و بـەندیٚ)) (خـانی ، ل ٢٨٤) ... ◊ گەردنا خوە ~ ...

ئازاڵە

(سـن .) . (ن .) . تەپاڵـە ؛ ئـێزنگ ... ڕەنـج و شـیاکە و پشـقلی وشـکەوەبوو ، کـە لـە لادیٚ وەك سـووتەمەنی بەکاردێنریٚ و دەکرێتە سۆخت و ئاوردوی زستانە (بـ . : ئێزنگ) .

ئازانە

(بـ . : ئازایانە) . ((فەرمووی بە مژەی مەستی ، ئازانە و تەڕدەسـتی * سـادەی لـە دڵـی سسـتی ، تـیریٚ ، بـە تەمەننایـە)) (نـالی ، ل ٥٦١) . ((ڕۆستەمی مازەندەران ئەو وەقتە دەستی بردەوە * هاتە ڕیٚی (دێـوی سـپی) ئازانـە دەستی کردەوە)) (کۆیی ، ل ١٢٧) .

ئازاو

(هـ .) . (بـ . : ئازاب) .

ئازاهی

(کژ .) . (بـ . : ئازایی) .

ئازایانە

(ئن . ، ئك . ، نس . : ئازا + ی + انە) . ئازانە ؛ بوێرانە ؛ دلێرانـە ؛ مەردانـە ؛ نەترسـانە ... : ١ـ ئـن . : کـار و کردەوەییێـك ئازایـەتی و مەردایـەتی تێـدا بـێ ∴ پێشـمەرگەکان بـە هێرشـی ئازایانـەیان کوردسـتانیان ڕزگارکرد . ٢ـ ئك . : أ ـ وەك کەسێکی بوێر و بەجەرگ ∴ پێشمەرگەکان لـە سەنگەرەکانیاندا ئازایانـە دەجەنگان . ((هـاتم تێکۆشـام ، وتم بـەڵکو ئـەم میللەتـە بـۆ خـۆی هەناسەییێکی ڕەحەتی هەڵکێشێت سەربەست و ئازایانە بۆ خۆمان بژین و دەستی بێگانەمان بە سەرەوە نەبێ)) (لـە خـەوما ، ل ٥١) . ب ـ مـت . : چالاکانـە ؛ چاپووکانـە ؛ بەگورجی ؛ بەگوڕی ؛ بەخێرایی ... بـەجێهێنانی کـارێك یـان ئـەرکێك بـە خـێرایی و گورج وگۆڵـی ... ∴ شـێروان ئازایانـە وانـەکانی ئامـادە کـرد . نـەوزاد ئازایانـە زەوی‌یەکەی کێڵا ...

ئازایەتی

(نو . ، نس . : ئازا[1] + ی + ەتی) . (بـ . : ئازایی[1]) . ((مێرخاسـی وا هـەبوون کـە لەگـەڵ خـانۆدا ... لـە نێـو سوپای ئێران و ڕۆمێدا نێوبانگی ئازایـەتی‌یان ڕۆیبـوو)) (دمدم ، ل ٦٩) .

ئازایی[1]

(نو . ، نس . : ئازا[1] + ی + ی) . ١ـ ئازاتی ؛ ئازاهی ؛ ئازایەتی ؛ بوێری ؛ جوامێری ؛ دلاوەری ؛ دلێری ؛ گەڕناسی ؛ مەردی . ∴ نەترسان لە کاتی مەترسیدا و خۆڕاگرتن لە دەمی ئێش و ئازار و بەسەرهات و کارەساتی ناخۆشیدا ((فیدای وەتەن و دڵسۆزی میللەت * نموونەی سەخا و ئازایی و غیرەت)) (پیرەمێرد ، ل ٣١٥) . ((گەر لە دنیا چاکەیێ صادر بو تەفرەی پێ نەخۆی * ڕووسپی هەر ڕووڕەشە گەر بێ صەد ئازایی بکا)) (مەحوی ، ل ١٧) . ((ئازایی و مەردیی شێخی پاڵەوان * ئێستایش دیاریییە بەردە قارەمان)) (سەی وەهاب ، ل ٢٥) . ((لای لایێ ڕۆڵەکەم ، بە ڕۆح خزمەتت دەکەم * تا خزمەتی مەفتەن کەی بە ئازایی و چاپکی)) (مەلای گەورە ، ل ٥٦) ... ٢ـ توانایی ؛ لێهاتوویی . ∴ ((سێ و چوار خۆش و سووکە * کوڕی زیرەك ئێسك سووکە * پێنج و شەش و حەوت بژمێرە * ئازایی خۆت دەرخە لێرە)) (بێکەس ، ل ٢٠١) .

ئازایی[2]

گەردن ⌣ (بـ . : ئازادکردن[3] ؛ ئازاکردن[2] ، ئازاکرن) . ((ئەوا جەژنە هەموو کەس مەستی عەیشە و خۆشیییە و شایی * لە مل یەکدایە دەستیان بۆ ئصوولی گەردن ئازایی)) (باپیر ، ل ٦٢) .

ئازەب

(ئن .) . (ع .) . (بـ . : عازەب) . ((مەم نەهات ستی ڕابوو سەر لنگانە * بانکرە ئازەب و خولامان گیانە)) (مەمێ ئالان ، ل ١٤٧) .

ئازابە

(ن .) . (ع .) . (بـ . : عازەبە) .

ئازەبەت

(کئـ .) . (ن .) (ع .) . (بـ . : عازەبە) .

ئازەبی

(بـ . : عازەبی) .

ئازەپ

(ن .) . کۆیلەی بە دراو کڕاو ؛ بەندەی زەرخڕی .

ئازەخ

(ن .) . بالووک ؛ بالووکە ؛ گەنمە ؛ گەندمە . ∴ زیپکە ئاسایی‌یێکی ڕەقی بێ ژانە لە دەست و پل دێت .

ئازەر[١]

(ن .) . (بـ . : ئاگر) .

ئازەر[٢]

(ن .) . (ف .) . (کئـ .) . (پـهـ . : ئاتور) . سەرماوەز ؛ قەوس . ∴ نۆیەمین مانگی ساڵی ئێرانی‌یە ، کە دەکاتە پایز .

ئازەنتی

ڕاژە ؛ ڕاڤە ؛ ڕاوە . ∴ مانا لێکدانـەوە ؛ شـیکردنەوەی واتا ... (بـ . : ڕاژە) .

ئازەو

(ل .) . (بـ . : عازەب) .

ئازەوی

(ل .) . (بـ . : عازەبی) .

ئازپێژ

(کژ .) . (بـ . : ئاشپەز) .

ئازپێش

(کژ .) . (بـ . : ئاشخانە) .

ئازپێشخانە

(کژ .) . (بـ . : ئاشخانە) .

ئازچی

(ز .) . (بـ . : ئاشپەز) .

ئازراحیل

(کس .) . (بـ . : ئیزرائیل) . ((ئـازراحیل و جـبراحیل ، ((هەردوو ملیاکە تی ڕەببیێ عەلامیێیە * ژ عەزمانیێ ژۆری نازل بوونە عەردیێیە)) (زارگۆتن ، ل ١٨٣) .

ئازراندن

(بـ . : ئازاردان) .

ئازری

برینی کێم تێزاو ؛ برینی بە چڵك و کێم و هەوا .

ئازگار

(ل .) . تەواو ؛ ڕەبەق ؛ سەرلەبەر ... یەك دوای یەك ؛ بێ زیاد و کەم ... بە دوایەکدا هاتنی ڕۆژ یان مانگ یان ساڵ بێ نێوان و پچڕان . ((... هەر لەم بارەگایەدا چل ڕۆژی ئازگار لێیکەوت)) (پاشا ، ل ٥٢) . ∴ . شەش ساڵی ئازگار نەخۆش بوو .

ئازما

(ئست . : ئایزما) . ئەزموون ؛ تاقیکردنەوە ؛ تەجروبەکردن ... (بـ . : ئەزموون) . ((مەرد ئازما هەن پەرێ خائیفان * هەردەم بە ڕەنگی وێش مەدۆ نیشان)) (هەمەوەند ، ل ١٤٨) .

ئازمان[١]

(کژ .) . (بـ . : ئاسمان) .

ئازمان[٢]

(کژ .) . (بـ . : زمان).

ئازمووده

(فك .) ، (نب .) . تاقیکراوه ؛ تەجرەبەکراو ؛ بەتەجرەبە ؛ بەئەزموون ؛ خەبەردار ... ((وتوویژی نالی لەگەڵ دەشت و دەر و گیا و گوڵ و ئاژەڵدا لە هی مرۆڤێکی لادێیی ئازمووده دەکا ، نەك بویژێکی خەیاڵبان)) (مەسعوود ، ل ١٥٠) .

ئازنا

(د .) . (ب . : مەلە ؛ ئاژنە) .

ئازنگ

(ن .) . ١ـ خانووی بەسەر تەختەبەردی پانەوە دروست کراو . ٢ـ تەنیاماڵ ؛ تاقەخانوو ؛ تەنهاخانوو ...

ئازوباز

(ن . ، نس . : ئاز + و + باز) . ئازوبەزە ؛ ئۆباڵ ؛ هۆباڵ ؛ وەباڵ ؛ تاوان و گوناح ... بۆ پاکانەکردن و ڕەواندنەوەی گومان و تەئکیدکردن لە بەرپرسیاریی کار و کردەوەو قسەیێك بەکاردێنرێ : ∴ ئازوبازت بە گەردنم ئەگەر لە بیرم کردبێ . ئازوبازت بە ملم ئەگەر هیچی خراپم وتبێ . ئازوبازت بە ئەستۆم یەکجار جوانی ... ◊ ئازوبازی تۆم بە مل = ئۆباڵت بە گەردنم ؛ گوناحت بە ئەستۆم ؛ ئازوبەزەت بە ملم ...

ئازوبەزە

(ن . ، نس . : ئاز + و + بەزە) . (بـ . : ئازوبان) .

ئازوخ

(کس .) . (ن .) . ١ـ خواردەمەنی ؛ ٢ـ ئازوبان) .

ئازوردە

(فك .) . تێکچوو ؛ شێواو ... ((کەسی من گەر کەسن ، کەس من نەخاتە فکری ئەو شاهە * بەیادی ناکەسان ئازوردە حەیفە خاطیری عاطیر)) (مەحوی ، ل ١٢٧) . ((قەت نەبووە شەوێکی بە غەمی کۆنەوە بنووم هەر صبحدەم ئازوردەیی تازە ستەمێکم)) (ئەدەب ، ل ٥٦) .

ئازۆخە

(بـ . : ئازووخە) . ((ئەهلی ئەو ئاواییەش کە دێن بۆ ئەم پرسەیە هەر شوێنە بە ئەندازەی خۆی لە مەڕ ، لە برنج ، لە ڕۆن ، لە ئازۆخەی تر چی ڕێبکەوێ لەگەڵ خۆیان ئەیهێنن بۆ ماڵی ئەو مردووە)) (سەججادی ، ل ٣٢) .

ئازۆخەخستن

(بـ . : ئازووخەخستن) .

ئازۆخەداخستن

(بـ . : ئازووخەداخستن) .

ئازوو[1]

(کژ .) . (بـ . : ددان) .

ئازوو[2]

(کژ .) . (بـ . : ئازی ؛ تف) .

ئازووخە

(ن . ، نس . : ئاز + ووخە) . (ئست . : ئازووئیتی ؛ ئازووتی ؛ = چەوری ، خواردەمەنی) . ئازۆخە ؛ ئازووقە ؛ تفاق ؛ زەخیرە ... کەرەستەی پێویستی خواردەمەنی و بژێوی ، کە دەکرێنە زەخیرە ((سەرەرای ئەم پەشێویە ، ئەو ئازووخەیەی لەگەڵ گیانیان دەربازیان ئەکرد ، تورکەکان لێیان ئەساندن)) (خواجە ، ل ١٢) . ((کاروانی قەلای دمدم بەرەو شەمدینان بەرێ کەوت ، چوو لەوێ ئازووخە بکرێ)) (دمدم ، ل ١٥٥) .

ئازووخەخستن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاز + ووخە + خستن) . ئازۆخەخستن ؛ ئازۆخەداخستن ؛ ئازووخەداخستن ؛ ئازووقەخستن ؛ ئازووقەداخستن ... تفاق کۆم کردن ؛ دابین کردنی بژێوی و عەمبارکردنی .

ئازووخەداخستن

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاز + ووخە + دا + خستن) . (بـ . : ئازووخەخستن) .

ئازووقە

(ن . ، نس . : ئاز + ووقە) . (بـ . : ئازووخە) . ((دوکانی ئازووقە و دانەوێڵە فرۆشتنیش هەبوو)) (دمدم ، ل ٣٤) . ((منی دەگەڵ حەسەن پاشای میری میرانی شامیێدا نارده تفلیس و گورجستان کە ئازووقە و خەزنە بەرین)) (شەرەفنامە ، ل ٧٨٤) . ((ماڵەکەی گشت یەق ئەداتەوە لە دانەوێڵە و ئازووقە)) (بابان ، ل ٤) .

ئازووقەخستن

(چ . ، تیێ . ، نس . : ئاز + ووقە + خستن) . (بـ . : ئازووخەخستن) .

ئازووقەداخستن

(چ . ، تیێ . ، نس . : ئاز + ووخە + دا + خستن) . (بـ . : ئازووخەخستن) .

ئازیەت

(بـ . : ئازێت) .

ئازیەتبار

(ئن . ، نس . : ئازیەت + بار) . تازیەدار ؛ ماتەمین ... خەمباری خۆشەویست مردوو ؛ کەسێکی مردووی لێ مردبێ . ((تۆ سەنگ کۆنی ، یە کام هەوارەن یە پەی کێ ڕەنگت ئازیەت بارەن ؟)) (وەلیی دێوانە ، ل ٥٢) .

ئازیەتباری

(نچ . ، نس . : ئازیەت + بار + ی) . تازیەداری ؛ ماتەمینی ... لە بارودۆخی تازیەدا بوون .

ئازیەتی

(ئن . ، نس . : ئازیەت + ی ٣ـ) هەر شتێك پێوەندی بە تازیەوە هەبێ .

ئازێت

(ن .) . (ع . : عزاء) . ئازیەت ؛ پرسە ؛ بەهی ؛ تازیە ؛ تازیمانە ؛ ماتەم ؛ سەرەخۆشی ... ((ئازێت وەیشوومەی پار و ئەم وەختە * تویژی نەبەستووە ئەو زامە سەختە)) (مینە جاف ، ل ١٠٢) .

ئازی

(کس .) . (ن) . (بـ . : تف) . ((ڕاست ژ پادشاڕا بێژە ، لێ پادشێ خێنجی ئازییا سەر زمانێ وی تو تشتی نەخوازە بێژێ ئەز دەخوەزم ، کو تو ئازییا زمانێ خوە بکی دەڤێ من)) (کوردۆ ، ل ٣٩) .

ئازیز

(ئن .) . (ع . : عزیز) . عازیز ؛ عەزیز ؛ خۆشەویست ... (بـ . : عازیز) . ((میر دەلێ : بەنگینە ئازیزم ، بەنگینێکی شیرینی ! * ئەسپان بێنە دەرێ ، سواربن بچنە

کن کاکە مەمی مالە قەرەداژەدینیٚ)) (تحفە ، ب ١ ، ل ٣٠٨) . ((وەزیر گوتی : میوانانی ئازیز ، شا کەمێ سەغڵەتە ... تەشریفی پشوویەك دەدا ، دیسان تەشریف دێنێتەوە)) (دمدم ، ل ١٠١) . ((خەتای من نییە ، خەتای پایزە * ڕەنگ زەردییەکەم ، دووریی ئازیزە)) (زامدار ، ل ١١٩) . ((ئازیز ، وە مەرگت گەر ئینسافت بۆ * هەنی کافی‌یەن بۆی زوڵفت پەی تۆ)) (مەولەوی ، ل ١١) .

ئازیزە

(ن . ، نس . : ئازیز + ە) . ناوی مەقامێکی کۆنی کوردی‌یە .

ئازیزمەردە

(بـ . : ئازیزمردە) . ((ئەم بێ ڕەنگی‌یە ، بەم قەوزەی سەردە * ئەم مەلوولی‌یە وەك ئازیزمەردە)) (پیرەمێرد ، ل ١٥١) .

ئەل ، ل ٔ

ئازیزمردە

(ئن . ، نس . : ئازیز + مرد + ە) . ئازیزمەردە ؛ خۆشەویست مردوو ... بە کەسێك دەوترێ خۆشەویستێکی مردبێ و لە خەم و ماتەمی ئەودا بێت . ((شەرتە وەك ئازیزمردە سەر لە ئەژنۆ بەرنەدم * بۆ دڵەی وێڵ و غەریبم دائیما بگریم بە زار)) (ئەخۆل ، ل ١٨) .

ئازیکه

(ل .) . (ن .) . ڕووەکێکی دڕکاوییە .

ئاژ[1]

(ئن .) . زبر ؛ زوور ؛ نەپۆر ... × ساف ؛ لووس ... (بـ . : ئاژین) .

ئاژ[2]

(ل .) (ن .) . ڕووی کلاش .

ئاژار

(کژ .) . (ن .) . ١ـ بەرهەم و دەرامەتی زەوی و زار ؛ پیت و بەرەکەتی زەوی . ٢ـ زەوی ؛ زەمین ؛ خاك ؛ مەزرا ؛ کێڵگە ...

ئاژارۆکێ

(ئن .) . (کژ .) . لەڕ ؛ لاواز ؛ کز ... (بـ . : لاوان) .

ئاژاژك

(بـ . : باوێشك) .

ئاژاژکی

(ل .) . (بـ . : باوێشك) .

ئاژاژکیکرده

(ل .) . (بـ . : باوێشك دان) .

ئاژاژی

(بـ . : باوێشك) .

ئاژاڵ[1]

(ن .) . ئاژەڵ ؛ ئاژێڵ ؛ پاتاڵ ؛ وڵست ؛ وڵسات ؛ ماڵات ؛ مەڕوماڵات ؛ گاوگۆڵ ؛ گاوگۆتاڵ ؛ حەیوانات ؛ دەوڵەت ... ((لەو کاتەدا کە ئاژاڵ لە لەوەڕ دێنەوە بۆ ناو دێ ...)) (بابان ، ل ٢٧) . ((لە کوردەواری ئاژاڵ بە شەو لە کەژایە ، شوان ئەیداتە پێش و بە دەم لەوەڕەوە ...)) (سەججادی ، ل ١٥٣) . ((گا و گوێرەکەی سەرەڕۆ * ئاژاڵی زیانە خرۆ)) (گۆران ، ل ٤٢٨) ...~ ی تەڕەزەن - حەیوانی تازە زاوی زۆر شیردەر . ~ ی دۆشانی (دۆشەتی) - حەیوانی شیردەر ، کە بۆ دۆشین دەست دەدا .

ئاژاڵ[2]

(ن .) . ١ـ گیا ؛ سەوزەگیا ؛ گژوگیا ... ٢ـ پوش وپەلاش ؛ پڕوپووش ؛ دڕك وداڵ ... ٣ـ چڵ وچێو ؛ چیلکەوچاڵ ؛ چڕوچیلکە ؛ وردەدار ...

ئاژاڵدار

(ئـن . ، نـس . : ئاژاڵ + دار) . ئاژەڵدار ... خاوەن ئاژاڵ ؛ خاوەن پاتاڵ ؛ خاوەن وڵسات ؛ خاوەن مەڕ و ماڵات ... بە کەسێك یان لایەنێك دەوترێ خاوەن مەڕوماڵات بێ .

ئاژاڵداری

(نـــچ . ، نـــس . : ئـــاژالْ + دار + ی) . ئـــاژەڵداری ... حەیوان ڕاگری ؛ مالاّت بەخێوکەری ... کار و پیشەی ئەو کەسەی مەڕومالاّت بەخێودەکا .

ئاژان

(کئـ .) . (ن .) . (فر .) . پاسەوان ؛ پۆلیـس ؛ قۆڵچـی ؛ دارغـە ؛ دارۆغـە ؛ یاسـاولْ ... ((ئـاژان وەکـو سـەگی هـار دەخولێنەوە لەناو شار)) (هێمن ، ل ٩٨) .

ئاژانخانە

(کئـ .) . (ن . ، نس . : ئاژان + خانە) . (فر . ك .) . (بـ . : پۆلیسخانە) .

ئاژانس

(ن .) (فر .) . ((من ئاژانسـی دەنگوباس نیم کە بێم بۆ لات خەبەربەرم * من دێم قەندی لێوت بخۆم لـە باخـانت سەمەر بەرم)) (قەرەداغی ، ل ٦) .

ئاژاوە

(ن .) . ١ـ ئاژاولە ؛ ئاژاوڵە ؛ ئاشووب ؛ ئاشۆ ؛ ئاشێو ؛ پشـێونە ؛ پشـێوە ؛ پشـێوی ؛ پەشـێو ؛ شـێواوی ... شێواوی و پشێویی شار یا ولاّتێك ، کـە هـەر کەسـە بـە ئارەزووی خۆی هـەرچی ویسـتی بیکا ، بیْ ئـەوەی گـویْ بداتە یاسا ... ((پیْریْ عەرزوحاڵی داوە * ئەمڕۆ کەوتۆتـە

ئاژاوە)) (گۆران ، ل ٣٧٧) . ٢ـ شەڕوشۆڕ ؛ شەڕوکێشە ؛ کێشەکێش ؛ ڕاوەدوو ... کاری بەگژییەکداچوون و تێک بەربوونی خەڵکی شوێنێکی دیاریکراو (ناوچە ، شار ، گوند ، گەڕەك ، گوزەر ، مال ...) . ((کچان هەوێنی ئاژاوەن * لای خۆیان وایە بەستراوەن)) (مەدهۆش ، ل ٢١٩) . ٣ـ هەرا ؛ هەراهەرا ؛ هەراوزەنا ؛ هەراوهوریا ؛ قاوەقاو ؛ قیرەقیر ... کاری تێك بەربوون و بەگژییەکدا چوونی منداڵانی ماڵێك یان کۆڵانێك یان گەڕەکێك .

ئاژاوەبەرپاکردن

(ب . : ئاژاوەنانەوە) . ((هەرگیز ... هەرگیز ڕێگە نادەین ئەو ئاژاوە بەرپابکات)) (ڕوبار ، ل ١٤٠) .

ئاژاوەتێخستن

(چ . ، تیّ . ، نس . : ئاژاوە + تیّ + خستن) . سازکردنی ئاشووب و شەڕوشۆڕ و هەراوهوریا لە شوێنێك یان نێو کۆمەڵێك . ∴ ئەم شارە وەك ماستی مەیو وابوو ، ئەو خوێڕییانە ئاژاوەیان تیّخست . ئەم لاوانە وەك برا وابوون ، کەچی ئازاد ئاژاوەی تیّخستن . ماڵی مام نەریمان زۆر ئارام بوو ، نازانم کیّ ئاژاوەی تیّخست ؟ ...

ئاژاوەچی

(نك . ، نس . : ئاژاوە + چی) . (ب . : ئاژاوەگێڕ) . ((دوای چەند ڕۆژێك دەریاوانەکە بە ئەمەی زانی ، بە

زەبروزەنگەوە دەستی لە ئەم ئاژاوەچییانە وەشاند)) (خەندەلێو ، ل ٩٣) . ((کافر ... ئاژاوەچی ... بۆچی دێیتە ئێرە)) (دایک ، ل ٨٠) .

ئاژاوەخستنەوە

(چ . ، تیٚ . ، نس . : ئاژاوە + خستن + ەوە) . (بـ . : ئاژاوەنانەوە) .

ئاژاوەکوژانەوە

(چ . ، تێن . ، نس . : ئاژاوە + کوژان + ەوە) . دامرکانەوەی ئاشووب و پشێوی ؛ هێوربوونەوەی شەڕوکێشە ؛ خامۆش بوونەوەی هەراوهوریا ؛ نەمانی شەڕوشۆڕ ... ((لە پاش ئەوەش کە بەغدا ئاوەدان کرایەوە و ئاژاوە کوژایەوە ، ژیانی تێدا بووژایەوە)) (شەرەفنامە ، ل ٩٥) .

ئاژاوەکوژاندنەوە

(چ . ، تیٚ . ، نس . : ئاژاوە + کوژ + اندن + ەوە) . دامرکاندنەوەی ئاشووب و پشێوی ؛ هێورکردنەوەی شەڕوکێشە ؛ خامۆش کردنەوەی هەراوهوریا ؛ نەهێشتنی شەڕوشۆڕ ...

ئاژاوەگێڕ

(نك . ، نس . : ئاژاوە + گێڕ ((گێڕان)) . ١ـ ئاژاوەچی ؛ ئاشووبگێڕ ؛ کەتن گێڕ ؛ سەرەسۆدرە ... یەکێك

ولاّت بشێوێنێ ... ٢ـ شەڕهەڵایسێن ؛ شەڕهەڵخرێن ... کەسێك مایەی شەڕنانەوە بێ ... ٣ـ سەربەگۆبەند ؛ سەربەگێچەڵ ... ئەو کەسەی هەرا دەنێتەوە .

ئاژاوەگێڕان

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاژاوە + گێڕان) . (ب . : ئاژاوەنانەوە) .

ئاژاوەنانەوە

(چ . ، تێ . ، نس . : ئاژاوە + نان + ەوە) .

١ ـ ئاژاوەگێڕان ؛ ئاژاوەخستنەوە ؛ ئاژاوەبەرپاکردن ؛ ئاشووبگێڕان ؛ کەتنگێڕان ... بەرپاکردنی ئاشووب ؛ سازکردنی ئاژاوە ... ٢ـ شەڕوشۆڕنانەوە ؛ شەڕهەڵگیرساندن ؛ شەڕبەرپاکردن ؛ شەڕهەڵخراندن ... هەڵگیرساندنی شەڕوشۆڕ ... ((لەوە پێش لە سۆنگەی ئاژاوەنانەوەدا ... گرتیان)) (شەرەفنامە ، ل ٥٨) . ٣ـ هەرانانەوە ؛ گۆبەندنانەوە ... نانەوەی هەرا و گێچەڵ ((لە هەر کوێ بم من ئاژاوە دەنێمەوە)) (هەڵمەت ، ل ١١٠) .

ئاژاولە

(ب . : ئاژاوڵە) .

ئاژاوڵە

(ن .) . (سن .) . (ب . : ئاژاوە) .

ئاژەڵ

(ن .) . (بـ . : ئاژاڵ)

((لە شاردا گەلێ گوزەر و شارێ هەبوون ، جگە لە دوو بازاڕ مەیدانێکی ئاژەڵیشی تێدا بوو)) (دمدم ، ل ٣٣) . ((هەندێ جێگای حەسانەوەیان بۆ شوانان بە چەپەر و تەیمان دروست دەکرد ، هەندێکیشی کۆنە ئولکیان بۆ ئاژەڵ نوێ دەکردەوە)) (دمدم ، ل ٢١٤) . ((بە سۆزی زریان پیاوی دەکەی سڕ * بە کرێوە و باکوت ئاژەڵ دەکەن قڕ)) (هێمن ، ل ٧٥) . ((شوان دەمرێ و ئاژەڵ زاوزێ دەکا)) (پێنجوینی ، ل ٤٠) .

ئاژەڵانە[1]

(ئك . ، نس . : ئاژەڵ + انە) . بە چەشنی ئاژەڵ ؛ وەك ئاژەڵ . ((... ژنانی ئاسك ئاوڕ و والآ مەقیان بە شێوەیەکی ئاژەڵانە بە تالآن بردووە و کردووەتە باوەش)) (کوردۆ ، ل ٢٠٠) .

ئاژەڵانە[2]

(ئك . نس . : ئاژەڵ + انە) .

باجی ئاژەڵ .

ئاژەڵدار

(ئن . ، نس . : ئاژەڵ + دار)

(بـ . : ئاژەڵدار) .

ئاژەڵداری

(نچ . ، نس . : ئاژەڵ + دار + ی)

(بـ . : ئاژاڵداری)

((بە کاروباری کشتوکاڵ و ئاژەڵداری کارامە ببووم)) (هێمن ، ل ١٥) .

ئاژدا

(ن . ع .)

(بـ . : ئاژداد) .

ئاژداد

(ن .) (ع . : أجداد ، جدٌ) .

= ئاژدا ، ئەژداد ، ئەجداد ، باووباپیر ، باووباپیران ، باپیران ...

((وەتەنی من کوردستانە * یادگاری ئاژدادمانە)) (زێوەر ، ل ١٤) ... ئاژداد و ئاباد : ... ((سەریان بە گۆڕی ئاژداد و ئابادیان)) (ژانی گەل ، ل ٧٣) .

ئاژر

(ن .) . ڕك ، ڕق ، تین ، کینە ، تووڕەیی ، قەڵس .

(بـ . : ڕك) .

ئاژری

(ئن .) ، بەڕك ، ڕق هەڵستاو ، تووڕە .

ئاژن

(ڕك .) : ئاژنین

بەتەنیا بەکار نایەت . بە دوای ناوەوە دەلکیٚ و : ١- خەسڵەتی بەرکاری پیٚکدیٚنیٚ : (دەرزیئاژن ، سوژن ئاژن ...) و واتای : أ) زۆر تیٚچەقاندن :

((دلٚ کون کون ئەکا وەك سووژن ئاژن * چاو ڕوانیمان بیٚ بە کویٚریی دوشمن)) (پیرەمیٚرد ، ل ١٥٢) ... ((ئەوەتا تلاوتلت پیٚکەوت و سەرین سەرت ڕاناگریٚ ... پیٚخەف وردە وردە کەوتە دەرزیئاژن کردنت)) (ڕەئووف ، ل ٦٠) ... ((توند بە سنجاق دەرزیئاژن ئەکریٚ)) (کوردواری ، سەججادی ، ل ١٢٥ .

ب) کۆڵینەوەی ددان بۆ پاککردنەوەی لە وردە گۆشت و ...

جـ) ناوی ئامیٚر سازدەکا ، ددانئاژن ...

ئاژنە[١]

(ن .) : چەکۆشی نەقاڕی ؛ چەکوشی بەرد چاککردن ؛ چەکوشی بەرد شکاندن .

ئاژنە[٢]

(د .) . (ن) .

(ب . : مەلە ، ئازنا) .

ئاژن‌کردن

(چ . نی . تیَ .) : دابەشکردنی ئاو لە جۆگەی گەورەوە بۆ ناو دێراوی کشتوکاڵ و شیناوەرد .

ئاژنی[1]

(نـچ .) : مەلـەوانی ، مەلـەڤانی ، سـۆباری ، سـۆبایی ، سۆباهی .

(بـ . : مەلەوانی) .

ئاژنی[2]

(بـ . : ژین) .

ئاژنی‌کردن

(چ . نس . تێن .)

(بـ . : مەلەکردن) .

ئاژنین[1]

(چ . تـیَ .) : نەشـتـەر و درەوشـە و سـووژن و چیلکـە و پـروش و هـەر ئـامێرێکی دی نـووک تیـژ چـەند جـار بـە شتێکدا کردن و دەرهێنانەوەی .

:: بە نەشتەر گشت لەشیان ئاژنی

:: هەر خەریکی ددان ئاژنینە

((دەستە ڕەقەکانی ماندوو ببوون ، ئیتر وازی لە چیلکە ئاژنینی خوڵەکە هێنا)) (قزلجی ، ل ١٥)

ئاژنین[٢]

(چ .) ، (تیْ .) : داخستن ؛ دەرگا ... گرتن ، (کەلەبەر) ... ئەو دەرگایە ئاژنە .

ئاژنین[٣]

(چ .) . (تیْ .) : داکەندن (جل وبەرگ) ؛ خۆ ڕووت کردنەوە ـ کراسەکەم ئاژنی .

ئاژنین[٤]

(چ .) ، (تیْ) : زبرکردن ، زرب کردن ، کونجڕ کونجڕ کردنی بەرداش .

ئاژنین[٥]

(چ .) ، (تیْ) : تووڕەکردن ، ڕق هەڵستان .

ئاژۆ

(ن .) : ١ـ لیْخوڕ ، شۆفیْر ، هاژۆ ، هاژۆر ... کەسیْ کە بارەبەر ، یاخود ئوتومبیْل لیْدەخوڕیْ . ٢ـ کاری شویْن پیْ هەڵگرتن ؛ شویْن پیْدۆزی ؛ دەوس دۆزی ؛ شویْن گیْڕی ؛ ئۆپاژۆیی ؛ دانەپەی ... ٣ـ نك لیْبوونەوەی ڕیشە .

ئاژۆتن

(چ . ، تیْ . ، کژ) : ئاژوان ، ئاژووتن ، هاژۆتن ، ڕاندن ، لیْخوڕین ... ١ـ لیْخوڕینی ئەسپ و هەموو جۆرە ولاّخ و گیانداریْك . ((ل هەسپیْ سیار بو ، بەیتەکە قورئانی خاند

ئاژۆت بەر ب كايينا نەزروانیێ چوو)) (سیابەند ، ل ٥٤) . ١ـ ((لغاوی ئەسپەكەی لە كەفا نوقم ببوو . یەكسەر بەرەو كن كویخای ئاژوا (تەنەكە ، ل ١١٧) ... ٢ـ لیخوڕینی ئوتومبیل و تراكتۆر و كەشتی و هەموو جۆرە ماشینێكی دی : ◊ زەڤیێ ـ زەوی كێلان ◊ جڤات ژ سیێ سەهاتان بێتر ئاژۆت بوو ـ كۆبوونەوە سیێ سەعات پتر دەوام بوو (خایاند) .... ٢ـ ((هەر ئێستا ڕەوتی كەشتییەكە بەرەو ڕۆژئاوا هەلبچەرخێنە ... بێتو بەرەو ڕۆژئاوا بیئاژۆێین بەرپەرچی بایەكە دەدەینەوە (خەندەلیو ، ل ١٦) . ٣ـ پێش خۆدان ؛ بۆ پێشەوە ڕادان ؛ خستنە سەر ڕیێ ؛ یخ كردن (مەڕ و بزن و ...) . ٤ـ بەڕیوەبردن ؛ سەركردایەتی كردن ؛ فەرمانداری كردن . ٥ـ تووڕهەلدان ؛ فرێدان ... ((دەستەشۆر ئاژۆتنە ئاڤیێ)) (بامەڕنی ، ل ١٤٤) . ((خوە ئاژۆتن)) : پەلاماردان ، هەلمەت بردن ، هەلكوتاندن ، شالاوبردن ، هێرش بردن . ((ئاژۆتن سەر (ئاژۆتنە سەر) ؛ هەلمەت بردنە سەر ؛ هەلكوتانە سەر ؛ شالاو بۆ هێنان . ((ئاژۆتن ناڤ (ئاژۆتنە ناو) : ڕاندن ، وەدەرنان ، دەركردن : ((حەیوان ئاژۆتنە ناڤ شەت)) (مەمیێ ئالان ، ل ٦٦) . (مت .) : خێراڕۆیین ؛ بە پەلەڕۆیشتن ((ئاژۆتنە بازاڕیێ ئەداتیێ)) (ستران ، ل ٧٦) .

ئاژۆتی[١]

(نب .) : ١ـ لیخوڕدراو ؛ لیخوڕی . (بـ . : هاژۆتی) .

ئاژۆتی[2]

(نب .) زەویی کێڵڕاو

ئاژۆدان[1]

(چ . نس . تیَ .) (ئاژۆ + دان) .

شەوبەکێو ؛ شەوئاژووکردن ؛ بە شەو بردنی مێگەل بۆ لەوەڕ ؛ لەوەڕاندنی شەوانەی ئاژەڵ لە کێو . :: ئەوە هەفتەیەکە ڕانەکە ئاژۆدەدەین .

ئاژۆدان[2]

(چ . نس . تیَ .) : (ئاژۆدان) .

شەبەیخوون بە پەلاماری شەوانە بۆ سەر دوژمن ؛ هێرش بردنە سەر دوژمن لە شەودا ...

ئاژۆکردن

(چ . نس . تیَ) : (ئاژۆ + کردن) .

شوێن پیَهەڵگرتن ؛ وەدواکەوتن ، شوێن پیَدۆزی کردن ؛ دەوسی دۆزی کردن .

ئاژوو[1]

(بـ . : ئاژۆ) .

ئاژوو[2]

(ن .) . ئالیك ، ئالك ، دیزی ، کاوجۆ ، گژوگیا .

ئاژووان

(تێ ۰)

(ب . ئاژۆتن)

((هەمزەچاوەش ئاژوای، سەلەفێك بە تاو دوورکەوتەوە ، پاشان بە تاو گەڕاوە . ئەم سوارچاکە لەگەڵ تاودانی ئەسپ ...)) (دمدم ، ل ٦٥) . ((لەشکر ئاژاوی بە مەخسووسی * لە خاکی موکری دەپرسی)) (تحفە ، ل ٢٠٦) ؛ ((هەتا ئێوارێ دەی ئاژوا ، ئێوارێ مەنزڵی دەگری)) (ل ٢٠٦) .

ئاژێڕ

(ن .) : شووت ، دەنگی کارخانە . ((لە گەڕەکی بە سام و پڕ دووکەڵی کرێکاراندا ، هەموو ڕۆژێ دەنگی دڵتەزێنی ئاژێڕی کارخانە ولاتی دەلەرزاند)) (دایك ، ل ٩) .

ئاژێڵ

(بـ . : ئاژاڵ) .

((سەیرکە ڕۆڵە بێبارانی چی پێکردین ؟ دڵ و دەروون سووتاو ، ئاژێڵ بێ لەوەڕ ...)) (هیچ ، ل ٣٤) .

سوپاس و پێزانین

دوای ئەوەی بڕیارم دا ، ئەو (١٠٣) لاپەڕەیەی (١٠) ساڵێك لەمەوبەر لە ((فەرهەنگی میدیا)) پاكنووسم كردبوو ، با كەمیش و سەدی پێنجی فەرهەنگەكە بێ كۆمپیوتەر بكەم و بیخەمە بەر دیدەی خوێنەری هێژا ، یەكەندەردوو د. محەمەد حسێن زەهاویی خوێندكار و هاوڕێ و برای فرە خۆشەوێت و دڵسۆزم پێی ڕاگەیاندم ، كە خۆبەخشانە و بە دڵ و بە گیان كاری كۆمپیوتەرەكە دەگرێتە ئەستۆی خۆی ... بڕواتان بێ ڕازی و قایل نەدەبووم ، كە ڕاگری كۆلیژێك و كەسێكی هێندە سەرقاڵ بە كاروباری ئەو كۆلیژەوە ، شەونخونی بۆ من بكێشێ ... بەلام :

١ـ نەم دەتوانی پەشیمانی بكەومەوە ، كە ئەو ئەركە قورس و گرانە نەگرێتە ئەستۆ و لەو بەلایە مەرەخەسی بكەم .

٢ـ دەمزانی كۆمپیوتەركردنی ئەو نووسینە بەو وردی و هەموو هیما و نیشانانەوە ، بەو نەبێ ، بە كەسێكی دی وا جوان و ڕەنگین و بێ هەڵە ئەنجام نادرێ .

كوردانە و گوردانە خۆی خستە ژێر باری ئەو ئەركە ناهەموارەوە . وێڕای ئەوە ، بێوچان و دڵسۆزانە زوو بۆی تەواوكردم ... هەرچەندیشم كرد یەك پوولی لێ وەرنەگرتم .

چاكە و یارمەتی و هاریكاری و كۆمەك و خەمخۆری و پەرۆش و بەتەنگەوەهاتن و سۆز و كام و ئاوەز و ئارەزووی ڕاژەی زۆر و بێسنووری مایەی شانازی و ستایشە و چاكەی هەرگیز لەبیر ناكەم و هیوادارم تا دێ هەر سەركەوتوو و بەرخوردار بێ .

بەندەش لەگەڵ ئەوەی مامۆستاشی بووە ، سەری ڕێز بۆ خۆی و هەڵوێستی بالای دادەنوێنێ .

ئەوڕەحمان

کتێبە چاپکراوەکانی
کۆڕی زانیاری کوردستان و ئەکادیمیای کوردی

کۆڕی زانیاری کوردستان:

١) فەرهەنگی زاراوە (عەرەبی - کوردی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٢، (١٤٢ لاپەڕە).

٢) کوردی تورکمانستان - مێژوو - ئەتنۆگرافیا - ئەدەب، د. مارف خەزنەدار، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٣، (٢٥٨ لاپەڕە).

٣) زاراوەی یاسایی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٠ لاپەڕە).

٤) زاراوەی کارگێڕی، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٤٧ لاپەڕە).

٥) من ينابيع الشعر الكلاسيكي الكردي، ج١، رشيد فندی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢٤٠ لاپەڕە).

٦) ڕێنووسی یەکگرتووی کوردی، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٥٦ لاپەڕە).

٧) ڕێزمانی کەسی سێیەمی تاك، د.شێرکۆ بابان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (١٥٩ لاپەڕە).
٨) چوارینێن خەیام، د. کامیران عالی بەدرخان، وەرگێڕانی لە لاتینییەوە د. عەبدوللا یاسین ئامێدی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٩٤ لاپەڕە).
٩) شێوەی سلێمانی زمانی کوردی، د. زەرێ یوسوپۆڤا، و: لە ڕوسییەوە د. کوردستان موکریانی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢١٦ لاپەڕە).
١٠) العروض في الشعر الكردي، احمد هردی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی ڕۆشنبیری، ساڵی ٢٠٠٤، (٢١٨ لاپەڕە).
١١) ژانرەکانی ڕۆژنامەوانی و مێژووی چاپخانە ١٤٥٠ ـ ١٥٠٠، د. مەغدید سەپان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٧٨ لاپەڕە).
١٢) زاراوەی ڕاگەیاندن، لیژنەی زاراوە لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٠٨ لاپەڕە).
١٣) فەرهەنگی زاراوەگەلی ڕاگەیاندن (ئینگلیزی ـ کوردی ـ عەرەبی)، بەدران ئەحمەد حەبیب، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٦٥ لاپەڕە).
١٤) ئەدەبی منداڵانی کورد ـ لێکۆڵینەوە ـ مێژووی سەرهەڵدان، حەمە کەریم هەورامی، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٤٠٦ لاپەڕە).
١٥) گیرەکێن زمانێ کوردی، د. فازل عمر، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٣٤ لاپەڕە).

١٦) ل دۆر ئـەدەبێ كرمـانجی ل سـەد سـالا نـوزدێ و بیـستێ زاییـنی، تەحـسین ئیـبراهیم دۆسـکی، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پـەروەردە، سـاڵی ٢٠٠٥، (٢٧٦ لاپەڕە).
١٧) دەنگـسازی و بڕگەسـازی لـە زمـانی کوردیـدا، د. شـێرکۆ بابـان، هـەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٢٠٦ لاپەڕە).
١٨) هۆنراوەی بەرگری لەبەرهـەمی چـەند شـاعیرێکی کرمـانجی سـەرووda ١٩٣٩ - ١٩٧٠، د. عبداللـە یاسـین عـەلی ئامێـدی، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (٣٢٠ لاپەڕە).
١٩) یوسـف و زولـەیخا، حـەکیم مـەلا سـاڵح، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٤٠٧ لاپەڕە).
٢٠) زمـانی کـوردان - چـەند لێکۆڵینەوەیـەکی فیلۆلـۆجی زمـان، پ. د فریـدریش مووڵێر ئەوانی تـر، و: لـە ئەڵمانییـەوە د. حمیـد عزیـز ، هـەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٥، (١٩٢ لاپەڕە).
٢١) ڕێبەری بیبلۆگرافیە کوردییەکان ١٩٣٧ - ٢٠٠٥، شوان سلێمان بابە، هـەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٤٠٠ لاپەڕە).
٢٢) فەرهـەنگی گـەورەی مـن. د. کوردسـتان موکریـانی، چـاپی یەکـەم، هـەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦ ، (٨٠ لاپەڕە).
٢٣) دیوانی عـەزیز - محەمـەد عـەلی قـەرەداغی - هـەولێر، چاپخانەی وەزارەتـی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠، (١٤٤ لاپەڕە).
٢٤) زاراوەگەلی کاروباری مین - جەمال جـەلال حوسـێن - دلێـر سـابیر ئیـبراهیم - دەزگـای گـشتی هـەرێم بـۆ کاروبـاری مـین، هـەولێر، چـاپخانەی وەزارەتـی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٨٠ لاپەڕە).
٢٥) زاراوەی ڕاگەیاندن - کەمال غەمبار - هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٩٦ لاپەڕە).

٢٦) زاراوەی ئەدەبی ـ ئامادەکردنی: لیژنەی ئەدەب لە کۆڕی زانیاری کوردستان، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٣٨٠ لاپەڕە).
٢٧) ئیندێکسی گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد (١٩٧٣ ـ ٢٠٠٢) ـ شوان سلێمان بابە ـ هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (٢٤٠ لاپەڕە).
٢٨) The Historical Roots of the National Name of the Kurds ـ د. جەمال رەشید، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، ساڵی ٢٠٠٦، (١٠٧ لاپەڕە)
٢٩) فەرهەنگی کۆمەڵناسی ـ عوبێد خدر ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٨٣ لاپەڕە).
٣٠) بزاڤی ڕزگاریخوازی نیشتیمانی لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا (١٨٨٠ ـ ١٩٣٩ز) ـ د.سەعدی عوسمان هەروتی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٥٥ لاپەڕە).
٣١) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا ، نووسینی: حەسەن عەلی خانی گەڕووسی ، وەرگێڕانی لە فارسییەوە: محەمەد حەمە باقی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٢٠٤ لاپەڕە).
٣٢) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری لە بەڵگەنامەی ئەرمەنیدا، نووسینی: ئەسکەندەر غوریانس، وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٢٨ لاپەڕە).
٣٣) فەرهەنگی کوردی ـ فارسی، وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١١٢ لاپەڕە).
٣٤) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری لە بەڵگەنامەی ئینگلیزی و ئەمریکی دا ـ نووسینی ـ وەدیع جوەیدە. وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە ـ محەمەد حەمە باقی . چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١١٦ لاپەڕە).

٣٥) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا، نووسینی: عەلی خان گۆنەخان ئەفشار. وەرگێڕانی لە فارسییەوە ـ محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٤٢٦ لاپەڕە).
٣٦) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەی قاجاری دا، نووسینی: عەلی ئەکبەر سەرهەنگ. وەرگێڕانی لە فارسییەوە: محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧. (١٩٢ لاپەڕە).
٣٧) چەپکێك لە زاراوە گەلی کشتوکاڵ ـ ئامادەکردنی ـ حەمە ساڵح فەرهادی ـ چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٤٤ لاپەڕە).
٣٨) شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئێران دا. وەرگێڕانی لە فارسییەوە: محەمەد حەمە باقی. چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٢٧٠ لاپەڕە)
٣٩) فەرهەنگی دیوانی شاعیران (نالی، سالم، کوردی)، نووسینی ـ د. محەمەد نووری عارف، چاپخانەی دەزگای ئاراس ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (١٠٠٠ لاپەڕە).
٤٠) یەکەم فەرهەنگی تۆ، وەرگێڕانی: د.کوردستان موکریانی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٨٦ لاپەڕە).
٤١) ئەدەبی منداڵانی کورد دوای ڕاپەڕین، نووسینی: حەمە کەریم هەورامی، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٣٦٨ لاپەڕە).
٤٢) فەرهەنگی هەراشان، کۆکردنەوە و داڕشتنی: کۆمەڵێك مامۆستا، چاپخانەی دەزگای ئاراس، هەولێر، ساڵی ٢٠٠٧، (٣٣٦ لاپەڕە).

ئەکادیمیای کوردی:

٤٣) ئەلبوومی کەشکۆڵ، ب ١، دانراوی: محەمەد عەلی قەرەداغی، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپەڕە).

٤٤) الأدب الشفاهي الكـردي ، علـي الجزيـري ، چـاپخانەی خـانی ـ دهـۆك، سـاڵی ٢٠٠٨، (٢٠٠ لاپـەڕە).
٤٥) بەركولـێكی زاراوە سـازیی كـوردی، ئامـادەكردنی: جـەمال عەبـدول، دووەم چاپ، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٣٠ لاپـەڕە).
٤٦) دیوانی قاصد، ساغكردنەوەی: شوكر مستەفا و رەحـیم سـورخی، چـاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٥٢ لاپـەڕە).
٤٧) چەند لێكۆڵینەوەیـەك دەربـارەی مێـژووی كـورد لـە سـەدەكانی ناوەڕاسـتدا، نووسینی: دكتۆر زرار سدیق تۆفیق، چاپخانەی خـانی ـ دهـۆك، سـاڵی ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپـەڕە).
٤٨) كیمیای ژەهری دەستكرد. نووسینی: پ.د. عەزیز ئەحمەد ئەمین، چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٢٠٨ لاپـەڕە).
٤٩) رۆڵـی سـەربازیی كـورد لـە دەوڵـەت و میرنـشینە ناكوردیـەكان لـە سـەردەمی عەبباسیدا، نووسینی: مەهدی عوسمـان حـسێن هـەروتی، چـاپخانەی خـانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٦٨ لاپـەڕە).
٥٠) دور نواب السلیمانیة في المجلس النیابي العراقي (١٩٤٥ ـ ١٩٥٨)، دانانی: سالار عبـدالكریم فنـدی الدوسـكی، چـاپخانەی خـانی ـ دهـۆك، سـاڵی ٢٠٠٨، (٣٠٤ لاپـەڕە).
٥١) عبدالله گۆران، رائـداً لحركـة تجدیـد الـشعر الكـوردي، دانـانی: كـەمال غـەمبار چاپخانەی خانی ـ دهۆك، ساڵی ٢٠٠٨، (٣٢٠ لاپـەڕە).
٥٢) وثـائق بریطانیـة عـن تـشكیل دولـة كوردیـة مـستقلة ١٩٢٤ ـ ١٩٢٧ ، دانـانی: د.عبـدالفتاح علـی البوتـانی، چـاپخانەی خـانی ـ دهـۆك، سـاڵی ٢٠٠٨، (٢٦٨ لاپـەڕە).
٥٣) سـاڵنامەی ئـەكادیمیای كـوردی ، ئامـادەكردنی: پڕۆفیـسور د. وریـا عومـەر ئەمین . چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٥٦ لاپـەڕە).

٥٤) مەمێ و زینێ، ئامادەکردنی: جاسمێ جەلیل، دوکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسووڵ خستوویەتییە سەر نووسینی کوردیی عیراق و پێشەکیی بۆ نووسیوە و لێی کۆڵیوەتەوە، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٨ لاپەڕە).
٥٥) هەنگاوێك لەسەر ڕێگەی لێکۆڵینەوەی (دیوانی سالم)دا، محەمەدعەلی قەرەداغی، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٨٠ لاپەڕە).
٥٦) کەرەسە بەتاڵەکان لە روانگەی تیۆری دەسەلآت و بەستنەوە ((شێوەزاری کرمانجی سەروو))، نووسینی: ڤیان سلێمان حاجی، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢١١ لاپەڕە).
٥٧) هێز و ئاواز لە دیالێکتی کوردیی ژووروودا، نوسینی: عەبدولوەهاب خالید موسا، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، سالی ٢٠٠٩، (١٤٦ لاپەڕە).
٥٨) گەپنامەی مێرگولآن، نوسینی: رەسول دەروێش، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٧٦لاپەڕە).
٥٩) دۆخەکانی ژێرەوە لای فیلمۆرو هەندی لایەنی ڕستەسازیی کوردی، ئامادەکردنی: یوسف شەریف سەعید، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩ (١٣٤ لاپەڕە).
٦٠) هەندێ لایەنی ڕێزمانی دەسەلآت و بەستنەوە (GB) لەزمانی کوردیدا، ئامادەکردنی: د.سەباح ڕەشید قادر، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩ (١٧٢ لاپەڕە).
٦١) الحياة الاجتماعية للكورد بين القرنين (٤ - ٩هـ/١٠ - ١٥م)، دانانی: دکتۆرە فائزە محەمەد عزەت، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢٧٢ لاپەڕە).
٦٢) العلاقات الايرانية - السوفيتية ١٩٣٩ - ١٩٤٧، دانانی: نزار ايوب حسن الگولی، چاپخانەی حاجی هاشم - هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢٩٠ لاپەڕە).

٦٣) بيبليۆگرافیای کوردناسی لە سەرچاوە فەرەنسییەکاندا، د. نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٥٢٨).
٦٤) بيبليۆگرافیای کوردناسی لە سەرچاوە ئینگلیزییەکاندا، د. نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٤٤٨).
٦٥) امير امراء كردستان (ابراهيم باشا الملي ١٨٤٥ ـ ١٩٠٨)، دانانی:
أ. د. عبدالفتاح علي البوتاني ـ علي صالح الميراني، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٠ لاپەڕە).
٦٦) دیوانا مەلا محەمەدێ سەیدا، بەهەڤکار: سەید جەلال نزامی، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٨٨ لاپەڕە).
٦٧) داستانی هەیاسی خاس و سوڵتان مەحموود، نووسینی: محەمەد ساڵح سەعید، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٣٢٦ لاپەڕە).
٦٨) کیمیای ژینگە، پیسبوونی ئاووهەوا، پ . د. عەزیز ئەحمەد ئەمین، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٦٠ لاپەڕە).
٦٩) گەشتنامەی پوژولا بۆ کوردستان ساڵی ١٨٣٧، وەرگێڕانی: د. نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٩٨ لاپەڕە).
٧٠) ڕێزمانی کوردی، وەرگێڕانی: د. نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (١٤٤ لاپەرە).
٧١) بونیاتی زمان لەشیعری هاوچەرخی کوردیدا، نووسینی: د. ئازاد ئەحمەد مەحموود، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩ (٢٥٨ لاپەڕە).
٧٢) الحركة الشيوعية في تقارير مديرية الامن العامة ١٩٥٩ ـ ١٩٦٢، نووسینی: د. عبدالفتاح علي البوتاني، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠٠٩، (٢٨٨ لاپەڕە).

٧٣) فەرهەنگی سۆفیانەی دیوانی (جزیری و مەحوی)، نووسینی: د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٣٦٠ لاپەڕەیە).
٧٤) چیرۆکی منداڵان لە ئەدەبی کوردیدا (١٩٩١ ـ ٢٠٠٥)، دانانی: ڕازاو ڕەشید صەبری، چاپخانەی حاجی هاشم ـ هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٢١٢ لاپەڕە).
٧٥) هەولێر لە سەردەمی ئەتابەگیاندا، نووسینی: پ. د. موحسین موحەممەد حوسێن، عثمان علی قادر کردویە بە کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٤٧٣ لاپەڕە).
٧٦) هەورامان باشتر بناسین، نووسینی: محەمەد ڕەشیدی ئەمینی، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٩٦ لاپەڕە).
٧٧) فەرهەنگا کانی، نووسینی: محەمەد سالح پێندرۆیی (جگەر سۆز)، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك، ساڵی ٢٠١٠ (٦٣٩ لاپەڕە).
٧٨) وشەنامە، نووسینی: جەمال حبیب الله (بێدار)، چاپخانەی سپیرێز– دهۆك، ساڵی ٢٠١٠ (١١٤٧) لاپەڕە).
٧٩) بیبلیۆگرافیای ئەکادیمیای کوردی، ئامادەکردنی لیژنەی بیبلیۆگرافیای ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك، ساڵی ٢٠١٠ (٤٠٠) لاپەڕە.
٨٠) ئاسوورییەکانی باشووری کوردستان، نووسینی د. عەبدوڵلا غەفور، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك، ساڵی ٢٠١٠ (٢٠٨) لاپەڕە.
٨١) جوگرافیای ئابووری نەفت لە کوردستاندا، چاپی سێیەم، نووسینی د. عەبدوڵلا غەفور، چاپخانەی حاجی هاشم– هەولێر، ساڵی ٢٠١٠ (٣٠٥) لاپەڕە.
٨٢) فلسفة العشق الإلهي في شعر الجزيري، تأليف محمد امين دوسكي، الطبعة الثانية، مطبعة سپيرێز– دهۆك، سنة ٢٠١٠ (١٩٦) صفحة.

٨٣) فەرهەنگی کوردی – فەرەنسی، نووسەر: ئۆگست ژابا، بڵاوکەرەوەی زانستی: فێردیناند یۆستی، وەرگێڕانی پێشەکی و دووبارە لەچاپدانەوەی: د.نەجاتی عەبدوڵڵا، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠ (٥٠٥) لاپەڕە.
٨٤) فەرهەنگی ئابووری، دانانی: پ.ی.د. سەلاحەددین کاکۆ خۆشناو، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠ (٢٥٦لاپەڕە).
٨٥) الوسائل التعليمية ومعوقاتها في تدريس العلوم، رشيد فندي، مطبعة سپیرێز – دهوك، سنة ٢٠١٠ (١٣٠) صفحة.
٨٦) سایکۆلۆژی زمان
٨٧) الكُرد في مؤلفات المقريزي التاريخية – دراسة تحليلية، الدكتور فرهاد حاجي عبوش، مطبعة سبيريز– دهوك، سنة ٢٠١٠ (٤١٨) صفحة.
٨٨) من معالم الحياة الكردية في سوريا / تأليف ميديا عبدالمجيد محمود، مطبعة سپیرێز – دهوك ٢٠١٠، ٢١٦ صفحة.
٨٩) ئێل و ئویجاخێن کوردا ل کوردستانا ئیرانێ، وەرگێرانا مەسعود گولی، چاپخانا سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ١٤٠ لاپەڕە.
٩٠) سمکویێ شکاك و شۆڕەشا وی د بەلگەنامەیێن ئیرانیدا، ئامادەکرن و تویژاندن فاخر حەسەن گولی و وەرگێران و پێداچوون نزار ئەیوب گولی، چاپخانا سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ٣٨٤ لاپەرە.
٩١) الفارقي ومنهجة من خلال كتابة تاريخ ميافارقين وآمد، تأليف سطظان محمد سعيد كوچر، مطبعة سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ٣٠٨ صفحة.
٩٢) پەندی کوردی، نووسینی حەمید رەشاش، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠ ، ٣٢٤ لاپەڕە.
٩٣) دو فەرهەنگێن ڤەهاندی نووبار و (مرصاد الأطفال) بەرهەڤکرنا تەحسین ئیبراهیم دۆسکی، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ١١٢ لاپەرە.

٩٤) دو ڤـەهینۆكێن كرمـانجی د علمـێ تەجویـدێ دا، بەرهـەڤكرنا تەحـسین ئیـبراهیم دۆسكی، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ١٠٠ لاپەرە.

٩٥) لێكولێنـەوەو سـاغكردنەوەی بەشـێك لـە دیـوانی مـوخلیس. د. ئیبراهیم ئەحمـەد شوان، چاپخانەی سپیرێز – دهۆك ٢٠١٠، ٣٢٤ لاپەرە.

٩٦) دیوانا نەفعی، ساخكرن و بەرهـەڤكرن تەحـسین ئیـبراهیم دۆسـكی و مەسـعود خالـد گولی، چاپخانا سپیرێز/ دهۆك ٢٠١٠، ٢٦٠ لاپەرە.

٩٧) بنیاتی جۆرەكانی ڕووداو لە ڕۆمانی كـوردی باشـووری كوردسـتان، نووسـینی ڕێـزان عوسمان (خاڵە وێوە)، چاپخانەی سپیرێز/ دهۆك ٢٠١٠، ٢٧٦ لاپەرە.

٩٨) تورك لە بولگارستان، كورد لە توركیا، نووسینی، عەزیز نەسین، وەرگێران و ئامـادە كردنی، بەكر شوانی و سیروان ڕەحیم، چاپخانەی حـاجی هاشـم/ هـەولێر ٢٠١٠، ١٤٠ لاپەرە.

٩٩) الدولة الأيوبية وفق نظرية الدولة لابن خلدون، تألیف: د. حكیم عبـدالرحمن البـابیری، مطبعة، حاجی هاشم/ أربیل ٢٠١٠ ، ٣٢٠ صفحة.

١٠٠) فەرهەنگی پزیشكی ، دانانی د. جـەمال ڕەشـید، چـاپخانەی حـاجی هاشـم، هـەولێر ٢٠١٠، بەرگی یەكەم ٨٤٠ لاپەرە.

١٠١) فەرهەنگی پزیشكی ، دانانی د. جەمال ڕەشـید، چـاپخانەی حـاجی هاشـم، هـەولێر ٢٠١٠، بەرگی دووەم ٧٩٦ لاپەرە.

١٠٢) فەرهەنگی پزیشكی ، دانانی د. جەمال ڕەشـید، چـاپخانەی حـاجی هاشـم، هـەولێر ٢٠١٠، بەرگی سێیەم ٦٨٠ لاپەرە.

١٠٣) ڕاسپاردەكانی كۆنفرانـسی بـەرەو ڕێنووسـێكی یـەكگرتووی كـوردی، ئامـادەكردنی: لێژنەی زاراوە لەئەكادیمیای كوردی، هەولێر ساڵی ٢٠١٠، چاپخانەی حـاجی هاشـم – هەولێر، (٦٤) لاپەرە.

١٠٤) رۆژنامەنووسی پرۆفیشناڵ و ئیتیکی رۆژنامەوانی، نووسینی: محەمەد ساڵح پێندرۆیی (جگەرسۆز)، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ٢٠١٠، (١٨٨) لاپەڕە.
١٠٥) ڕەوتی نوێکردنەوەی شیعری کوردی لە باشووری کوردستان لەساڵانی (١٩٨٠–١٩٩١) دا، نووسینی : د. حوسێن غازی کاك ئەمین گەلاڵەیی، چاپخانەی حاجی هاشم– هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٢٣٥) لاپەڕە.
١٠٦) فەرهەنگی میدیا (کوردی–کوردی)، بەرگی یەکەم، نووسینی: د.ئەوڕەحمانی حاجی مارف، چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر، ساڵی ٢٠١٠، (٢٨٩) لاپەڕە.